

■ ■ ■ II. fejezet: Pályakép az interjúk tükrében (Összeállítás)

■ ■ ■ UTAM A PSZICHOLOGIÁHOZ ■

- **Hornyik Miklós: Kezdjük, Sándor, a legbonyolultabb elméleti kérdéssel. Hogyan lettél pszichológus? Számomra rejtély, hogy egy isten háta mögötti kis faluban, Kisoroszon, hogyan lesz egy fiúból pszichológus.**

– A döntés nem Kisoroszon született meg. Kisoroszon azt kellett eldönteni, hogy tovább tanuljak-e vagy sem. Előbb el kellett jutni Nagybecskerekre a gimnáziumba.⁶ Az akkor korántsem volt egyszerű feladat. Szűkös anyagi helyzetünk miatt szüleim hallani sem akartak a továbbtanulásomról. Édesapám elővett egy papírt, és aprólékos gonddal ráírta a család bevételét és kiadásait. Mínuszban voltunk. A számadás nem okozott nagy meglepetést, hiszen az adóhátralékok miatt gyakran jöttek hozzánk árverezni. Ilyenkor rendre összeírták a tehenet, a varrógépet, a biciklit, még a gebe kismalacot is lajstromba vették. Aztán kölcsönökből, innen-onnan valahogyan kifizettük az adót, hogy aztán újrakezdődjön minden. Édesanyám úri szabónak képzelt el, édesapám meg azt szerette volna, ha Józsi bátyámmal együtt én is piktor leszek mellette. Én azonban hajthatatlan voltam. Ha másként nem megy, mondtam, beiratkozok a papi szemináriumba, aztán majd kiugrok valahogy. Édesanyám ezt nem akarta, ezért inkább mellém állt, aztán édesapánk is beadta a derekát. Nyaranta sokat dolgoztam, ennek ellenére az iskoláztatásom nagy terhet jelentett a család számára.

Az akkori körülmények jobb megértéséhez el kell mondanom, hogy a faluban nem volt villany, petróleum- és karbidlámpával világítottunk. Ez utóbbi nagy luxusnak számított, hiszen sok helyen csak mécses pislákol. A hosszú téli estéken összejártak az emberek és beszélgettek, amit mi gyerekek nagyon izgalmasnak tartottunk.

Az iskolában sajátos értékrend uralkodott. A kopott öltözék hátránynak számított, míg a módosabb családok gyerekei jobb tanulónak bizonyultak. Ötödikes voltam, amikor a faluban megnyílt az iskolakönyvtár. Sokat olvastam. Nemcsak a világirodalom nagy íróit, hanem mindent, ami a kezembe került. Rajtam kívül egy-két gyerek járt a könyvtárba. Az egyikből később újságárus lett a faluban.

A továbbtanulás körül – az anyagi gondok mellett – más problémák is adódtak. A tanárok nem nézték jó szemmel, ha valaki tovább akart tanulni, mert attól félték, hogy az illető szégyent hoz majd rájuk. Legalábbis ez volt a nagy szigor hivatalos magyarázata, valójában (nyilván pártutasításra) a kisebbségek társadalmi felemelkedését kívánták ily módon megakadályozni. Tény, hogy soha nem látott méreteket öltött a magyarság deklasszálódása. Hatvan-egynéhány

■
⁶ *Magatartásformák és társadalmi viszonyok.*
– Hornyik Miklós interjúja, 1985. Újvidéki Tv

elsőből talán tízen fejeztük be időben a nyolcadik osztályt, a többiek lemaradtak. Nyolcadikban a tanárok tudatosan csökkentették azoknak az osztályzatait, akik nem titkolták továbbtanulási szándékukat. Amikor rám került a sor, hogy szint valljak, habozás nélkül azt mondtam, hogy mázoló és szobafestő leszek édesapám mellett. Ennek a kijelentésemnek köszönhetően elég jó lett az átlagom ahhoz, hogy gond nélkül beiratkozhattam a gimnáziumba.⁷

A pszichológiára vonatkozó döntés Nagybecskerekén, az érettségi előtt pár hónappal született meg bennem. Nem volt egyszerű és könnyű döntés. Több minden jött szóba, ami régtől fogva foglalkoztatott. Így a filozófia, a pszichiátria, az irodalom és a pszichológia. A filozófiát túl elvontnak és ideologikusnak találtam (ez akkor a marxizmust jelentette a gyakorlatban), a pszichiátriával kapcsolatban az orvosi pálya riasztott – nem bírom a vér látványát, de a halál állandó közelsége is frusztrált. Az irodalomtól az riasztott el, hogy Dunát lehetett volna rekeszteni a vajdasági magyar költőkkel és írókkal. Maradt a pszichológia. Kisorosznak feltehetően szerepe volt az érdeklődésem kialakulásában, és talán a döntésben is, hiszen az emberekről, az életről, a világról itt szereztem első ismereteimet, a különböző élet-sorsokra és életproblémákra itt figyeltem fel. És ez, elvont szinten, bizonyára befolyásolta érdeklődésemet.⁸ Ezzel kapcsolatban egy régi történet jut eszembe.

– Egy csípős kora reggelen, talán hét-nyolc éves lehettem, a tehenet legeltettem, amikor nagyot rántott rajtam. Megesett ez máskor is, de ezúttal mérgebe gurultam, mert majd kiszakadt a karom. Miféle élet ez? – fortyantam fel. Miért kell nekem kora reggel legeltetnem, amikor a legtöbb gyerek még alszik? Miért jutott nekem ez a keserves sors osztályrészül? Nem mintha a családban nem dolgozott volna mindenki látástól vakulásig. De akkor is, vagy éppen azért felháborított a szegénység, amelyben éltünk. Az életet baljósnek és sötétnek láttam.

Máskor viszont egyáltalán nem zavart, csodálatosan éreztem magam. Gyönyörködtem a napfelkelésben, a pacsirták énekében, a haramtos fűben. Elragadtak a gondolataim és az érzéseim, örültem az élet lüktető szépségének, pezsgő lelkesedés töltött el.

Talán ez a hangulatingadozás volt az első jele későbbi pszichológiai érdeklődésemnek. Foglalkoztatni kezdett a kérdés, vajon mikor látom helyesen a dolgokat: akkor-e, amikor szerencsétlennel érzem magam, vagy amikor örömteljesnek látom az életet? Milyen a világ valójában? Megismerhető-e egyáltalán, ha hangulatunk, az élethez

■
⁷ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

⁸ *Magatartásformák és társadalmi viszonyok*. Hornyik Miklós interjúja, 1985. Újvidéki Tv.

■■■

való hozzáállásunk egyik napról a másikra, sőt akár egyik percről a másikra 180 fokban megváltozhat? ⁹

– Ezek a kérdések azóta is foglalkoztatnak, s máig sem találtam rájuk megnyugtató választ. Milyen a világ? Milyenek az emberek? Melyik érzésem a valódi? Melyik énem az igazi? Olyan-e minden, ahogyan a lázasabb, emelkedettebb időszakban látom, vagy lesújtó, értelmetlen, ahogyan félénk, visszahúzódó énem látja?

Mindannyian ismerjük hangulatunk ingadozásait. Néha szenvedünk tőle. Vannak, akik szüntelenül a végletek között őrlődnek, nekik valóságos pokoljárás az életük. Vajon ez a hangulatingadozás betegség? Ha az, melyik ponton túl nevezhető betegségnek? Vagy inkább az egyhangúság, az élet érzelmi sokszínűségének a hiánya tekinthető betegségnek? Ha igen, az érzelmi sivárság milyen fókán túl beszélhetünk betegségről?

Nem tudjuk a választ. Az érzelmi élet szélsőséges ingadozási formáját ma betegségnek tartjuk, és mániás depresszióknak hívjuk. Meglátásom szerint azonban az élet túlságosan bonyolult, túlságosan sokrétű és felettébb változékony ahhoz, hogy bármely állapotról, akár a szertelen lelkesedésről, a szomjas élni akarásról, akár a sivárságról, az öngyilkos gondolatokról, a halálvágyról sommás megállapításokat tehetnénk. ¹⁰

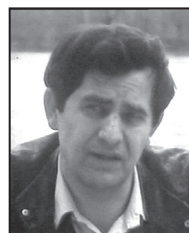
– Utólag is azt gondolom, hogy jól választottam, amikor a pszichológia mellett döntöttem. A pszichológia lehetőséget kínál arra, hogy mindig olyasmivel foglalkozzam, ami érdeklődésem homlokerében áll. Be kell azonban vallanom, hogy az a lélektan, amit én művelek, nem mindenben egyezik meg az egyetemeken oktatott tantárggyal.

A problémám a klasszikus pszichológiával ott kezdődik, hogy az nem kíván a lélekkel foglalkozni. Nem is foglalkozik. A lélek – értsünk bármit ezen a tünékeny jelenségen – a pszichológia, mint tantárgy és kísérleti tudomány számára ez idő tájt nem létezik. Az egyetemen tanultak alapján egy pszichológus számára teljesen közömbös, hogy az emberek mit éreznek és gondolnak, szeretik vagy gyűlölik egymást, boldogok vagy szerencsétlenek földi életükben.

Ezzel szemben az én meglátásom szerint, míg a filozófia alapvető kérdése a gondolkodás és a lét viszonyának a kérdése, a pszichológia alapvető kérdése a lét megélésének, a világ belső reprezentációjának a megértése. Ez a belső – érzelmi és gondolati – reprezentáció az, amit egyszerűen léleknek szoktunk nevezni.

Tudománytörténeti és ismeretelméleti problémáról van itt szó. Arról, hogy a pszichológia – utánozva a természettudományokat

*Milyen a világ
valójában?
Megismerhető-e
egyáltalán, ha
hangulatunk,
az élethez való
hozáállásunk
egyik napról a
másikra 180 fokban
megváltozhat?*

■
⁹ *Pszichológiai portré.* Gruik Zsuzsanna, Bolyai Tehetség-
dozó Gimnázium és
Kollégium diákjának a
Magyar tudomány napja
alkalmából meghirdetett
pályázat díjnyertes
pályaműve. 2005.

¹⁰ Gruber Enikő. *Beszél-
getés Hódi Sándorral.*
2007.

■■■

– pápább akar lenni a pápánál. Kizárólag az képezi tudományos vizsgálódásának a tárgyát, ami kilóval, méterrel vagy stopperórával mérhető. A psziché, vagy a lélek nem tartozik ezek közé, következésképp az a képtelen helyzet áll elő, hogy az a tudomány, amely lélektannak nevezi magát, nélkülözi az emberi lét attribútumát, nem foglalkozik a lélekkel.¹¹

Nemcsak a pszichológiai katedrákon nevelkedők, mások is azt gondolják, hogy a „tudományos felismerések”, a „természettudományos törvények”, általában az „igazságok” az embertől független valóság elemei, az anyagi lét összetevői, amelyek az idők kezdete óta arra várnak, hogy valaki felfedezze őket. A közhiedelem szerint ezekre a felfedezésekre csak a tudósok, köztük is elsősorban a zsenik képesek. Nekünk többieknek legfeljebb sejtéseink lehetnek a valóság ilyen-olyan összetevőiről és a körülöttünk levő világ kaotikus történéseiről.

Miközben a pszichológia tudományos művelői ennek a tudományfilozófiai elképzelésnek próbálnak megfelelni, a korszerű természettudomány már felismerte, hogy a természeti törvények bizonyos értelemben az ember alkotásai, semmiképpen sem függetlenek tőle. Más szóval, minden elmélet szellemi konstrukció, amellyel az ember ősidők óta igyekszik a világ jelenségeit megmagyarázni. Ezzel kapcsolatosan Csányi Vilmos fejtegetéseire szeretnék utalni, aki *Az emberi viselkedés* című könyvében azt írja¹², hogy a tudósok által gyártott elméletek nem tudományos igazságok, nem felismerések, nem megtalált törvények, hanem modellek, elmekonstrukciók, amelyeket meg lehet kérdőjelezni, el lehet velük játszani, és próbára lehet őket tenni a gyakorlatban. Az elméletek sorsa, hogy új elméletek váltsák fel őket, amelyek alkalmazásuk során valamit pontosabban írnak le, jósolnak meg, mint az előző elméletek, aztán ezek is feledésbe merülnek. Addig használunk egy elméletet, addig hiszünk benne, amíg a gyakorlat szempontjából jobb nem akad helyette. Ennyi a tudomány, mondja, nem több és nem is kevesebb.

Teljes mértékben egyetértek vele. Az elméleti konstrukciók vagy modellek természetesen nem függetlenek a realitástól, annak ellenére sem, hogy az emberi elme sokszor téved, vagy megfelelő ismeretek hiányában tapogatózik a sötétben.

A lényeg az, hogy a tudománynak nevezett mindenkori hiedelemrendszer kötelezővé teszi, hogy ismereteinket, elképzeléseinket, elmeszüleményeinket összevessük a valósággal. Csak az a gondolat ér valamit, annak a meglátásnak van igazságmagva, amely megragad

■
11 *Pszichológiai portré.* Gruik Zsuzsanna, Bolyai Tehetséggon-
dozó Gimnázium és
Kollégium diákjának a
Magyar tudomány napja
alkalmából meghirde-
tett pályázat díjnyertes
pályaműve. 2005.

12 Csányi Vilmos: *Az
emberi viselkedés.*
Sanoma Budapest Kiadó
Zrt, 2006.

valamit az objektív valóságból. És a pszichológia nagy mulasztása épp itt érhető tetten: gyakran elmarad az elméleti konstrukciók valósággal való szembesítése. Hiába ollózunk össze tíz könyvből egy újat, ettől nem megy a világ előbbre. Vonatkozik ez a kísérleti pszichológiára is. Bár a szorgos kutatók évtizedek óta tengernyi adatot hordtak össze, ezek az adatok semmivel sem vittek közelebb bennünket az ember életének és lelki történéseinek a megértéséhez. Ennélfogva kénytelenek vagyunk megérzésekre, sejtésekre, féligazságokra támaszkodni, teret engedve a parapszichológiának – telepátiának, akaratátvitelnek, reinkarnációnak, bioenergiának. Ezeknek a ködös elmeszüleményeknek ma sokkal nagyobb befolyásuk van az emberek gondolkodására, mint a természettudományokat utánzó pszichológiának. Nem mintha a hiedelmeknek, babonáknak, meséknek, mítoszoknak nem lenne fontos szerepük és funkciójuk valamennyi kultúrában. A gondot az jelenti, ha a felhalmozódó társadalmi ellentmondásokra és lelki problémáinkra a parapszichológiában keressük a választ, a hiedelemvilágból várjuk a megoldást ahelyett, hogy a gyakorlati problémák megoldására koncentrálnánk.

Engem a pszichológia elsősorban a gyakorlati problémák felől érdekel. Miután világossá vált előttem, hogy a pszichológia mint tudomány csak részben tartozik a gyakorlat birodalmához, s hogy a katedrákon, kutatóintézetekben dolgozó kollégák sokszor olyan gondolati modellekkel vesződnek, amelyeknek vajmi kevés közük van a gyakorlati élethez, indulásnál inkább az alkalmazott pszichológia mellett döntöttem.¹³

EGYETEM, TANÁROK

- **Gruber Enikő: Szakmai tapasztalatszerzése előtt beszéljen az egyetemi éveiről, tanáraitól, kollégáitól, példaképeiről. Arról, hogy kiből lesz jó pszichológus.**
  - Egyszer jóízűt beszélgettem valakivel a világ dolgairól, mire az illető váratlanul megkérdezte tőlem:
    - Magának mi a foglalkozása?
    - Pszichológus vagyok – mondtam.
    - Tényleg? – nézett rám csodálkozva. – Pedig milyen rendes embernek látszik!

Egyszerű, józan eszű ember volt, a beszélgetés során kellemes benyomást tehettem rá, ezért nem értette, hogy miért nem választottam magamnak valamilyen „rendes” szakmát. Nem sértődtem meg,

■
¹³ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral.* 2007.

*Azt az egyéni
sajátosságot,
amitől valaki
jó pszichológus
lesz, nem lehet
elsajátítani, nem
lehet megtanulni.
Azzal vagy
rendelkezik valaki,
vagy nem.*

inkább csodálkoztam azon, hogy mennyire nyilvánvaló az, amit szakmai körökben egyébként magam is sokszor tapasztaltam.

Már az egyetemen feltűnt, hogy a pszichológushallgatók többsége milyen nagyképű, hogy sokan tudálékosságukkal próbálják takarítani lelki problémáikat, azt, hogy belül valójában ezernyi sebből véreznek. Köztudott, hogy az orvosi egyetemre az öngyógyítás igénye vezeti a legtöbb érdeklődőt. Így van ez a pszichológusok esetében is, akik egyébként más szempontból is szelektált társadalmi csoportot jelentenek. Származásukat tekintve általában a társadalom felső rétegéből kerülnek ki, legalábbis korábban ez volt a helyzet. Abban az évben, amikor Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemre kerültem, több mint hétszázán felvételiztek pszichológiára, közülük hetet vettek fel, további három hallgató előfelvétellel került a csoportba, én a Magyarország és Jugoszlávia között éppen akkor aláírt államközi egyezmény révén nyertem felvételt, így lettünk tizenegyen a csoportban. Ma merőben más a helyzet, a pszichológiai tanszékeknek se szeri, se száma, ezek szinte futószalagon gyártják a pszichológusokat. A szakma elvesztette korábbi zárt kaszt-jellegét, de ezzel együtt esett a képzés színvonala is, intellektuálisan megengedhetetlenül felhígult, és a szakma hemzseg a becsvágyó, de neurozisan vagy pszichopátiában szenvedő kollégáktól, akik közül lelkileg sokan betegebbek, mint a náluk megforduló betegek. A szakmát nem gyógyításra, hanem öngyógyításra használják.

Talán különösen hangzik, de a képzésnek a szakmai bevélest, alkalmasságot illetően nincs különösebb jelentősége, ahogyan különböző kurzusok látogatása és a diploma megszerzése sem jelent önmagában véve semmit. Azt az egyéni sajátosságot, amitől valaki jó pszichológus lesz, nem lehet elsajátítani, nem lehet megtanulni. Azzal vagy rendelkezik valaki, vagy nem. Vannak emberek, akik lényükből fakadóan bizalmat árasztanak magukból, jótékony hatással vannak másokra, megnyugtató érzés a társaságukban lenni, szóra bírnak bennünket, megoldják a nyelvünket akkor is, ha nem kérdeznak semmit. Mindegy, hogy mi a foglalkozásuk, milyen iskolai végzettséggel rendelkeznek, mivel környezetükben az emberek nekik mondják el gondjaikat, bajaikat, voltaképpen folyamatos pszichológiai magánrendelést végeznek. Velük ellentétben sok pszichológus nincs semmiféle gyógyító effektussal megáldva, és az emberi kapcsolatok terén – minden igyekezetük ellenére – hatástalan.

Ami nem azt jelenti, hogy az emberek lelki problémáival való foglalkozás nem igényel hozzáértést, képzettséget. Ellenkezőleg.

■■■

Arról van szó, hogy egy színvából vagy nagyothalló emberből akkor sem lesz jó festő, nagy zeneszerző, ha egész életében tanfolyamról tanfolyamra jár, és könyvtárnyi irodalmat olvas össze. Hasonlóképpen nem lehet jó pszichológus abból, aki nem képes az emberekkel érzelmi kapcsolatot teremteni, aki uralkodni akar másokon, eszközként használ másokat saját boldogulása érdekében. Sajnos, a szakma eredményes művelése szempontjából kívánatos személyi kvalitásokkal nem minden pszichológus rendelkezik.

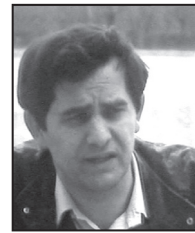
– Visszatérve a kérdésre, hogy milyen a jó pszichológus: csodákat senkitől sem szabad várni. Az embereknek nem egyetlen megváltó személyre van szükségük, még ha az illető pszichológus vagy pszichiáter is, hanem több jó emberi kapcsolatra, sok-sok kis megváltásra, amelyek értelmet adnak hétköznapi életüknek. Tulajdonképpen a pszichológushoz fordulóknak többsége sem tanácsra vágyik, nem akar kiszabadulni a hétköznapi labirintusából, életének abból a gubancából, amely fojtogatja, hanem inkább olyan társra akar találni, aki hóbortjai ellenére kedves hozzá, türelmesen meghallgatja, fontosságot tulajdonít az előadott jelentéktelen apróságoknak.¹⁴

TANULÓÉVEK, TANÍTÓMESTEREK

– Pszichológiai tanulmányaimat 1967-ben kezdtem Budapesten. Előtte Újvidéken jártam egyetemre, egy szemesztert fizika szakra, egyet meg magyar nyelvre és irodalomra. Nem volt igazán kedvemre való egyik sem, szellemi kiruccanásnak tekintettem, tapasztalatszerzésnek, hogy ne vesztegessem az időt hiábavalóan. Mindenképpen Budapestre szerettem volna kerülni pszichológiára, de ezt abban az időben nagyon nehéz volt megvalósítani. Mindenféle bürokratikus akadályba ütköztem, engedélyek sorát kellett beszereznem, le kellett példálul szolgálnom a katonaidőt, hogy Jugoszláviából egyáltalán kiengedjenek. Készültem. Temérdek könyvet vásároltam, éjjel-nappal olvastam, palléroztam elmémet, hogy ne kelljen szégyent vallanom Budapesten. Szentül hittem, hogy sikerül megvalósítanom elképzelésemet, számolva azzal, hogy saját munkámból kell majd fedeznem tanulási költségeimet.

Tanulmányaim során, még inkább olvasmányaim alapján, sokan és sokféleképpen hatottak rám, olyan példaképem azonban, aki életpályám szempontjából meghatározó szerepet játszott volna, nem volt. Mindig arra kényszerültem, hogy a magam útját járjam. Természetesen nem tudjuk magunkat mások hatása alól kivonni. Mindenki

...nem lehet jó pszichológus abból, aki nem képes az emberekkel érzelmi kapcsolatot teremteni, aki uralkodni akar másokon, eszközként használ másokat saját boldogulása érdekében

■
¹⁴ *Magatartásformák és társadalmi viszonyok.* Hornyik Miklós interjúja, 1985. Újvidéki Tv

■■■

hat ránk valamilyen módon, akivel kapcsolatba kerülünk, ahogyan mi is hatunk másokra. Mindenki személyiségének a teljességével hat a másik emberre: tudásával vagy tudatlanságával, építő kritikájával vagy sértő szándékával, jellemével vagy annak hiányosságaiával, ügyességével vagy ügyetlenségével, hitével vagy hitelességével, szorgalmával vagy lustaságával, kiállásával vagy gyávaságával. Az egymásra való hatás ezért sohasem semleges: épít, vagy rombol, amelyek következményeit nehéz előre megjósolni.

Az egyetemen kiváló tanáraink voltak, akik ma már a magyar pszichológia klasszikusainak számítanak. Köztük volt Kardos Lajos, Kun Miklós, Mérei Ferenc, Popper Péter, Ádám György, Pataki Ferenc, Ranschburg Jenő, Gegesi Kiss Pál, Salamon Jenő, György Júlia, Illyés Gyuláné (Kozmutza Flóra), Putnok János, Barkóczi Ilona, Mussong-Kovács Erzsébet, Szegedi Márton, Bagdy Emőke és sokan mások. Közülük csak néhányról szeretnék itt röviden megemlékezni.

Popper Péter

Nemrégiben megütközve olvastam az interneten egykori tanáromnak, Popper Péternek A tigris és a majom című írását, amelyben felidéri egyik emlékét a nyolcvanas évek végéről. Éppen Izraelben járt előadó körúton, s éjszaka, nem tudván aludni, a Kossuth rádiót hallgatta. A *bagoly* című műsorban bizonyos Bulányi atya beszélt a magyarországi zsidó kérdéstről, oda lyukadva ki, hogy „legyen rosszabb értelmiségünk, de magyar legyen”. Tulajdonképpen megértően fogadtam a nyilatkozatot – írja Popper –, hiszen joga van egy embernek így látni a dolgot. „Közben azonban eszembe jutott a Magyar Pszichológiai Társaság fennállásának jubileumi ünnepe, ahol is a szünetben odajött hozzám egy keresztény barátom, és azt mondta: Nézd meg. Felültek az emelvényre a szakma nagyjai. A Magyar Pszichológiai Társaság elnöke, Mussong-Kovács Erzsébet – zsidó; a titkára, Ranschburg Jenő – zsidó; a *Magyar Pszichológiai Szemle* főszerkesztője, Popper Péter – zsidó; az Akadémiai Bizottság elnöke, Ádám György – zsidó; az Akadémiai Bizottság elnökhelyettese, Hunyadi György – zsidó; fent ülnek az egyetemi tanárok: Salamon Jenő – zsidó. Fent ül tíz zsidó és egy nem zsidó, Pataki Ferenc, a Pszichológiai Intézet igazgatója. Nézd, mondta, ezt nem lehet csinálni. Ettől van antiszemitizmus. De hát nem azért neveztek ki minket, mert zsidók vagyunk, mondtam. Nem számít,

felelte; a közvéleményben az már botrányosnak számít, ha egy szakma vezérkarából egy kivétellel mindenki zsidó. Erre én mondhatom azt, hogy mekkora marhaság. És a lelkem mélyén így is gondolom. Csak hát tudom, hogy a közvélemény nem belőlem és a hasonló gondolkodásúakból áll. Úgyhogy Bulányi atya figyelmeztetése erősebben hatott rám, mint gondoltam.”¹⁵

Az egyetemen nem volt téma, hogy ki zsidó, ki nem zsidó, jóllehet a pszichológia szakon csaknem mindegyik tanár zsidó volt. Ennek a körülménynek azonban sem akkor, sem később nem tulajdonítottam jelentőséget, hiszen közismert, hogy a világ nagynevű pszichológusai többségükben zsidó származásúak voltak. Érdekes módon hűvös, távolságtartó magatartása miatt egy kicsit Pataki Ferencről idegenkedtem, aki nem volt zsidó.

Az egyetem falain kívül, nyíltabb vagy burkoltabb formában, felmerült a zsidókérdés. Akkoriban a népi-urbánus vita volt divatban, ami nekem a könyökömön jött ki, délvidéki eszemmel nem értettem, hogy okos emberek miért tipródnak ilyen kérdéseken. Olvasmányélményeim alapján tudtam arról, hogy a magyar elit kialakulása és történeti tagolódása feszültségektől terhes. Voltak történelmi időszakok, amikor a magyar társadalom nagy teljesítményekre volt képes, amit nagyrészt elitjének köszönhetett, amely jól felmérte a helyzetet, és közös cselekvési stratégiát dolgozott ki. A magyar szellemi elit azonban az idők során megváltozott, társadalmi integráló szerepe csökkent, a kibontakozó konfrontációk rontották a társadalom összeteljesítményét. Ma például a szellemi elit gyengesége, széthúzása, ötlettelensége, szociális érzékenységének nagyfokú hiánya figyelhető meg, ami engem történetesen fájdalmasan érint.

Kisebbségi magyarként úgy látom, hogy nemcsak az elit különböző csoportjainak megosztottsága okoz problémát, amely a rendszerváltás idején nehezítette és jelenleg is nehezíti a társadalom hatékonyságát, hanem a pártok mögé elsáncolt rendi-partikuláris érdekek is, amelyek tartósan akadályozzák a csoportérdekek nemzeti közérdekké való integrálását. Bibó Istvánhoz hasonlóan magam is azon a véleményen vagyok, hogy az elitet – és azon belül bármely szakma művelőit – nem a származása, hanem a társadalmi problémákra való reagálóképessége, a gyakorlatban való teljesítménye minősíti. A szellemi elit akkor sikeres, ha a kihívásoknak megfelelő, működő kereteket tud létrehozni.

Poppert olvasva azon ütköztem meg, hogy egykori kedves tanárom – mondvacsinált okokra hivatkozva – felszisszen valamilyen

■
¹⁵ Lásd: <http://grundaktiv.hu/2007/09/08/a-tigris-es-a-majom/>

*Voltak történelmi
időszakok,
amikor a magyar
társadalom nagy
teljesítményekre
volt képes, amit
nagy részét elitjének
köszönhetett,
amely jól felmérte a
helyzetet, és közös
cselekvési stratégiát
dolgozott ki.*

fecsegésre, ezt szóba hozza anélkül, hogy a mai magyar társadalmat megosztó mély árokról tudomást venne, és szakmai kompetenciájánál fogva érdemben foglalkozna vele. A cikk ilyen szempontból az egész magyar pszichológiára vonatkozóan tünetértékű. A pszichológiának az a gyenge pontja, hogy elefántcsonttoronyba zárkózik, mellébeszél, spekulációkkal bajlódik, ahelyett, hogy a magyar társadalmat sújtó valós problémákkal foglalkozna.

Popper Péter egyébként kiváló előadásokat tartott, ragyogó elme volt, szívesen jártunk az óráira, sokat lehetett tőle tanulni. Aztán a rendszerváltás után valamilyen törés állt be nála, és ma sajnálatos módon néha az az érzésem támad, mintha szembegyalogolna a magyar társadalommal.

Kardos Lajos

Gólyákként izgatottan vártuk első óráján Kardos Lajost, akiről az a hír járta, hogy nagyon szigorú. Bejött egy hetven év körüli, száraz, csontos ember kiugró ádámcsutkával, és azt mondta, nagy szerencsénk van, mert ő fogja nekünk előadni a lélektant. Nagy tekintélynek örvendett, nyugdíjba vonulásáig ő volt a tanszék vezetője – mi voltunk az utolsó generációja. Ő volt akkor a Pszichológiai Társaság elnöke, évekig vezette a Tudományos Minősítő Bizottságot. Számos egyéb tisztsége mellett neves nemzetközi tudósnek számított, aki az érzékelés megismerésének a területén, az állati tanulás, valamint az emberi és állati emlékezet összehasonlítása és a lelki élet eredetével kapcsolatos kutatásai alapján már beírta nevét a pszichológia történetébe. Büszkén mesélte, hogy a század olyan jelentős pszichológusainak volt tanítványa, illetve munkatársa, mint K. Bükler, Spearman, R. S. Woodworth, Szondi Lipót. A bécsi egyetemen szerzett orvosi oklevelet, előtte fizikára járt, de végül pszichológiából szerzett bölcsészdoktori címet.

Hírének megfelelően csakugyan rendkívül szigorú tanár volt. Az *Általános pszichológia* című tankönyvét betéve kellett tudni, beleértve az apró betűket és lábjegyzeteket is. Amikor megtudta, hogy én is fizikán kezdtem Újvidéken, érdeklődést kezdett tanúsítani irántam. Hosszasan fejtegette, hogy természettudományos alapok és előtanulmányok nélkül nem lehet senkiből jó pszichológus.

A vizsgák kemény tortúrák voltak, mindig hasmenésben szenvedett a csoport, s holtápadtan tántorogtak ki tőle a kirúgott hallgatók. Nemcsak a tananyagot kellett fújni. Néha szokatlan, fura kérdésekkel szorította sarokba a vizsgázókat. Ezeknek a kérdéseknek semmi

■■■

közük nem volt se a tananyaghoz, se a lélektanhoz, mégis éktelen haragra gerjedt, ha nem kapott rájuk megfelelő választ. Volt, akitől azt kérdezte, miért folynak a folyók, mást arról faggatott, miért kék az ég, vagy miért nem eszi meg a vasreszeléket az amőba. Én a magam részéről felettébb élveztem ezt a szokását, mert mindig jobban szerettem az új kihívásokat, mintha reprodukciós emlékezetemről kellett számot adnom. Így jól kijöttünk egymással.

Az egyik szigorlat alkalmával már három hallgatót kirúgott előttem, mikor sorra kerültem. Fagyos arccal fogadott, és azon háborgott, hogy milyen tudatlanok és tájékozatlanok a mai egyetemi hallgatók. – Pedig milyen szép napunk van ma, mondta. Izgatottan vártam, hogy előálljon a szokatlan kérdéssel.

– Nos, kolléga, milyen öröm érte ma? – fordult hozzám.

Az agyam ide-oda cikázott. Az égvilágon semmiféle örömben nem volt aznap részem, ellenkezőleg, mivel nem reggeliztem, az izgalomtól egyfolytában hányinger gyötört. Vajon mi az ördögöt akar hallani? Olyasmire kell gondolni, aminek ő örül, illetve aminek meglátása szerint mindenkinek örülnie kellene? Hirtelen eszembe villant, hogy a villamoson bepillantva az előttem ülő újságjába, megakadt a szemem valamin. Csak a címet láttam, de az elég volt a válaszhoz.

– Annak örülök, professzor úr, hogy útban van az Apollo–8 a Hold felé – mondtam.¹⁶

Valósággal felragyogott az arca, és lelkesen magyarázni kezdte, hogy ez milyen fontos történelmi fordulópont az emberiség életében. Aztán elkomorult arccal folytatta: – Mélyésgesen felháborító, kolléga, hogy olyan hallgatók járnak pszichológiára, akiknek fogalmuk sincs erről a csodálatos eseményről.

Amikor fülig érő szájjal kiléptem az ajtón, a többiek rám rontottak:

– Mi van? Hányas? Nehéz volt?

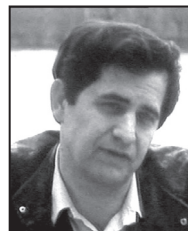
– Ah, semmi – mondtam –, ötöst kaptam.

Egymás kezéből tépték ki az indexemet, hogy megbizonyosodjanak róla. Soha ilyen sikerélményem nem volt a csoportban.

Mérei Ferenc

Mérei Ferenchez pszichodiagnosztikára jártam a Lipótra (Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet). Sugárzó, lenyűgöző személyiség volt, de én nem nagyon jöttem ki vele. Szerteágazó érdeklődése miatt sok mindennel foglalkozott: politikai gazdaságtannal, statisztikával, irodalommal, nyelvekkel, de a gyermekpszichológia és a pályaválasztási

A pszichológiának az a gyenge pontja, hogy elefántcsonttoronyba zárkózik, mellébeszél, spekulációkkal bajlódik, ahelyett, hogy a magyar társadalmat sújtó valós problémákkal foglalkozna.

■
16 A Saturn V csúcására épített Apollo–8 űrhajó Borman, Lovell, Anders asztronautákkal a fedélzetén, 1968. december 21-én startolt Floridából a Kennedy űrközpontból történelmi útjára a Hold felé.

■■■

A pszichológusok körében rendületlenül tartja magát az a mítosz, hogy a pszichoanalízis újszerűségével megrengette a világot.

tanácsadás kötötte le igazán. Vezetésméje az ember társas meghatározottsága volt, tudománytörténetileg az *Együttes élmény* kísérletsorozata tette elismertté. Elsőként kutatta az egyénre ható társas élményt, a szabály- és a normaképzés társadalmi szerepét. Ma is használatosak a csoportok belső viszonyait, az egyének csoportban elfoglalt helyét, szerepeit kutató szociometriai vizsgálatai.

Meglehetősen viharos életet élt, mind a munkáiban, mind a mindennapi életben is az „igazi közösséget” kereste. Útkeresésében a kommunista eszmék vezérelték, emiatt többször elbocsátották munkahelyéről, börtönben is ült. Börtöntapasztalataiból kutatási témát merített, fejtegetései később *Lélektani Napló* címen négy kötetben jelentek meg. 1964-től dolgozott az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézetben, ahová Kun Miklós segítségével került be. A Klinikai Pszichológiai Laboratórium vezetője lett, én itt kerültem kapcsolatba vele pszichológushallgatóként. Laboratóriuma a magyar pszichológusképzés központja lett. Máig örülök, hogy megismerhettem, bár mondom, kapcsolatunk nem volt felhőtlen.

Egyszer kedvesen rá akart venni, hogy analízisbe menjek, ami elől én kitértem. Sokáig úgy éreztem, hogy emiatt neheztel rám. A pszichológusok körében rendületlenül tartja magát az a mítosz, hogy a pszichoanalízis újszerűségével megrengette a világot. Egyesek azt mondják, hogy Marx, Einstein és Freud nélkül nem is beszélhetnénk európai kultúráról. Freudra, a szakállas bécsi pátriárkára úgy tekintenek, mint Jézus Krisztusra, akinek áhítattal kell elfogadnunk minden szavát a tudattalanról, az élet- és halálösztönről, gyermekkori szexuális traumákról, Ödipusz-komplexumról, Ösztön-énről és Felettes-énről, elfojtásokról és indulatáttételről. Más szakmabeliek a freudi alapmechanizmusoknak korántsem tulajdonítanak nagy jelentőséget, sőt, alapvetően hibás feltevésnek tartják az egészet. Én sem veszek mindent készpénznek.

Az analitikusok mindenféle kritikát, észrevételt, ami nem illeszkedik gondolatrendszerükbe, elfojtásnak tekintik. Az elfojtás különböző élmények, gondolatok, lelki tartalmak tudattalanba süllyesztése, aminek az a jelentősége, hogy ezáltal csökken a lelki terhelés. A rosszul sikerült elfojtás azonban különféle tünetekhez vezet, zavart kelt a lelki életünkben. A gyógyítás célja az elfojtott élményanyag feltárása, tudatossá tétele. A gyógyulás akkor következik be, ha a kliens érzelmileg újra átéli a gyermekkori traumás élményeket.

Nos, a személyiség fejlődésére és összetevőire vonatkozóan számos más elmélet is van, amelyek semmivel nem járnak se közelebb,

se távolabb az igazsághoz, mint a pszichoanalízis. Tegyük még hozzá, hogy egy analízis évekig tarthat, s hetente háromszor-négyszer kerül sor terápiás órára. Ennek bizony komoly költségvonatkozásai vannak, és sok ember jövedelme nem elegendő a költségek fedezésére. Nekem is meg kellett nézmem, hogy a nyaranta nehéz fizikai munkával megkeresett pénzt mire költöm.

Egyik alkalommal, miután végeztünk egy Rorschach-teszt kiértékelésével¹⁷, maradt még valamennyi idő az órából, és Mérei tanár úr igen kedvesen arra biztatott bennünket, hogy kérdezzünk valamit, ami érdekelt bennünket. Ilyenkor hosszú csend szokott beállni, mindenki elmélyedve meredt maga elé. Így volt ez alkalommal is, nekem azonban hirtelen eszembe jutott valami, ami a bonyolult diagnosztikai eljárásokkal kapcsolatban már egy ideje foglalkoztatott.

Mi értelme van a hosszadalmas, nagy körülményt és szakértelmet kívánó utólagos diagnosztikai elemzésnek, ha a betegség megállapítása és a beteg kórházba utalása már megtörtént azok részéről, akik nem is konyítanak a pszichológiához, hát még a diagnosztikához? Vajon nem eső utáni köpönyeg-e az, amivel foglalatoskodunk? Az ésszerűség talán fordítva kívánná: azt követően lehetne valakit betegnek nyilvánítani és kórházba szállítani, miután előzetesen részletes pszichológiai (diagnosztikai) kivizsgáláson ment keresztül.

Legnagyobb meglepetésemre Méreit borzasztó haragra gerjesztette felvetésem.

– Azért vagyunk itt, kolléga, hogy az elmeosztályra kerülő betegeket alaposan kivizsgáljuk – magyarázta.

– Igen, de ki állapította meg róluk, hogy elmebetegek? Hozzá nem értő emberek. Tegyük fel, hogy az utólagos kivizsgálás során kiderül valakiről, hogy nem beteg, a beutalása indokolt volt? A stigma, hogy „elmeosztályon kezelték”, ott marad rajta mindörökre.

Mérei egyre nagyobb dühbe gurult. Az egészből azt értette ki, hogy blamálom a munkánkat, netán feleslegesnek tartom az általa nagy gonddal előadott pszichodiagnosztikát. Hiába mondtam, hogy én nem erről beszélek, nem ért semmit, gorombáskodni kezdett velem, úgyhogy többet nem mentem az órájára.

Addig el sem jutottam, hogy igazi aggályaimat kifejtsem. A környezet, a kliens szülei, házastársa, munkatársai általában azért küldenek kivizsgálásra és kezelésre valakit, mert az illető életvezetése, viselkedése, felfogása, érzelmvilága nem felel meg az elvárásaiknak (rosszabb esetben egyszerűen csak útban van). Mondjuk, hogy durván megsérti a társadalmi konvenciókat, megnehezíti,

■
¹⁷ A teszt tíz nemzetközileg elfogadott és rögzített kivitelű és rögzített kivitelű táblából áll, melyeken tintafoltok láthatóak. A vizsgált személy tintafoltokra adott válaszait – melyek a táblán való elhelyezkedése mellett az észlelt tárgy alakjára, tulajdonságaira vonatkoznak – a tesztelő pontról pontra lejegyzi, melyeket az utolsó tintafolt után még egyszer együtt átnéznek. Ezek a válaszok kerülnek aztán adott szempontok alapján kiértékelésre.

Gyógyítás-e a nehezen vállalható emberi kapcsolatok és nyomorúságos szociális helyzet elviselésére való konformizálás?

tönkreteszi a szülők, a gyerekek, a házastárs, a munkatársak életét, akik a kezeléstől azt várják, hogy a kliens (a gyógykezelés után) harmonikusan beilleszkedjen a környezetébe, megszűnik majd az örökös konfliktus vele.

Ez az elvárás értelemszerűen a konfliktusmentes embertípust idealizálja az egyre szűkebb toleranciájú társadalom nyugalma érdekében. De vajon jó-e a totális adaptáltság? Kell-e ehhez a társadalmi nyomáshoz a pszichológiának asszisztálnia? És mi van akkor, ha valaki változtatni szeretne a körülményeken? Ha üresnek, értelmetlennek találja a konvencionális életet? Gyógyítás-e a nehezen vállalható emberi kapcsolatok és nyomorúságos szociális helyzet elviselésére való konformizálás? Ezek számomra mindmáig nyitott, megválaszolatlan kérdések.

Kun Miklós

A legnagyobb hatással Kun Miklós volt rám, aki teljesen elűtött a többi tanártól. Amikor megismertem, az országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet osztályvezető főorvosa volt. Amellett tudományos főigazgató-helyettese és címzetes tanár az Eötvös Loránd Tudományegyetem pszichológiai tanszékén. Segítőkészsége, szaktudása csodálatra méltó volt, briliáns történetei voltak, tőle kaptam az egyetemen a legtöbb útravalót a lélektanra és az elmeszakmára vonatkozóan.

Miután bejött az órára, előszedte a pipáját, komótosan rágyújtott, aztán adomázott. Sokat mesélt a szegedi, a prágai és a bécsi egyetemi éveiről, szakmai pályafutásáról, munkahelyeiről. Miután megtudta, hogy délvidéki vagyok, gyakran nosztalgiázott Palicsról, amely életének fénypontja volt. Hosszasan mesélte, merre volt a villájuk, ki mindenki járt náluk, majd hogyan és miként került a ház eladásra.

Mindenkihez mint vele egyenrangú partnerhez, teljes értékű emberhez viszonyult, nemcsak a kollégákhoz, hanem a betegekhez, beosztottakhoz és hallgatókhoz is. Folyton tanított, de nem tola kodóan, fitogtatva tudását, kioktatva másokat, hanem adomázva, mindig valamilyen történetbe ágyazva mondanivalóját. Nem kórismereteket tanított, hanem élethelyzetekről szólt.

Sajátos módon vizsgáztatott, ami nem emlékeztetett az iskolában szokásos felelésre és számonkérésre. Egyenként fogadott bennünket, hellyel kínált, és beszélgetni kezdett. Olyan közvetlenül és egyszerűen, ahogyan ismerőseinkkel szoktunk beszélgetni. Amikor úgy

■■■

találta, hogy a beszélgetés eléggé fesztelenné vált, a vele szemben ülő már nem szorong, nincs vizsgadrukkja, megkérdezte tőle, hogy milyen szakmai jellegű kérdések érdeklik, miről szeretne beszélni. Figyelemmel hallgatta, aztán tizenöt-húsz perc után elkérte az indexét, és beírta az osztályzatot. Nem szólt közbe, nem okoskodott, mindenkinek ötöst adott. Egyszer azonban megszólalt. Az egyik kollegina, aki vajmi kevés érdeklődést mutatott az elmekörtan rejtélyei iránt, órákra sem járt, a vizsga alkalmával a főbiákról hordott össze hetet-havat. Kun Miklós figyelmesen végighallgatta, majd így szólt: – Nagyon érdekes volt a kollegina fejtegetése, bár én az orvosi praxisom alatt ilyen esetekkel még nem találkoztam. Amikor a lány kijött az ajtón, zokogott. Azt hittük, hogy megbukott. Döbbenet néztünk rá. Kiderült, hogy négyest kapott. Még értetlenebb képet vágtunk. Erre magyarázkodva azt mondta, hogy szégyelli magát, amiért teljesen készületlenül ment a vizsgára.

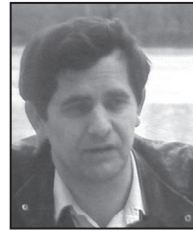
Kun Miklós nagyvonalúságát szokatlannak találtuk, nem ehhez voltunk szokva. Szóvá is tettük a tanár úrnak. Mi értelme van a vizsgának, ha a hallgatótól nem kér számon semmit, hanem hagyja, hogy az saját belátása szerint beszéljen valamiről. Kun Miklós megtömté a pipáját, rágyújtott, és ezt mondta:

– De hiszen ez a lehető legjobb módszer ahhoz, hogy mások tudásáról, felkészültségéről rövid idő alatt megbizonyosodjunk. Ha valaki arról ad számot, amit legjobban tud, abból megállapíthatjuk, hogy hol a plafon nála, mi az a maximum, ami tőle várható. Ha viszont tételeket húzatunk vele, találomra kérdezünk valamit, abban az esetben a véletlenre bízunk magunkat, és az esetleges válaszokból nehéz az illető tudására, érdeklődésére, felkészültségére vonatkozóan pontos információhoz jutni.

– Nos, igen, de mi értelme van a vizsgának, ha mindenki jó jegyet kap?

– Sem a felelésnek, sem a jegynek nincs sok értelme – mondta.
– Maga a vizsgahelyzet is természetellenes állapot, amelyben az emberek nem önmagukat adják, hanem produkciókat mutatnak be. A jegyekkel nem a tényleges tudást, képességeket osztályozzuk, hanem az alkalmi produkciókat. Arról nem is szólva, hogy az efféle kényszerhelyzetek sérelmesek és megalázóak az emberre nézve, ezért szerintem legjobb lenne, ha az osztályzást, amely a jövőre vonatkozóan különben sem jelent semmit, a gimnáziumban és az egyetemen is megszüntetnék. Ámulva hallgattuk, és magunkban természetesen igazat adtunk neki.

A jegyekkel nem a tényleges tudást, képességeket osztályozzuk, hanem az alkalmi produkciókat.

■■■

*A társadalomra
nézve igazán
veszélyt jelentő
betegek az
elmeosztályok
falain kívül
vannak, szabadon
járnak-kelnek,
magas tisztségeket
töltenek be, vagy
azok várományosai.*

Kun Miklós sok mindennel foglalkozott, de az öngyilkosság volt az egyik fontos szakterülete. Az öngyilkosságról azt tartotta, hogy „minek siettetni azt, ami úgysis bekövetkezik”. Meglátása szerint általában valamilyen veszteség váltja ki az öngyilkosságot: egy közeli személy halála, válás, egy szeretett személy eltávolodása, vagyon elvesztése, munkahelyi felmondás. Az okok között közvetve ott szerepel az emberek pszichológiai kultúrájának a hiánya is, amely sok családi konfliktus forrása. A felesleges dolgok tömkelege helyett, amelyekkel az iskolás gyerekek fejét tömik, be kellene vezetni tantárgyként az életre való nevelést. Az emberek ugyanis nem rendelkeznek elég ismerettel és útmutató bölcsességgel ahhoz, hogy ne essenek különféle életszervezési hibákba. A hibák korrigálásában, a boldogságkeresésben a közösség sokat segíthet. Jó emberi kapcsolatok hiányában szorult helyzetben megoldást jelenthetnek akár a szekták is.

Természetesen legjobb, ha a bajban levő ember szakemberhez fordul. Bennünket, mint leendő pszichológusokat igyekezett felkészíteni a csalódásokra. – Nyugodjanak bele abba, hogy az esetek nagy részében – mintegy kétharmadában – tehetetlennek bizonyulnak, sikertelen marad minden fáradozásuk. Ne legyen emiatt büntudatuk, ne tegyenek szemrehányást maguknak. Vigasztalódjanak azzal, hogy a pácienseik egyharmada viszont meggyógyul. Függetlenül attól, hogy milyen módszert alkalmaznak. Ezért legjobb, ha természetüknek megfelelő terápiás módszert alkalmaznak, így legalább jól érzik a pályán magukat.

A betegbemutatókon néha nagyon nyugtalanokdtunk, attól féltünk, hogy valamelyik elmebeteg majd ránk támad. Kun Miklós megnyugtatótt bennünket: Ezek itt többségükben szelíd emberek, szerencsétlenek, akikhez a sors mostoha. A társadalomra nézve igazán veszélyt jelentő betegek az elmeosztályok falain kívül vannak, szabadon járnak-kelnek, magas tisztségeket töltenek be, vagy azok várományosai.

Kun Miklóssal az egyetem befejezése után is kapcsolatban maradtam. Az öngyilkosság témaköréből készítettem a doktori munkámat és ő volt a mentorom. Nagyon sokat jelentettek számomra a vele való konzultációk. Segített a pozitív gondolkodás kialakításában, és annak a felismerésében, hogy nagyrészt rajtunk múlik, hogy jól érezzük-e magunkat környezetünkben és munkákban, vagy hiúságunktól hajtva örökké kesergünk, és sebeinket nyalogatjuk. Személyes magatartásával és életének példázataival arra tanított, hogy az életben nincsenek valódi zsákutcák, mert mindegyikből van kijárat, csak

■■■

igyekezni kell a jövő lehetőségeit kitapogatni. Kilencvenöt éves volt, amikor meghalt. Csodálatos ember volt. Órákig tudtam beszélni róla a lányomnak, aki ma ugyanott szakorvos, ahol valamikor Kun Miklós dolgozott.¹⁸

SZAKMAI TAPASZTALATSZERZÉS (1975–2007)

■ Király János: Milyen körülmények folytán, milyen, megdöbbenésből került Adára és helyezkedett el a Potisje Szerszámgépgyárban?

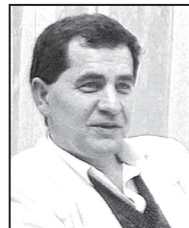
– Miután az egyetemet valahogyan kibőjtöltem – ami nem volt könnyű, hiszen egyedül kellett eltartanom magamat, a lerobbant pesti lakások festésével sikerült a nyáron megspórolt keresetem mellé egy kis pluszjövedelemhez jutnom –, ideje volt elhelyezkedni és pszichológiai tudásomat kamatoztatni. A véletlen úgy hozta, hogy Budapestről Adára kerültünk. Több lehetőség kínálkozott, de itt akkor voltak a legjobbak a feltételek. Szolgálati lakást adtak, ami sokat számított, hiszen egyéves volt a kislányunk, és a pesti albérletekből elegendő volt. A feleségemet is elhelyezték, a középiskolában kapott magyartanári állást, mindketten tisztességes fizetést kaptunk.¹⁹

Pszichológus? Mit akar itt?

A gyárban gyakorlatilag szabad kezet kaptam elképzeléseim megvalósításához, a beilleszkedés azonban korántsem volt zökkenőmentes. A pszichológus fehér hollónak számított, nem nagyon tudták, hova teygenek, mit kezdjenek velem. Akkoriban még a pszichológia mindenütt „küzdött” az elfogadtatásért, az iskolák, óvodák, kórházak, gyárak fokozatosan kezdtek alkalmazni pszichológusokat. A Potisje akkori vezetőségét dicséri, hogy nyitottak voltak az újra. Nem véletlenül örvendett világhírnévként a gyár, amely már akkor számjegyzévelérlésű gépeket is gyártott, és több mint negyven országba szállított esztergapadokat.

A pszichológia Nyugaton már a század elején „rendes” polgári foglalkozássá vált, nálunk még ma is tapasztalható bizonyos fokú tanácsstalanság. Talán egyetlen tudományról és hivatásról sem alkultak ki annyira torz elképzelések, mint a pszichológiáról. Máig sem sikerült megszabadítani a hozzá tapadt misztikus, mágikus asszociációktól. Még a viszonylag „tájékozott” emberek pszichológiáról alkotott képéből sem hiányzik a miszticizmus, a „lelkizés”, emiatt sokan fenntartásokkal, sőt ellenszenvvel viszonyulnak iránta. Mások

„...nagy részt rajtunk múlik, hogy jól érezzük-e magunkat környezetünkben és munkánkban, vagy hiúságunktól hajtva örökké kesergünk, és sebeinket nyalogatjuk”.

■
18 Országra szóló botrány volt, amikor a Gyurcsány-kormány a százéves intézetet felszámolta. Kun Miklós azt mondaná erre, hogy a rombolásban azok jártak élen, akik személyes érintettségük okán félték attól, hogy ennek az intézetnek a lakói lesznek egykoron.
19 A Potisje pszichológusa. Király János: *Magyar Szó, Tiszavidék*, 1975. augusztus 29.

■■■

afféle mágusnak tartják a pszichológust, aki mindenkibe „belelát”, és könnyűszerrel megold mindenféle lelki problémát. Türelmetlenek és csalódottak, ha kiderül, hogy a lelki problémákkal való foglalkozás igen hosszadalmas munka, amely nemcsak szoros együttműködést kíván, hanem gyötrelmekkel is jár.²⁰

A munka ésszerűsítése és humanizálása

– A termelékenység fokozásának lehetőségeit keresve már az 1920-as években jelentős kutatások folytak a hatékonyság növelése – ma úgy mondanánk, hogy a humán erőforrások jobb kiaknázása – érdekében. E kutatások legfőbb eredményei közé tartozott az a felismerés, hogy a kedvező tárgyi feltételek, az ésszerűsített munkafolyamatok, az egyéni képességek és a jó kereseti lehetőségek önmagukban véve nem elegendőek sem a munkahelyi viselkedés szabályozásához, sem a kívánt teljesítményszint eléréséhez. Kiderült, hogy a munkások viselkedésére – s ezen belül teljesítményszintjükre – minden tényezőnél nagyobb hatással vannak személyi, társadalmi kapcsolataik, érték- és normarendszerük, azok a tényezők, amelyek személyiségük érzelmi viszonyulásaival kapcsolatosak. A korszerű irányításmódot ez az új szemléletmód jellemzi, nevezetesen, hogy a műszaki és gazdasági tényezők mellett számol az emberi tényezők jelentőségével is.²¹

– Nekem a munkafolyamatok ésszerűsítésébe nem volt beleszólásom. Egyébként is a pszichológiai ésszerűsítés kérdése elsősorban ott időszerű, ahol automata vagy félautomata gépsorok mellett dolgoznak. Ott hárulhat a pszichológusra olyan feladat, hogy felfedezze a gyártási folyamatban a felesleges vagy lélektani szempontból kifogásolható műveleteket, s hogy ezeket – az erre illetékes bizottsággal együttműködve – selejtezze. De ott is többnyire bizalom kérdése, hogy az ésszerűsítéssel és a munka humanizálásával foglalkozó bizottság mennyire veszi komolyan a pszichológus ilyen jellegű javaslatait.

Az én szerepvállalásom az adott körülmények között meglehetősen egyszerű teendőkre, mondhatnám a leghétköznapibb problémákra korlátozódott. Gyakran előfordul, hogy az újonnan felvett dolgozók késtek a munkahelyükről, sőt, néha egyáltalán nem jelentek meg, s emiatt fegyelmi bizottság elé kerültek. Mentségül rendszerint arra hivatkoztak, hogy halaszthatatlanul fontos dolguk akadt, mondjuk, valamilyen mezőgazdasági munka nem tűrt halasztást. Az esetek egy

■
²⁰ Gruber Enikő. *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

²¹ *A Potisje pszichológusa*. Király János: Magyar Szó, Tiszavidék, 1975. augusztus 29.

részében nem csupán hanyagságról és felelőtlenségről volt szó, hanem az ipari termelésre jellemző munkaszokások hiányáról. A korábban mezőgazdasági termeléssel foglalkozó emberek egy része – lassúbb alkalmazkodóképessége folytán – nem volt egészen tisztában a meghatározott munkaidő fogalmával. Ilyen esetekben közbelépésemre és közvetítésemre volt szükség. Néhány embert kihúztam a bajból. De óvatosnak kellett lennem, nehogy az emberek visszaéljenek segítőkészségemmel, fogadatlan prókátoruk legyek minden ügyes-bajos dolgukban. Néha igazolást próbáltak szerezni nálam mulasztásaikra, vagy olyan kérdésekkel fordultak hozzám, amelyekben nem én voltam illetékes. Ilyenkor a megfelelő „önigazgatási szervekhez” utasítottam őket.²²

Alkalmasságvizsgálatok

– A gyárban a tevékenységem eleinte főként alkalmasságvizsgálatokra szorítkozott. A pszichológiai tesztelés az üzemekben mintegy hetvenéves múltra tekint vissza, azonban csak a második világháború után vált általános gyakorlattá.

Az alkalmasságvizsgálatok elméleti alapja egyszerű: az emberek egyéni különbségei minden területen igen nagyok, amelyek minőségi és mennyiségi munkaeredményben nyilvánulnak meg. Az alkalmasságvizsgálatok egy-egy képességre vonatkozóan előre jelzik a várható eredményeket, illetve a személyek közti különbségeket. A gyakorlatban a munkaalkalmasság megállapításának nincs egy mindenütt és mindenkor érvényes módszere. Más például az eljárás, ha nagy a munkaerő-kínálat, s nekem tíz jelentkező közül a legmegfelelőbb két-három embert kell kiválasztanom, és megint más, ha munkaerőhiány, vagy átszervezés miatt egy-egy jelölt képességei, személyisége, érdeklődési köre stb. szerint azt kell feltárnom, hogy az illetőt milyen munkakörbe lehetne áthelyezni, hol lenne a legalkalmasabb.

– Az eredmények megbízhatósága nem csupán a pszichológuson és a teszteken, hanem több tényezőn is múlik. A pszichológusnak mindenekelőtt arra vonatkozóan kell pontos információkat kapnia, hogy az adott munkakörben valójában milyen típusú, milyen képességű személyre van szükség. Ennek érdekében minden munkafolyamatot jól meghatározott pszichológiai dimenziókkal kell leírunk. A munkafolyamat-elemzés azonban túlnő a pszichológus alkalmasságvizsgálatainak keretein. A gyakorlatban ezt a problémát rendszerint

■
22 *A munkakultúra ürügyén – Egyik legfontosabb feladatomban: a munka humanizálása.* Beszélgetés dr. Hódi Sándorral, az adai Potisje Szerszámgép- és Hajtóműgyár pszichológusával. Junger Ferenc: *Magyar Szó*, 1976. április 14.

úgy hidalják át, hogy a pszichológus megbeszéli az adott munkában jártas, megfelelően képzett szakemberekkel (vezetővel), hogy az adott munkakörhöz milyen személyiségjegyeket kell elsősorban figyelembe vennünk. És itt bizony becsúszhatnak bizonytalansági tényezők. Előfordulhat, hogy a pszichológus a megjelölt pszichológiai dimenziók vizsgálata érdekében olyan alkalmasságvizsgálati rendszert hoz működésbe, amely az adott munkakörben csak feltételezeten, de nem ténylegesen a leglényegesebb változót méri. És ez bizony nem csupán a pszichológuson múlik. Az ő személyi tévedése abban van, ha a helyesen feltüntetett pszichológiai dimenziók vizsgálatához nem megfelelő vizsgáló módszert alkalmaz.

– A megfelelő teszt a jelöltek képességei közötti különbséget viszonylag árnyalt finomsággal képes elkülöníteni. Csakhogy ez nem minden. Az alkalmasságvizsgálati módszereink eredményeit a munkakör jellegétől függően maga a tényleges gyakorlat nem kis mértékben befolyásolhatja. Az ember ugyanis bizonyos hiányosságait, valamely területen megnyilvánuló gyengébb képességeit más tulajdonságaival sokszor korrigálni tudja. Amikor tehát a tesztelés során két jelölt közül A alkalmasabbnak bizonyul, távolról sem jelenti azt, hogy B alkalmatlan lenne arra a munkahelyre, sőt, bizonyos fel nem ismert, figyelembe nem vett tulajdonságai miatt a tényleges praxis során annak méltó vetélytársa is lehetne. És A-t alkalmazva, mivel benne bizonyítottan megvannak a leglényegesebbnek tartott tulajdonságok, sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy jó munkaerőt nyerünk vele. A tesztek eredményeire úgy kell tekintenünk, mint az adott munkahelyen való beválás valószínűségi értékére.

A tesztek

– A pszichológiai tesztek száma nagy. Elméletileg több száz teszt áll minden pszichológus rendelkezésére, de elméletileg ezernél is több forog közkézen. A gyakorlatban persze más a helyzet: a pszichológiai laboratórium felszereltségétől függ, hogy milyen a választék, ezek viszont rendszerint gyérek, szegényesek. Meg kell jegyeznem, hogy a számbelileg sok teszt nem olyan sokféle. Általános jellemzőik szerint csoportosítjuk őket. Így vannak intelligenciatesztek, személyiségtesztek, érdeklődés- és motivációs tesztek, képességvizsgáló tesztek. Más csoportosítás szerint vannak egyéni és csoporttesztek, szóbeli és nyelvtől független tesztek, időre és teljesítményre irányuló tesztek stb.

– Ahhoz, hogy az üzemben dolgozó pszichológus elláthassa mindennapi feladatait, nélkülözhetetlen a pszichológiai laboratóriumok műszeres felszereltsége is. Sajnos, a műszaki felszerelés nálunk elég hiányos, a korszerű műszerek költségesek, nem mindig jut rájuk pénz. A költségesnek látszó alkalmasságvizsgálatok azonban megtérülnek. Azok a dolgozók, akik nem képességeiknek megfelelő munkakörben tevékenykednek – egy 1976-os felmérés eredménye szerint – mintegy 800 000 dináros kárt okoztak évente egy üzemben.²³

„Figyeljük magát!”

Az alkalmasságvizsgálatok mellett a munkaerő-vándorlás okainak a kutatásával, az alkoholizmussal, személyes jellegű problémákkal, illetve a munkatársak és munkavezetők részéről problémásnak tartott személyekkel foglalkoztam. A gyárban elég nagy volt a fluktuáció. Hatásköröm nem terjedt ki a vezető személyzet alkalmasságvizsgálatára, az irányításban, szervezésben, vezetésben való tanácsadásra. Nem volt beleszólásom a munkakörök értékelésébe, a dolgozók fizetésének a megállapításába, a normák vizsgálatába, a létszámszükséglet tervezésébe, a munkavezetők kiválasztásába, a balesetek műszaki eszközökkel kapcsolatos okainak a kivizsgálásába, a személyzeti osztály munkájába, az ügyfélkapcsolatok kialakításába. Bevallom, nem is szándékoztam ezekkel foglalkozni, mert minden kérdésben a párté volt a döntő szó, én meg pártonkívüliként egyébként is gyanús voltam. Ezen oknál fogva kevés sikert könyvelhettem el magamnak a társadalmi és egyéni érdek egyeztetése, az egyéni és vállalati érdek közelítése, a könnyebb, biztonságosabb és örömtelibb munkavégzés biztosítása terén.

Egyszer bejött hozzám egy régi elvtárs, aki jelentős személy volt a gyárban. – Figyeljük magát – mondta. – Nem tudjuk, hogy milyen szándékkal jött ide Magyarországról, de az önigazgatásra éberren vigyázunk. Nekem különösen szívügyem ez a rendszer, mert ennek köszönhetek mindent. Ha nem lenne ez a rendszer, még mindig kanász lennék...

Adán mindig erős volt a munkásöntudat, a nagy munkásmozgalmi harcosok szobra ma is ott áll a város központjában. A főutcát – mintha megállt volna az idő – változatlanul Lenin utcának hívják, a többi utcanév is a munkásmozgalom hőskorát idézi. Többször történt már javaslat, hogy az illetékesek a Lenin utcát Ada nagy szülöttjéről, Szarvas Gáborról nevezzék el, de süket fülekre talált minden kez-

■
²³ *Színre lép a munkapszichológus.* Beszélgetés dr. Hódi Sándorral. Király János: *Magyar Szó, Tiszavidék.* 1977. szeptember 23.

deményezés. Annak idején kockázatos dolog volt más nézeteknek hangot adni. Amikor kiszivárgott, hogy a kontraszelekció kérdésével foglalkozom, és kiderült, hogy a párt által kinevezett munkavezetők többségükben alkalmatlanok a beosztottak irányítására, mert ehhez se megfelelő szaktudással, se tekintéllyel nem rendelkeznek, a községi párttitkár megüzente, hogy lecsukat, ha ezekkel az adatokkal előálllok. A felmérést ugyan a vezérigazgató egyetértésével és támogatásával végeztem a hatékonyabb munkaszervezés és a termelékenység növelése érdekében, de ő is jobbnak látta, ha a kutatási anyagot egyelőre a fiókban hagyom.²⁴

Kutatómunka

Napi teendőim mellett kedvemre foglalkozhattam különféle felmérésekkel, tudományos kutatómunkával. Egyszer átfogó felmérést készítettem, amely felölelte a gyár ezerkétszáz dolgozóját. Arra voltam kíváncsi, hogyan dolgozzák fel az emberek a frusztrációt, melyek a leggyakoribb személyiségtípusok és reakciók, milyen különbségek tapasztalhatóak a nők és férfiak, különböző életkori csoportok és különböző nemzetiségű személyek között.

Mindennapi életünk tele van frusztrációval. Lehetnek ezek jelentéktelennek látszó apróságok: eltörünk egy poharat vagy tányért, elkésünk munkahelyünkről, izgalmas film nézése közben elromlik a tévé stb. De súlyosabb következményekkel járó helyzetek is előfordulnak: jelentős anyagi veszteség ér bennünket, balesetet idézünk elő, lejár a munkaszerződésünk, megromlik az egészségünk. Azt a szorongást, bosszúságot, tehetetlenséget, amit ilyenkor érzünk, és azt a feszültséget, indulatot, amely ilyenkor felgyülemlik bennünk, frusztrációnak nevezzük.

A feszültséget, stresszállapotot az idegrendszer nem tudja károsodás nélkül tartósan elviselni. A feszültséget fel kell oldanunk, le kell vezetnünk valamivel, különben súlyos következményekkel járó lelki zavarok és/vagy szervi károsodások lépnek fel... Pszichológiai ismereteink szerint a feszültségek keletkezésével, szabályozásával és levezetésével kapcsolatban személyiségünknek vannak olyan jellemzői, amelyek bizonyos állandóságot, kiszámíthatóságot kölcsönöznek viselkedésünknek. Ebben a vonatkozásban az emberek két típusát különböztethetjük meg: az introvertáltakat és az extrovertáltakat.

A felmérés során megállapítást nyert, hogy a gyár dolgozói között több az introvertált, mint az extrovertált ember, a legtöbben azonban

■
²⁴ Gruber Enikő: *Beszé-
 getés Hódi Sándorral.*
 2007.

kevert típusok, vagyis a két pólus között helyezkednek el. Megerősítést nyert az, amit az irodalomból régóta tudunk, nevezetesen, hogy az introvertált személyek érzékenyebbek a büntetésre vagy a jutalom elmaradására, gyakrabban lépnek fel náluk fóbiás félelmek, szorongások, depresszív állapotok. Az extrovertáltak között viszont többen voltak, akik összeférhetetlenségükkel, normaszegő viselkedésükkel jelentettek problémát.²⁵

Ezeknek az ismereteknek nagy hasznát vettem az üzemorvossal és a munkavédelmi előadóval való együttműködés során, ugyanakkor cikkeimben, tanulmányokban tettem közé néhány érdekesebbnek tartott adatot és összefüggést.²⁶

Minden mindennel összefügg

A tudományos kutatás – függetlenül attól, hol végezzük őket, gyárban, kórházban, oktatási és közművelődési intézményekben – végső soron olyan kérdésekre keresi a választ, amelyek túllépnek az adott intézmény keretein. Például az üzem szervezeti felépítése, a munkavégzés folyamata, az alkalmazott technológia, az emberek közötti kapcsolatok, az irányítás és a vezetés, nem szakíthatók ki a szélesebb társadalmi környezetből, az adott gazdasági, társadalmi, kulturális valóságból. Minden, ami egy üzemen belül lejátszódik – és ami pszichológiai problémaként jelentkezik – végső soron az adott társadalmi, gazdasági, politikai viszonyokra vezethető vissza. A tudományos munka az összefüggések hosszú és bonyolult láncolatának feltárása. A termelő munkaszervezetek a társadalom kulcsfontosságú létesítményei, az innen merítő tudományos kutatómunkának lényegbevágó mondanivalója lehet a másutt folyó tudományos kutatás számára, mint ahogyan az üzemben folyó pszichológiai kutatásnak is támaszkodnia kell más tudományos kutatások eredményeire.²⁷

– Visszatekintve erre az időszakra, nem tartom rossz döntésnek, hogy szakmai pályafutásomat egy gyárban kezdtem. Természetesen, ha módom lett volna rá, szívesebben helyezkedtem volna el egy tudományos kutatóintézetben. A valóság megismerése szempontjából azonban végső soron mindegy, hogy az oktatás, az egészségügy vagy a termelés teszi-e fel számunkra a megválaszolásra váró kérdéseket: bárhonnan is induljunk el, mivel a világom minden mindennel összefügg, ha jó nyomon járunk, mindig az adott kor és társadalom kardinális kérdéseinél kötünk ki. Feltéve, hogy valós kérdések foglalkoztatnak bennünket, amelyeket az „élet” vet fel, és nem spekulációkkal vesződünk.

²⁵ Bálint József. *Dolgozók*, 1981. június 25.

²⁶ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

²⁷ Király János. *Magyar Szó, Tiszavidék*, 1975. aug. 29

...az elrontott életeket (a kudarcokat, az örömtelenséget, a boldogtalanságot) nem lehet gyógyszerekkel orvosolni, még kevésbé egyszeri és azonnali orvosi beavatkozással helyrehozni.

KLINIKAI PSZICHOLÓGIA

Az ipar, a termelősféra nem az én világom, a gyárban nem éreztem jól magam, egy idő után elvagyódtam. Így aztán, amikor a helyi egészségház igazgatója felkért, hogy a gyári irodámat cseréljem fel egy egészségházi rendelőre, habozás nélkül elvállaltam. Nem gondoltam át a döntés következményeit minden vonatkozásban. Igaz, hogy klinikai pszichológusi végzettségem miatt az egészségügy közelebb állt hozzám, mint egy szerszámgépgyár, csak hogy itt sokkal több munka várt rám, kevesebb szabad idővel rendelkeztem, amit tudományos kutatásra, publikációkra, olvasásra, szakmai továbbképzésre fordíthattam.

Az egészségház mindig tele van várakozó betegekkal, akik egy része lelki problémáira keres orvoslást. Sokan vannak, akik szemé-
lyiségzavaruk, életviteli problémáik miatt állandóan gyógyszert szednek, akik rossz közérzetük – álmatlanságuk, fejfájásuk, szorongásuk és más vegetatív tüneteik megszüntetésére ugyanolyan orvosi kezelést várnak, mintha csakugyan szervi bajuk volna. A várótermekben várakozó betegek jelentős része ilyen betegekből tevődik össze. Ezek a betegek annak a téves szemléletnek az áldozatai, hogy egészségügyi szempontból csak a szervi baj érdemel figyelmet, ebből kifolyólag lelki bánatalmaikból, életviteli problémáikból mindenáron szervi bajt próbálnak kovácsolni. Sajnos, az elrontott életeket (a kudarcokat, az örömtelenséget, a boldogtalanságot) nem lehet gyógyszerekkel orvosolni, még kevésbé egyszeri és azonnali orvosi beavatkozással helyrehozni.²⁸ A betegek, miután az orvos javaslatára minden lehetséges szakorvosi leletet beszereznek, végül a pszichológusnál vagy ideggyógyásznál kötnek ki. Rendszerint sértődötten: „ide kerültem”.

Ismerjük-e önmagunkat?

- **Csordás Mihály: Bizonyára sokféle ember fordul meg nálad a rendelőben, s mindegyikük sorsa más-más tanulságot kínál. Vajon le-
vonhatók-e valamilyen általánosabb érvényű tanulságok is azokból a
személyi sorsokból, amelyekbe betekintést nyertél munkád során?**
– Személyi életfeltételeink sok mindenben különböznek egymás-
tól, ám ha a sikertelen sorsokat összevetjük, a balszerencsén kívül
felfigyelhetünk néhány hasonlóságra. Szembetűnő például, hogy
mennyi hibát követnek el az emberek saját életük rovására. Ezek az
életviteli hibák részben abból fakadnak, hogy nem ismerjük eléggé

■
²⁸ Gruber Enikő: *Beszél-
getés Hódi Sándorral.*
2007. Személyes közlés.

■■■

önmagunkat: nem vesszük például kellően figyelembe jó adottságainkat, vagy elbagatellizáljuk személyi hiányosságainkat. A legtöbb baj azonban abból a „nagyvonalúságból”, nemtörődömségből, felelőtlenségből származik, ahogyan életünk fontos döntéseire viszonyulunk. Valamennyien tapasztalhatjuk, hogy az emberek életvitelük és magatartásuk „ésszerűségében” milyen magabiztosak, hogy saját eszükkel milyen nagyra vannak. Érdekes módon ez fokozottan igaz azokra, akik már régen az ideggondozói intézet vagy elmeosztály segítségére szorulnának. Sajnos, az önelégültség nem pótolja a tudatos önismeretet, így gyakori előzménye a balsorsnak. A tudatos önismeret az ész „lefegyverző érvei” mellett mindig számba veszi a lélek belső történéseit és mások visszajelzéseit is...

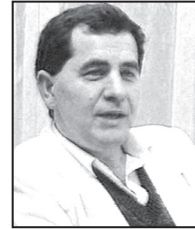
– Nem szerencsés persze az sem, ha egyáltalán nem bízunk magunkban. Azok, akik bizonytalanok magukban, mindenféle önigazolással, öncsalással, felelősségáthárítással igyekeznek elodázni, megkerülni, eltussolni a döntési szituációkat. A döntési pillanat lehetőségének elmúltával azonban az esemény visszafordíthatatlanná válik, így a mulasztás, a meggondolatlan döntés sokszor jóvátehetetlen következményeket von maga után. Természetesen senki sem képes előrelátni, mondjuk, párválasztásának vagy pályaválasztásának minden lehetséges következményét. A döntés mindig kockázattal jár. Mégis, ha tudatosan döntünk, sorsunk sokkal kevesebb kockázatot rejt magában, mintha sodródunk az „árral”, és hagyjuk, hogy az idő, amit javunkra fordíthatnánk, elrohanjon fölöttünk.²⁹

■ **Pertics Péter: Lehetséges, hogy életünk rejtett mozgatórugóinak a tisztázása érdekében olykor mindannyian pszichológiai vizsgálatra szorulnánk?**

– Az önismeret elmélyítésének és vele együtt a sikeres életstratégia kialakításának mindennapi magától értetődő formája a másik emberrel: szülővel, házastárral, barátal, egy szakemberrel való meghitt beszélgetés. De megfelelő partnerek nélkül is ezt tesszük, ha önmagunkban, önmagunkkal vagy egy képzeletbeli személlyel beszélgetünk. Én-azonosságunk megőrzése, a körülményekhez való igazodásunk, szüntelen újjáalakulásunk folyamatos belső beszéd, szüntelen értékelő munka eredménye. Ennek kényszere alól nem nagyon tudunk kitérni. A pszichológus ebben segíthet, de ha jó közösségben élünk, érzelmileg gazdag emberi kapcsolatokkal rendelkezünk, pszichológusra nincs szükségünk.³⁰

■ **Gruber Enikő: Az egészségügyi szakrendelőben milyen kérdésekkel foglalkozott?**

A tudatos önismeret az ész „lefegyverző érvei” mellett mindig számba veszi a lélek belső történéseit és mások visszajelzéseit is...

■
²⁹ *Önelégültség, vagy tudatos önismeret.* Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal. Csordás Mihály: Üzenet-díj. 7 Nap, 1986. október 17.

³⁰ *Mi fán terem a nemzetstratégia?* Beszélgetőtárs: Pertics Péter: *Aracs*, 2006/1. 6. évfolyam.

■■■

– Az évek folyamán a gyakorlati kívánalmaknak megfelelően főként a személyiségvizsgálatok kerültek előtérbe, de már a kezdetektől fogva alkalmat kerestem arra, hogy a vizsgálatok mellett tudományos kutatással is foglalkozzak. A személyiség vizsgálata kiterjedt a megismerési, intellektuális, érzelmi, affektív, akarati, kognitív, társadalmi, asszociatív vizsgálatokra, a személyiség belső dinamizmusának a feltárására, a vágyak, tervek megismerésére. A diagnosztikai és korrekciós munka nemcsak a betegek javát volt hivatott szolgálni, hanem ugyanakkor segítségadás volt azoknak az orvosoknak és iskolai pedagógusoknak, akik az illetőt kivizsgálásra hozzám irányították.

A személyiségvizsgálatok kiterjedtek minden generációra, az óvodásoktól és beiskolázásra kerülőktől a kényszernyugdíjba vonulókgig. Kezdetben nagy feszültséggel jártak a beiskolázáshoz szükséges vizsgálatok, amelyek valamennyi tanköteles korba lépő gyerekre kiterjedtek. A komplex iskolaérettségi vizsgálatot a gyermekorvossal, iskolai pedagógussal, az óvodák vezetőivel, óvónőivel közösen végeztük. A kezdeti nehézségek abból adódtak, hogy a nevelők munkájuk kritikájaként élték meg, ha egy gyerek nem érte el a megfelelő fejlettségi szintet. Még hevesebben reagáltak, ha a kiegészítő tagozatra tanácsolt gyereket alkalmasnak találtam arra, hogy a rendes tagozaton folytassa iskolai tanulmányait. A látélet és javaslat olykor a szülők részéről is nagy ellenállásba ütközött. De később egyre inkább átlátták a pszichológiai vizsgálatok lényegét, és elfogadták az eredményeket.

Néhány évben – a széles körű társadalmi támogatásnak köszönhetően – előtérbe került az ifjúsági korosztállyal való foglalkozás. Körükben a fokozódó beilleszkedési zavarok, devianciák, drogozás, dohányzás, alkoholfogyasztás, depresszió, öngyilkossági kísérletek jelentették a problémát. A beilleszkedési zavarok kapcsán próbáltam a szülőknek és a pedagógusoknak rámutatni a rehabilitációs lehetőségekre. A vizsgálatnak köszönhetően sok aktuális problémát sikerült rendezni (szökések, lopások, verekedések). Azokban az években megszűntek az öngyilkossági kísérletek is, holott korábban a halállal végződő öngyilkosságok száma kezdett riasztó méreteket öltetni. A későbbiek során ez a munka átkerült az újonnan alkalmazott iskolapszichológusok hatáskörébe.

Minden évben visszatérő kérdésként merült fel a „Hogyan tovább a 8. után?” Ennek keretében foglalkoztam az általános iskolát végzett gyermekek sajátosságaival, pályaválasztási orientációjuk jellemzőivel.

Tevékenységi köröm az örökbefogadásra jelentkező szülők vizsgálataival is kibővült. Számos gyereket vizsgáltam meg és adtam

javaslatot az örökbefogadásukra. Ők ma már felnőttek. Az örökbe fogadó szülők alkalmasságát exploratív beszélgetés vagy mélyinterjú, illetve személyiségvizsgáló tesztek segítségével igyekeztem eldönteni és írásban rögzíteni.

A foglalkozások során többnyire sikerrel oldottam meg sok-sok gyerek feszült, szorongó pszichés állapotát. Néha azonban szükség volt a család bevonására, a családdal való foglalkozásra is. Fáradozásom ellenére – az illetékesek érdektelensége és szűklátókörűsége miatt – nem sikerült a közsgben létrehozni családgondozási intézetet vagy hálózatot, amely hiányában ugrásszerűen nőtt a viselkedési zavarokban szenvedő, az iskolában lemorzsolódó gyerekek köre, hasonlóképpen gyarapodott a neurotikus és antiszociális esetek száma.

A leendő kollégák és kolleginák képzésében is szerepet vállaltam. A pszichológushallgatók közül többen nálam töltötték szakmai gyakorlatukat, néhány végzős a rendelőmben gyakornokoskodott, voltak, akik szakdolgozatuk elkészítéséhez kértek tanácsot, de a posztgraduális képzésben résztvevőket is fogadtam.

A lelki egészség ismérvei

Sokan kérdezték tőlem, hogy mik a lelki egészség ismérvei: honnan, miről állapítható meg valakiről, hogy lelki zavarban szenved? Ki nevezheti magát lelkileg egészségesnek?

Nos, lelkileg egészségesnek tekinthető az a személy,

1. aki konstruktívan együtt tud működni környezetével, nem sérti meg durván a társadalmi konvenciókat,
2. aki bele tudja élni magát mások helyzetébe,
3. aki képes indulatainak szabályozására, nem teszi tönkre velük mások életét, s
4. aki tisztában van helyzetével és képességeivel, és ezzel összhangban képes az életörömrre.

A lelki egészség előfeltételei:

- az én-ideál és az önkép koherenciája,
- a kimunkált világkép,
- az egyéni lét értelmezése és a
- szilárd azonosságtudat.

Ma az előfeltételek többségével hadilábon állunk:

- ▶ A fogyasztói mentalitás és a mindennapok valósága megnehezíti az én-ideál és az önkép összehangolását. Csaknem mindenki elégedetlen magával, teljesítményével, presztízsével, produkciójával, javadalmazásával, partnerével, főnökével, a világgal...
- ▶ A nagy ideológiák összeomlottak, a társadalom szekularizálódott, a kimunkált világképek helyett eklektikus a tömegek világlátása.
- ▶ A globalizálódással, a rendszerváltással, az individualizmus térhódításával általánossá vált az értékzavar, mind nehezebbé válik az egyéni élet értelmes keretbe való ágyazása.
- ▶ A közösségek felbomlása, a migráció és a népességmozgások következtében mind többen érzik gyökértelesen magukat, sohasem látott méreteket ölt az identitászavar, az azonoságtudat problémája.

El sem tudjuk gondolni, hol tartanának ma a volt szocialista társadalmak, ha 1948 után a kommunista diktatúra nem fojt meg csírájában mindent, ami a helyes önismeretet, a személyiség kiteljesedését, az önbecsülés növelését, az egyes ember egészséges önértékelését szolgálta volna. A több évtizedes elnyomás, tiltás, az emberek lelki szükségleteinek tagadása, a hívők üldözése és megalázása, az emberi kapcsolatok szétverése, a család, barátság, szerelem lekicsinylése a helyzetet a lelki egészség szempontjából annyira kritikussá tette, hogy jövőbeni életkilátásaink szempontjából talán ez jelenti a legnagyobb problémát. Nemcsak azért, mert a lelki problémák – szenvedélybetegségek, neurózis, depresszió, öngyilkosság – közgazdasági terhei dollármilliókkal mérhetők, hanem mert az emberek mentális állapota stagnálásra, sőt visszaesésre kárhoztatja ezeket a társadalmakat.³¹

Nem csak kenyéren él az ember

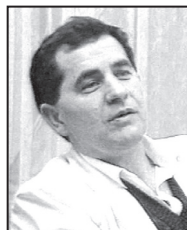
A tömegettársadalmakban sokkal többen szenvednek lelki problémáktól, mint az éhségtől. Úgy tűnik, hogy a modern világban számos gondunk-bajunk mellett legnehezebb a saját fejünkben rendet teremtenünk. Pedig sokkal könnyebb elviselni a kellemetlenségeket, sokkal sikeresebb az életünk, ha érteni véljük életünket és személyiségünket.

■
³¹ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

■■■

Ezekkel a bonyolult kérdésekkel az emberi viselkedés tudománya, a pszichológia lenne hivatott foglalkozni. Sokan azt hiszik, hogy ezzel is foglalkozik. De ez tévedés. Az, amivel a pszichológia foglalkozik, nem az emberek személyes élete. A személyesség az, ami a pszichológiát legkevésbé érdekli. Az általánosságok érdeklík, azok a jelenségek, amelyek ismétlődnek, mérhetőek, amelyeket természettudományos módszerekkel lehet vizsgálni. Tekintettel arra, hogy minden ember személyisége és élettörténete más és más, egyedi, meg nem ismétlődő, a természettudományos módszerekkel ezt nem tudjuk megragadni. Az egyes ember életét legfeljebb megpróbáljuk megérteni, és csak úgy tudunk másokon segíteni, úgy tudunk fordítani a sorsukon, ha nem a tudós pozíciójából nézünk rájuk, hanem személyes kapcsolatba kerülünk velük, bevonódunk a vizsgált személy életébe.³²

...a modern világban számos gondunk-bajunk mellett legnehezebb a saját fejünkben rendet teremtenünk.

OKTATÁS, TEHETSÉGGONDOZÁS

- **Gruber Enikő: Szakmai pályafutását üzempszichológusként kezdte, aztán klinikai pszichológusként dolgozott, végül iskolapszichológus lett. Tudatosan járja végig az alkalmazott pszichológia különböző ágait, vagy a véletlen hozta így?**

– Az életszervezésben semmi sem véletlen, minden saját döntéseinknek a következménye. Szívesen kipróbáltam volna az alkalmazott pszichológia más ágait is, ha erre lehetőség nyílik. A felnőttek nem nagyon értik meg a csavargó gyerekeket, pedig azok rendszerint olyan környezetből szöknek el, ahonnan a legtöbben mi is elmenekülnénk. A munkahelyül szolgáló intézmények gyakran a felnőttektől is elveszik saját felfogásuk megvalósításának szinte minden lehetőségét, fásasztó „favágásra” kényszerítik őket, sokszor olyan jelentéktelen fizetés ellenében, ami nem biztosítja megélhetésüket sem. Aki teheti, az menekül, munkahelyet cserél. Aki nem teheti, az kiég, belerokkan a munkájába. Gondoljunk csak arra, hogy az emberek túlnyomó többsége – mintegy kilencven százalékuk –, munkarokkantként kerül nyugalományba.

Nos, hosszabb távon én is nehezen viselem el, ha rutinfeladatok végzésére kényszerülök, ha az adminisztráció túlságosan rám telepszik, ha kisszerű emberek, akik igazgatói székben pöffeszkednek, azt hiszik, hogy kényük-kedvük szerint rendelkezhetnek velem. Szuverén egyéniségem miatt eddig három munkahelyemről tanácsoltak el. Az iskola a legkonzervatívabb intézmény, a legrövidebb időt itt töltöttem.³³

- **Gruik Ibolya: Milyen tapasztalatai vannak az iskolával kapcsolatban?**

■
³² Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral.* 2007.

³³ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral.* 2007.

■■■

*Úgy tekintek vissza
iskolaéveimre,
mint afféle
kiképzőtáborra,
amelyben
megtanultam,
hogyan kell
átpréselnem
magam a különböző
élethelyzetekkel
járó akadályokon.*

– Gyerekként nem szerettem iskolába járni. Minden nap kész gyötirelem volt számomra. Azt hittem, hogy az iskolát a gyerekek kínzására találták ki. Ennek ellenére (más okokból kifolyólag) mindent elkövettem, hogy tovább tanulhassak, amiről a szüleim nehéz anyagi körülményeink miatt hallani sem akartak. Hallatlan erőfeszítembe került, hogy meggyőzzem őket: tovább akarok tanulni. Nemcsak a szüleimet kellett meggyőzni: ahhoz, hogy beiratkozhasak a gimnáziumba, a jegyeimet is fel kellett tornáztatni. Azon, hogy a gimnázium és az egyetem sem tartozott a világ legjobb iskoláinak a sorába, fel sem akadtam. Úgy tekintek vissza iskolaéveimre, mint afféle kiképzőtáborra, amelyben megtanultam, hogyan kell átpréselnem magam a különböző élethelyzetekkel járó akadályokon.

■ **G. I.: Újabban sok szó esik az alternatív iskolákról. Ezek más élményt jelentenek a gyerekek számára, mint a hagyományos oktatási modell?**

– Világszerte egyre több szó esik az iskola reformjáról, az alternatív pedagógiáról, a gyerekek kilencvenkilenc százaléka azonban még klasszikus iskolákba jár, amelyek lényegüket tekintve az idők során nem sokat változtak. A klasszikus iskolák egyik fontos jellemzője, hogy a mindenkori király, az uralkodó párt, a minisztérium vagy egy általuk kinevezett magas grémium mondja meg, hogy mit (milyen tudást) kell a gyerekek fejébe préselni. A másik jellemzője a hierarchikus viszonyokra való nevelés. A klasszikus iskolák a diktatúrák kicsinyített másai, amelyekben megpróbálják még gyermekkorukban alattvalókká gyúrni az embereket. Például annak az iskolának, ahová én jártam, az volt a feladata, hogy a szocializmus lelkes híveivé neveljen bennünket, és ezzel együtt meggátolja a magyar kisebbség társadalmi felemelkedését. A tanulók többségét megbuktatták, akik aztán tisztességes szakmát és állást jelentő diploma hiányában munkanélkülivé váltak, és szétszéledtek a nagyvilágban.

A klasszikus iskolákkal szemben az ún. demokratikus iskolák gyermekközpontúak. Nem alattvalókat akarnak nevelni, hanem a gyermeki individualitást segítenek kibontakoztatni. Teszik ezt abban a meggyőződésben, hogy mindenki akkor jár legjobban, ha a személyiséget hozzásegítjük legjobb képességeinek a kibontakoztatásához.

Ekörül azonban parázs politikai és szakmai viták dúlnak. Szinte minden valamire való pszichológus előáll már egy (vagy több) elmélettel arra vonatkozóan, hogyan kellene az iskolát megreformálni. Egyesek csak az iskolai ártalmaktól szeretnék a gyerekeket megkímélni. Mások abból a feltevésből indulnak ki, hogy minden gyerek tudásszomjtól hajtva jön a

világra, és csodákra képes, ha ebben támogatjuk, legalábbis nem akadályozzuk. Engedjük hát – mondják –, hogy a gyerek kibontakoztathassa képességeit, önállóan, a maga módján, a maga tempójában fejlődjön, hogy a végén „azzá legyen, aki”. És itt kezdődnek a gondok. Félő, hogy a reformiskolák nagy nekibuzdulásukban a fürdővízzel együtt a gyermeket is kiöntik. Az egyéni szabadság határainak ez a mérhetetlen kitágítása nem számol sem a történelmi körülményekkel, sem a társadalmi szükségletekkel, sem az ember természetével, így nem tudjuk, hogy miféle önmaguktól eltelt individuálisakat szabadítanak a világra.

Úton a „galaktikus tudathoz”?

■ **G. I.: Gyakran halljuk mostanában, hogy mennyi tehetséggel vagyunk körülvéve, és hogy milyen fontos a tudás mai társadalmunkban. A gyakorlat azonban mintha ezt nem igazolná...**

– Az ember kapkodja e fejét a témával foglalkozó írók ígéretes címeit olvasva: „Legfontosabb nyersanyag a szürkeállomány”, „A tudat fejlődésének a korában élünk”, „A magyar értelmiség évszázada következik”, „Úton a galaktikus tudathoz” stb.

Ezek az ötletek egyelőre az ábrándok birodalmába tartoznak. Nem kell okvetlenül földhözragadt gondolkodónak lennünk ahhoz, hogy napi gondjaink az ígéretes víziók mögötti sivár valóságra irányítsák figyelmünket. Ez a valóság több mint kiábrándító a tudat határtalan lehetőségeibe vetett hithez képest. Ahhoz, hogy a tudásban rejlő lehetőségek valósággá váljanak, hegyeket kell elmozdítani. A tudás és a tehetség nem olyasvalami, amitől az emberi élet valamennyi területe egy csapásra megváltozik. Naivitás azt hinnünk, hogy elég, ha ráirányítjuk tudatunkat az ígéretes jövőre, s ettől a megvilágosodástól egy csapásra élvezhetjük az emberi szellem korlátlan lehetőségeit. Nem lesznek többé tanulással, iskolával, munkával, jövedelemmel kapcsolatos gondjaink. Mindenki gazdag lesz és boldog...

Egy kis realitásérzékkel hamar rájön mindenki, hogy ezzel pont ellentétes folyamatoknak vagyunk a tanúi (és szenvedő alanyai). Az ígéretesnek tartott politikai fordulat után tizenöt esztendővel a térségben tovább tart a széles néprétegek elszegényedése, az értelmiség lecsúszása, a munka és a tudás leértékelődése, miközben mindenütt megjelentek az úgazdagok.

– A szellemi tőkének ez a fordított mozgásiránya figyelhető meg mindenütt a térségben, ami nagy népvándorlással jár együtt. Sok-sok ezer szakképzett ember – köztük tudósok és ígéretes tehetségek hada

A klasszikus iskolák a diktatúrák kicsinyített másai, amelyekben megpróbálják még gyermekkorukban alattvalókká gyúrni az embereket.

Míg a szellem emberei csalódottan várnak a jobb időkre, és mind nagyobb gondot jelent számukra a megélhetés, az egykori nómenklatúrából verbuválódott „vállalkozói szféra” vagyonokat halmozott föl.

– keres magának munkaalkalmat és elismerést Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. Ennél a szellemi tőkeveszteségnél semmi sem érinti súlyosabban a gazdasági lejtőre került volt szocialista országokat, egyelőre azonban senki sem aggódik a szürkeállomány fogyatkozása miatt. Kik is aggódnának, hiszen nézzük meg, kikből verbuválódtak az úgazdagok és a hatalmat gyakorló politikusok. Semmi sem áll tőlük távolabb a szellemi tőke megbecsülésénél és hasznosításánál.

Lehetséges, hogy így volt ez a múltban is. A dogmatizmus hosszú évtizedeken át hamis egyenlőségi elvet hirdetett. Kötelező „egyszínűséget” és igénytelenséget írt elő: legyen mindenki egyenlő, szorgalmas és egyformán szegény. Azt a sajátos körülményt, hogy az emberek se képességeiket, se intelligenciájukat, se ambícióikat, se szorgalmukat, se munkabírásukat tekintve nem egyenlők, következésképp hogy szándékaikban, érdekeltségeikben is különböznek egymástól, a dogmatizmus mindvégig figyelmen kívül hagyta. S miután az embereknek a szükségleteik és képességeik szerinti élet helyett be kellett érniük a magasztos eszmékkel és áldozathozatalokkal, sokan meghasonlottak. Egyesek szükségleteik (anyagi előnyök, hatalmi vágyuk) rejtett formában történő kielégítése végett alakoskodóvá, kétszínűvé váltak, mások viszont elfásulva a lelkiismeretesen végzett munkában, érzelmileg kiégtek, mély apátiába zuhantak.

A szélhámosoknak áll a világ?

– A tehetség nem érvényesülhetett sem régen, sem ma, csak kerülő úton, nagyon nehezen. Ebben a vonatkozásban rendszerváltás nem történt. Ugyanazok, akik a kommunizmus és az egyenlőség eszméjének a hirdetői voltak, most a demokrácia szószólóiként vadkapitalistává lettek. Nem feltétlenül személyükben, bár ez is gyakori, hanem szemléletükben. A tehetséget tartották régebben is, ma is legnagyobb ellenségüknek. Míg a szellem emberei csalódottan várnak a jobb időkre, és mind nagyobb gondot jelent számukra a megélhetés, az egykori nómenklatúrából verbuválódott „vállalkozói szféra” vagyonokat halmozott föl. Ma már senki sem kérdezi milyen úton-módon, így a vagyon őket igazolja. Lehetséges, hogy tudásuk, műveltségük, közigazgatási tapasztalatuk az átlagos szintet is alig éri el, mégis a gyakorlati életben ezek a sikerfigurák bizonyultak tehetségesnek. Ők a dolgok megmondhatói. Az ő nyilatkozataikkal van tele a sajtó. Ontják a közhelyeket, az orruknál fogva vezetik az embereket. Szemük se rebben, hogy százszor hazugságon kapják őket. Tehetik, mert ma „kapcsolati

■■■

tőkével”, helyezkedéssel, megalkuvással, nagyotmondással jelentős politikai és gazdasági tőkére lehet szert tenni. Azt hiszem, hogy régen sem volt másként. A múlt század például kifejezetten a műveletlen diktátorok kora volt. Ma a szélhámosoknak áll a világ. A nép nem a géniuszokat, hanem a gátlástalan pszichopatákat csodálja...

– Amikor tehát a tudás megbecsüléséről beszélünk, a tehetséggondozást szorgalmazzuk, nem szabad megfélemlenünk a körülményekről. A tudás hatalom és vagyon forrása – de nem nálunk. Az Egyesült Államokban, Finnországban, Dél-Koreában ma már a tudás jelenti a látványos gazdasági fejlődés hajtóerejét. Más választási lehetőségünk nekünk sincs, előbb-utóbb követnünk kell a példájukat, függetlenül attól, hogy erről ma mi a politikusok véleménye.³⁴

A tehetséggondozásról

– A vajdasági magyarság anyagi és kulturális felemelkedése, tudásszintjének növelése, értelmiségi utánpótlása, az új szellemi és politikai vezető réteg fölnevelése nem oldható meg korszerű magyar iskolahálózat nélkül. A két tehetséggondozó gimnázium létrehozása az első lépését jelenti ennek az ambiciózus vállalkozásnak. Ezt fontos tisztán látnunk, mert jelenleg a közoktatásból teljes egészében hiányzik a magyar szellemiség: idegen érdekek, szándékok, törekvések hatása alatt áll az oktatás, a tömegtájékoztató, a közélet, ezért nemzeti közösségünk politikai, kulturális és gazdasági téren alig képes megjeleníteni és eredményesen képviselni saját érdekeit.

Tisztán kell látnunk azokat a gazdasági és politikai körülményeket is, amelyek között élünk. Anyagi és politikai okoknál fogva az új iskolák mozgási lehetőségei nagyon behatároltak. Pusztán fenntartásuk és működtetésük is nagy nehézségekbe ütközik, új arculat kialakításáról, minőségi oktatásról, tehetséggondozásról (a szó pszichológiai értelmében) egyelőre még nem nagyon beszélhetünk. Annál kevésbé, mivel az alapítók részéről a valós szándék nincs is pontosan definiálva, pontosabban a mi elvárásaink nem feltétlenül azonosak az alapító szándékával. A tehetséggondozó iskolák a világon mindenütt külön támogatásban részesülnek. Ettől tudnak mást, többet nyújtani a klasszikus iskoláknál. Nálunk ilyesmiről szó sincs, következésképp a minőségi oktatás, a tehetséggondozás jelszavával az iskola tulajdonképpen teljesíthetetlen feladatokat vállal magára...

– A tehetséggondozás lényege, hogy az egyéni képességeket az oktatás-nevelés során hozzáértő tanárok segítségével addig fejlesszük,

A tudás hatalom és vagyon forrása – de nem nálunk.

■
³⁴ Az iskolai reformokról. Dr. Hódi Sándor pszichológus az alternatív pedagógiáról. Gruik Ibolya: A nap interjúja. Magyar Szó, 2006. május 25.

■■■

*A vajdasági
magyarság anyagi
és kulturális
felemelkedése,
tudásszintjének
növelése,
értelmiségi
utánpótlása, az
új szellemi és
politikai vezető
réteg fölnevelése
nem oldható meg
korszerű magyar
iskolahálózat
nélkül.*

amíg lehetséges. A tehetséggondozáshoz szükséges feltételek megteremtéséhez az iskoláknak, a tanároknak és a diákoknak nagyobb mozgási-cselekvési szabadságra van szükségük, mint a klasszikus iskolákban. Ezzel a mozgási szabadsággal mi nem rendelkezünk.

– A tehetséggondozó iskolák a konkrét gyerekek ismeretében maguk állítják össze programjukat, amelyeket menet közben, ha szükséges, többször megváltoztatnak, újraírnak, a gyerekek fejlődéséhez és a változó körülményekhez igazítanak. Ezzel szemben nálunk a programot a szerb minisztérium írja elő, az oktatás pedig klasszikus módon folyik, és ugyanazok tanítanak, akik a klasszikus gimnáziumban. A mi tehetséggondozó iskoláink nemcsak hogy a tehetséggondozáshoz szükséges támogatásban nem részesülnek, de nem rendelkezik a tehetséggondozáshoz szükséges autonómiával és megfelelően képzett tanárokkal sem.

– A megoldást nem az emelt óraszám, a szigorúbb számonkérés, a tanulók nagyobb terhelése jelenti, hanem a szemléletváltás, amely nehezen várható el a tanárok kellő anyagi motiváltsága és egzisztenciális függetlensége (főállás biztosítása) nélkül. Ezen a téren – a kívánatos szakmai színvonal és kompetencia megteremtéséhez – az iskolák vezetésének, az önkormányzatoknak és a Magyar Nemzeti Tanácsnak jelentős anyagi és szellemi erőfeszítéseket kell tennie.

– Jelenleg nem megoldott a tehetséges tanulók kiválasztása. Az alkalmazott tesztek és felvételi előkészítő nincs összhangban a tehetséggondozás pszichológiai kívánalmaival. A felvételi eljárást magukra a tehetséggondozó gimnáziumokra kellene bízni, és egy kurzuson vagy vizsgán nyújtott kiemelkedő teljesítmény függvényévé tenni. Az iskola megfelelő szintű autonómiájának a hiánya miatt nem ez történik...

■ **G. I.: Van-e igény mai társadalmunkban a teljesítményközpontúságot fölcserélni egy nyitottabb oktatási és nevelési iskolarendszerre?**

– A tehetséggondozás új törekvésnek számít világszerte, nálunk különösképpen. A tehetséggondozó iskolákban alkalmazott programoknak ugyanis nem a tantervet készítőik által fontosnak vélt ismereteket, képességeket és igényeket kell tükrözniük, hanem a konkrét gyerekek valós tudását, képességeit és érdeklődését. A tanterv összeállításának tehát rá kell épülnie a gyerekek meglévő ismereteire és érdeklődésére. A klasszikus iskolai értékrenddel szemben a tehetséggondozás nem a hiányosságokra fókuszál, nem a tanuló tudásában, felkészültségében mutatkozó lyukakat keresi és osztályozza, hanem azokat a képességeket jutalmazza és serkenti, amelyekkel valaki rendelkezik. Olyan programokra van szükség, amelyek nem frusztrálják a gyerekeket érdektelen

ismeretekkel és azok számonkérésével, de nem is untatják őket elcsépett közhelyekkel és általuk régen meghaladott ismeretekkel.

– Meglátásom szerint tanulóifjúságunk gyenge pontja nem a tudás és a tehetség, hanem az általános műveltségbeli hiányosság. Ez generációs probléma. A tehetség mindenütt megterem, és teljesítményközpontú iskoláinkban általában sikerül megfelelő tárgyi tudást is a nebulók fejébe verni. Ezen a téren nem vagyunk se jobbak, se rosszabbak a világ más térségeinél. A gondot abban látom, hogy iskoláinkban nem folyik megfelelő szintű nevelés, mint a gyermek személyiségének egészét formáló sikeres tevékenység. Az általános iskolákból rendre olyan gyerekek kerülnek ki, akik nincsenek tisztában a társadalmi viselkedési normákkal, az alapvető szerephelyzetekkel, szociális adaptáltságuk minimális. Ennek folyományaként nem találják helyüket, elégedetlenek, beilleszkedési problémákkal küszködnek, viselkedési zavarokban szenvednek, ami jelentős mértékben rontja tanulmányi eredményeiket és életszervezési esélyeiket.³⁵

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

■ **Gruber Enikő: Ön alkalmazott pszichológusként dolgozik, ugyanakkor elméleti kérdésekkel és tudományos kutatással is foglalkozik. Könyveiben, tanulmányaiban folyamatosan sikrasszáll a pszichológia önkorrektíójáért...**

– A terapeuta meg akarja szabadítani a páciensét a lelkében cipelt múlt terheitől, tulajdonképpen ezzel segít és gyógyít. Nos, meglátásom szerint ilyen értelemben a tudományos gondolkodás is állandó megújulásra szorul, mert nem áll két lábbal a valóság talaján. Vitám azokkal volt és van, akik egyetemi oktatóként és/vagy kutatóként mindenekelőtt a szakma „tudományos” vonalához tartoznak, és nem vesznek kellőképpen tudomást a pszichológia sokszínű világáról.

Az elméleti kutatókkal szemben nekem és mindazoknak, akik tanácsadással, terápiával, lelki támaszadással is szolgálnak, nem statikus rendszerként jelenik meg a pszichológia tárgya, az emberi megismerés folyamata, a személyiség világa, hanem társadalomba ágyazott, eleven, működő, szüntelenül változó folyamatként, amely az élet minden pillanatában és az élet minden vonatkozásában egyedi és konkrét.

Így láttatni az embert a tudomány egyelőre nem tudja. Mindenestre meglátásom szerint az a cél, hogy erre a tudományos gondolkodásban és leírásokban is képesek legyünk, amelyek eredményeként

*...a tehetséggon-
dozás nem a
hiányosságokra
fókuszál, nem a
tanuló tudásában,
felkészültségében
mutatkozó
lyukakat keresi
és osztályozza,
hanem azokat
a képességeket
jutalmazza
és serkenti,
amelyekkel valaki
rendelkezik.*

■
³⁵ Intelligencia és lelki habitus. Gruik Ibolya: Magyar Szó, Hétvége, 2005. május 28., 29.

*Meglátásom szerint
tanulóifjúságunk
gyenge pontja
nem a tudás és a
tehetség, hanem
az általános
műveltségbeli
hiányosság.*

közelebb kerülnek egymáshoz a pszichológia elméleti művelői és gyakorlati szakemberei.³⁶

– Természetesen a segítő, támasznyújtó, vagy a gyakorlatban konkrét feladatokat ellátó alkalmazott pszichológia sok mindent kamatoztat a tudományos kutatómunka eredményeiből, innen veszi át módszereit, technikáit. A probléma az, hogy a tudomány és a lelki valóság igen messze esnek egymástól. Mondhatnánk: nincsenek beszélő viszonyban egymással. Ez utóbbival az akadémikus pszichológia, a pszichológia fő árama egyáltalán nem foglalkozik.³⁷

Könyveim és publikációim a pszichológiai elméleti ismereteknek és a gyakorlati munka során szerzett személyes szakmai tapasztalatoknak a jellegzetes ötvözetei. Praxisom során magam is rájöttem arra, amire figyelmemet mások is felhívták, hogy annak, amit az egyetemen tanultunk, az égvilágon semmilyen hasznát nem látni a gyakorlatban. Ami fordítva is igaz: az elméleti munkákat olvasva napnál világosabbá vált számomra, hogy sem a tudományos publikációknak, sem az ezoterikus jellegű tanulmányoknak vajmi kevés közük van a valósághoz. Tekintettel arra, hogy engem mind a kettő, az elmélet és a gyakorlat egyaránt érdekelt, nehéz volt ezt a paradox helyzetet feldolgoznom. A helyzet azóta mit sem változott. Sajnálatos jelenségnek tartom, hogy napjainkban a tudományos és a gyakorlati pszichológia még inkább eltávolodni látszik egymástól.

A természetes az lenne, hogy a lélektan elmélete és gyakorlata kölcsönösen és folyamatosan megtermékenyítene, erősítené, korrigálná, tisztítaná egymást. A pszichoanalízis elmélete és gyakorlata esetében ez kezdetben – Freud, Jung, Adler munkásságának idején – még így is volt. Az elmélet és a praxis tökéletes összhangban volt egymással, és a legkiválóbb szakembereket épp az tette naggyá, hitelessé, hogy személyükben egyesítették e kettőt. A pszichológia más irányzataiban ez nem így van. Az elméleti konstrukciók és a konkrét segítségnyújtás, a tudományos kutatómunka és az ún. terápiás vagy támaszadói gyakorlat ritkán van szinkronban egymással.

Több oka van annak, hogy a helyzet így alakult. Az egyik ok az, hogy a tudományos vizsgálódás elsősorban racionális, elemző és rendszerező nézőpontot kíván, míg a praxis beleérző, megértő, és nem mérésre, kategorizálásra törekvő látásmód. A másik ok a pszichológia ideologikus meghatározottsága.

A gyakorló pszichológusnak – bármilyen pszichológiai irányzathoz tartozzon is – olyasmivel kell foglalkoznia, ami szorosan összefügg az egyén társadalmi beágyazottságával, egy adott közös-

■
³⁶ Gruber Enikő. *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

³⁷ Új törekvések a pszichológiában. Beszélgetés Hódi Sándorral az Illúziók nélkül című könyvének megjelenése alkalmából. Vajda János: *Magyar Szó*, 1985. december 7.

ség (család, munkatársak, nyelvi kultúra stb.) működés módjával. A tanácsadásra, segítségre szoruló ember számára az adott társadalmi viszonyok bizonyos okokból nem átláthatóak, nem kezelhetőek, a benne manifesztálódó működési zavarok nem korrigálhatóak...

A különböző pszichológiai irányzathoz tartozó terapeuták különbözőképpen vélekednek a társadalomról, a közösségről, a személyiségről és azokról az okokról, amelyek beilleszkedési problémákban, személyiségzavarokban manifesztálódnak. Szakmai szempontból nincs jó és kevésbé jó magyarázat a lelki élet végtelen gazdagságára és sérülékenységére vonatkozóan. Arra sem, hogy egy társadalomban mikor és miért működnek jól a dolgok, mik az akadályai a személyiség kibontakozásának, egyes emberek miért szenvednek, miért boldogtalanok, miért keverednek egymást pusztító konfliktusokba vagy hajszolják magukat öngyilkosságba. Nem csak világnézeti okokból, de személyes különbség okán is mindenki saját nézőpontjától függően értelmezi és kezeli ezeket a dolgokat.³⁸

A különböző felfogásokat, nézőpontokat, magyarázatokat, terápiás megfontolásokat illetően a különbségek néha oly nagyok, hogy a saját terepükön otthonosan mozgó pszichológusok nem is mindig értik meg kollégáikat, szinte „tolmácsra” van szükségük, hogy mások gondolatkörében és nyelvezetében eligazodjanak...

A bűnhődés paradoxona

– Az elvont ember eszménye különböző problémákhoz vezethet az alkalmazott pszichológia területén. Vegyük például a pszichológia és az igazságszolgáltatás esetét. A bűnösnek bűnhődnie kell. Tiszta sor. A büntetés-végrehajtás gyakorlata azonban pszichológiai szempontból súlyos dilemmákat vet fel. A problémák ott kezdődnek, hogy a személyiségi összetevőket illetően nagyon nehéz a „bűnös” és „ártatlan” között különbséget tenni. Egyes bűncselekmények esetében a véletlenül múlik, hogy ki lesz az elkövető, és ki lesz az áldozat. Nehezen magyarázható, hogy egy szükségképpen rossz kimenetelű játszma esetén, amelynek több résztvevője van, miért egy valakinek kell bűnhődnie? Egyébként is kortól, társadalomtól, kultúrától függ, hogy mikor, hol, mit tekintenek bűncselekménynek. És akkor még nem beszéltünk a feljelentés esetlegességéről, a bírói tévedésekről...

Gond van a bűnhődéssel is. Pszichológiai értelemben – bizonyos idő után – értelmét veszti a büntetés. Ez a helyzet minden olyan esetben, amelyben a bűncselekmény elkövetése után évekkel később kerül

■
38 Lásd: V. Komlósi Annamária: A gyógyító utazás helye az Emberközpontú pszichológia könyvsorozatban. In: <http://www.ursuslibris.hu/content.php>

Az igazságszolgáltatás olyan személyiségfelfogáson alapszik, amelynek semmi valóságalapja nincs.

sor az ítéletre és a büntetés letöltésére, márpedig általában ez a helyzet. Egy-egy bűncselekményt évek múltán kezdenek el tárgyalni, amikor (pszichológiai szempontból) a bűncselekményt elkövető személy már régen nem ugyanaz a személy, aki volt a cselekmény elkövetésének az idején. Itt üt vissza az elvont ember eszméje. Az igazságszolgáltatás olyan személyiségfelfogáson alapszik, amelynek semmi valóságalapja nincs. A személyiségre úgy tekint, mint a borostyánba zárt kövületre, holott mindannyian minden pillanatban mások vagyunk. Ahogyan nem lehet kétszer ugyanabba a folyóvízbe lépni, mi sem vagyunk soha teljesen azonosak korábbi önmagunkkal.

A szabadságvesztés pszichológiaiilag nem alkalmas a személyiség átneveléséhez. A büntetés általában nem is javító, nem terápiás jellegű, hanem prevenciók célokat szolgál. Az izoláció célja nem a bűnelkövető társadalomba való visszavezetése, „megjavítása”, hanem mások elrettentése hasonló bűncselekményektől. Vizsgálatok sora – de maga az élet is – bizonyítja, hogy a börtönökben végzett „átnevelés” költséges és felesleges. Sőt, pszichológiai szempontból káros is, hiszen a büntető-végrehajtó intézetek termelik ki az igazán veszélyes bűnözőket.

Egy bűvös kör jön létre. A társadalmi változások egyre több alkalmat kínálnak a bűnözésre, a börtönök mindenütt túltelítettek. A börtönök zárt világában aztán a rabok maguk határozzák meg, hogy mi a helyes, mi nem helyes, mi a jó és mi a rossz, mi a fontos és mi nem az. A társadalmétól merőben eltérő, új értékrend jön létre. Kikerülve onnan a börtönviselt személyek sokkal könnyebben követnek el új bűncselekményt, mint azt korábban tették, hiszen az már nem ütközik az új értékrendjükkel.³⁹

Minden elmélet, amely az emberi pszichikum valamely vonatkozását helyezi vizsgálódása középpontjába, akarva vagy sem, de valamiképpen a világ értelmezésére, az ember modellálására tesz kísérletet. Ilyen értelemben az emberrel, a személyiséggel kapcsolatos egzakt kutatások is óhatatlanul filozófiai problémákat vetnek fel. Én a magam részéről nem idegenkedtem a pszichológia és a filozófia egymásrautaltságától. Annál kevésbé, mivel a pszichológia a filozófiától kölcsönözte azokat a kérdéseket, amelyek megválaszolásával máig adós maradt, és amelyekkel valószínűleg nem is boldogul a filozófia nélkül. Ami fordítva is áll: az emberrel, a lélekkel, a szellemmel kapcsolatos kérdések megválaszolásában a filozófia sem jut előbbre a pszichológia nélkül.⁴⁰ Egy köztes helyzetről van szó, ezt lenne hivatott betölteni egy még nem létező tudomány, az életpszichológia.

■
39 *Pszichológiai portré.* Gruik Zsuzsannának, a Bolyai Tehetség gondozó Gimnázium és Kollégium diákjának a Magyar tudomány napja alkalmából meghirdetett pályázat díjnyertes pályaműve. 2005.

40 *Önelégültség vagy tudatos önismeret.* Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal. Csordás Mihály: Üzenet-díj. 7 *Nap*, 1986. október 17.

■■■ SZEMÉLYISÉG ÉS TÁRSADALOM ■■

Viselkedésformák

- **Gruber Enikő:** Az embereket a pszichológiával kapcsolatban leginkább saját személyiségük érdekli. Az, ami őket másoktól megkülönbözteti.

– A hasonlóságokat és különbségeket illetően minden embernek vannak elképzelései önmagáról és másokról, de erős kíváncsiság él bennük, hogy erről többet megtudjanak. Praxisom során sohasem tapasztaltam, hogy valaki vonakodott volna az önismereti tesztek kitöltésétől, vagy nem hallgatta volna nagy érdeklődéssel az erre vonatkozó fejtegetéseimet. Az is kiderült, hogy csaknem mindegyikük forgatta az újságokban hétről hétre közölt horoszkópokat.

Persze más dolog az elképzelés, és más dolog a tudományos ismeret. A személyiségtipológia már akkor kezdett tudományos téma lenni, amikor a pszichológia még csírájában sem létezett. Az első tipológiai rendszert Hippokratész alkotta meg több mint kétezer-négyszáz évvel ezelőtt. Ő a típusok meghatározásánál a vérmérsékletet vette alapul, és négyféle – szangvinikus, melankolikus, kolerikus és flegmatikus – vérmérsékleti típust különböztetett meg.

A gének szerepe

Azt is megfigyelték már nagyon régen, hogy a gyerekek valamelest hasonlítanak szüleikre. Ezzel kapcsolatban az volt az elképzelés, hogy az öröklődés során a szülőktől az utódokba kerül valamilyen tulajdonságokat meghatározó anyag, amely azonban nem kópiákat készít, hanem változásokat is lehetővé tesz. Ma már tudjuk, hogy az öröklődés alapjai a gének, az is kiderült, hogy az öröklődés folyamata sokkal összetettebb, mint azt korábban hitték. Az öröklődés a belső és külső környezettel folyamatosan kapcsolatban álló rendszer, amely együttesen befolyásolja annak kialakulását, hogy milyen tulajdonságaink lesznek.

A géneknek nagyon fontos szerepük van személyiségünk kialakulásában, de hogy konkrétan miben és mennyiben játszanak szerepet, erre vonatkozóan nemcsak hogy nincs egyetértés, hanem egymással összeegyeztethetetlen, szélsőséges nézetek jöttek létre. A pszichológia egyik uralkodó irányzata, a behaviorizmus szerint, viselkedésünk kialakulásában a géneknek vajmi csekély szerepük van, mindannyian „tiszta lappal” születünk, a környezet határozza meg, hogy milyenek leszünk. Minden lényeges emberi vonásunkat vissza lehet vezetni

*A viselkedés
a gének és a
környezeti hatások
„együttműködésének”
az eredménye,
magyarán szólva az
„élet” dönti el, hogy
milyenek leszünk.*

azokra a jutalmakra (megerősítésekre) és büntetésekre (gátlások kiépülésére), amelyekben neveltetésünk során részesültünk.

A behaviorizmus, mint tudományos koncepció, amelynek szellemében generációkat oktattak az egyetemeken, ma már elavult. Elavult az a másik szélsőséges nézet is, amely szerint mindent a gének határoznak meg. A tulajdonságok és a gének között nincs olyan szoros összefüggés, ahogyan azt korábban hitték. Ma a korszerű uralkodó szemlélet az, hogy a gének nem önmagukban fejtik ki hatásukat, nem biológiai „tervrajzok” vagy „programok”, hanem a hatásuk mindig valamilyen külső, környezeti hatás eredménye. A viselkedés tehát nem a gének vagy a környezet hatásának az eredménye, hanem a kettőnek együtt: a gének és a környezeti hatások „együttműködése”, magyarán szólva az „élet” dönti el, hogy milyenek leszünk.⁴¹

Ikerkutatások

A pszichológusok imádják az ikerkutatásokat. Egypetjű ikerpárokról van szó, akik mint két tojás, úgy hasonlítanak egymásra. A szakma akkor jön lázba, ha sikerül olyan egypetjű ikreket találni, akiket születésük után röviddel elválasztanak egymástól, és csak felnőttkorukban, véletlen folytán derül ki róluk a testvéri kapcsolat. Az öröklődéssel foglalkozó kutatók meg vannak győződve arról, hogy ilyen esetekben kétségbevonhatatlan bizonyítékokat kapunk a gének és a környezet hatására vonatkozóan.

Sokan azonban mégis kétségbe vonják ezeknek a vizsgálatoknak a hasznát, mert a külön felnevelkedő ikrek társadalmilag rendszerint nem kerülnek túlságosan távol egymástól. Általában ugyanabban a nyelvi-kulturális közegben maradnak, azonos társadalmi osztályhoz tartoznak, hasonló színvonalú iskolába járnak, ugyanazokon a szokásokon és hagyományokon szocializálódnak, a lényegi személyiségvonásaikat illetően inkább az lenne a csoda, ha nagyon különböznenek egymástól. Más lenne a helyzet, ha az egyik Amerikában, egy dúsgazdag családban cseperedne fel, a másik Indiában, egy alsó kasztban sínylődő családban. Ez esetben viselkedésüket illetően felnőttkorukban minden bizonnyal lényegesen kevesebb hasonlóságokat mutatnának.

■
41 A gének szerepével Csányi Vilmos *Az emberi viselkedés* című könyvét ajánlanám az érdeklődők figyelmébe. Megjelent a Sanoma Budapest Kiadó ZRt. Gondozásában, 2006-ban.

A szocializáció

A vérmérséklet nem azonos a jellemmel, jóllehet szorosan összefügg vele. Ugyanakkor egy-egy tulajdonságunkat nem lehet a génekhez sem kötni. Az, hogy a személyiségfejlődés során mi az, ami jellemvonássá alakul bennünk, és az hogyan megy végbe, máig nagy fejtörést okoz a pszichológiának.

Mindenesetre a személyiségalakulás lényeges tényezőinek vagy magának a személyiségnek a definiálásában nem minden pszichológus ért egyet. Valamennyi tudományos személyiségelmélet megegyezik abban, hogy a személyiség körülhatárolt egység, amely minden más személyiségtől különbözik, ennél tovább azonban nem jutottak közös nevezőre semmiben, folyamatos viták tárgya mind magának a személyiségnek, mind az egyes személyiségjegyeknek a definíciója. Abban sincs egyetértés, hogy mi a normális, milyen az intelligens viselkedés. Szeretném ismételten hangsúlyozni, amit könyveimben több helyen kifejtettem, hogy a vitáknak elsősorban ideológiai okai vannak.⁴²

■ **Sinkovits Péter: A személyiségvonások, a szerepek, a viselkedés, a magatartásformák alakulásának kérdéseit Ön minden esetben igen erőteljesen a társadalom szerkezeti felépítéséhez, a szociológiai erőhatások megnyilvánulási formához köti. Milyen felismerés alapján?**

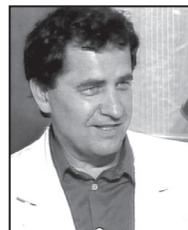
– A polgári gondolkodás hagyományait őrző pszichológia alapvető hibája, hogy az embert megfosztja társadalmiságától. Ily módon individuális sajátosságaink, személyiségvonásaink a társadalmi léttel szemben önálló létre tesznek szert, és a személyiség fogalmában irracionális tartalommal telítődnek. Ezzel szemben, az én felfogásom szerint, az ember minden életmegnyilvánulása, magatartása meghatározott élethelyzet és élettörténet függvénye, ami nem egyéb, mint magának a társadalmi valóságnak a konkrét kifejeződése.

■ **S. P.: Mennyiben új útja ez a pszichológiai kutatásoknak?**

– Annyiban, hogy a viselkedés feltárására irányuló vizsgálatok társadalomkritikai felhangjaik, eszmei-ideológiai konzekvenciáik miatt tulajdonképpen máig sem kaptak zöld fényt mindenütt.

■ **S. P.: Könyvében a következő mondatot olvashatjuk: „A sikeres szocializáció azt jelenti, hogy felnőtté válva az emberek maguktól is úgy viselkednek, ahogyan azt a társadalmi környezetük elvárja tőlük.” Milyen mértékben foglalkozik ma a pszichológia a szocializáció sikeres vagy kevésbé sikeres megnyilvánulási formáival?**

Az, hogy a személyiségfejlődés során mi az, ami jellemvonássá alakul bennünk, és az hogyan megy végbe, máig nagy fejtörést okoz a pszichológiának.

■
⁴² Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral.* 2007.

...az ember minden életmegnyilvánulása, magatartása meghatározott élethelyzet és élettörténet függvénye, ami nem egyéb, mint magának a társadalmi valóságnak a konkrét kifejeződése.

– Éppen az a baj, hogy túl sokat foglalkozik ezzel a kérdéssel, illetve, hogy az emberi viselkedés megítélésében jószerivel csak a szocializációs koncepcióra támaszkodik. Márpedig ez a koncepció, eltekintve attól, hogy erősen ideológiai kicsengésű, mint tudományos hipotézis sem állja meg a helyét. E koncepció szerint, ha az úgynevezett „szocializációs mechanizmusok” jól működnek, akkor mintegy „beprogramozzák” az egyén érzés- és tudatvilágába azokat a normákat, értékeket és szabályokat, amelyek a fennálló viszonyok zavartalan reprodukciója szempontjából fontosak. A „sikeresen” szocializált személy így jellemvonásaiban és egész pszichés habitusában messzemenően a fennálló viszonyokhoz igazodik. A cél viszont, mint tudjuk, elvileg mégsem ez volna, hanem az olyan ember, aki társadalmilag előrevivő, kreatív döntésekre képes, aki az adott állapotok meghaladására, szokványosabb fogalmazásban: a világ jobbítására is alkalmas. Ez utóbbi érzésvilág és felfogásmód azonban, lévén, hogy meghaladja az érvényes normák és elvárások szintjét, s mivel a változtatást igénylő cselekvési szándék is más értékrendszerre támaszkodik, szükségképpen szembe kerül a „sikeres” szocializáció kívánalmaival, és rendszerint deviáns jelenségnek minősül.

■ **A Társadalmi cselekvés lehetőségei című fejezetben megállapítja, hogy „a magatartás-kutatás számára a legfontosabb az volna, hogy feltárja az elidegenedés következményeit, és reális alternatívát mutasson leküzdésükre”. Mit kínálhat ma ezen a téren a pszichológia?**

– A legfontosabb segítségnyújtás – az egyének vonatkozásában – az volna, ha valamiképpen rá tudnánk döbbszteni az embereket arra, hogy többségükben hamis szükségletek kielégítésére töreksszenek. Míg például a fogyasztási javak megszerzésében fáradtságot nem ismernek, más, sokkal fontosabb, esszenciális jelentőségű szükségleteiknek (emberi kapcsolataik sokféleségének, a megfelelő érzelmi és intellektuális kötődéseknek, a társas lét igényeinek stb.) nem szentelnek kellő figyelmet. Mindennapi életünket ebben a tekintetben egy feje tetejére állított értékrend jellemzi, amelynek következményeként az autók, családi házak, színes tévék számánál is gyorsabb ütemben nő az „idegi alapon” kialakult bántalmaktól, különböző neurotikus panaszoktól szenvedő emberek száma, akik aztán szisztematikusan tönkreteszik a maguk és mások életét. A társadalom irányában a pszichológia segítségnyújtása viszont az élet megkerülhetetlen intézményes kereteinek (család, munkahely, iskola) humanizálásában juthatna a mainál sokkalta nagyobb mértékben kifejezésre.⁴³

■
⁴³ Összetett élethelyzetek. Beszélgetés Hódi Sándorral, a magatartásformák és társadalmi viszonyok című könyv szerzőjével. Sinkovits Péter: *Magyar Szó*, 1984. április 14.

Változás az emberek viselkedésében

- **Apró István: A nagy infláció, a megélhetési költségek gyors növekedése következtében jelentősen csökkent az életszínvonal. Túl az általános elégedetlenségen, amit természetesnek tekinthetünk ebben a helyzetben, megfigyelhető-e valamilyen változás az emberek magatartásában, közérzetében, felszínre került-e tehát valamilyen új pszichológiai jelenség az elhúzódó válság következtében?**

– Az emberi reakciók sokféleségén belül két nagyon lényeges változásra figyelhetünk föl. Az egyik teljesen új jelenség, ez az emberek magatartásán észlelhető, a másik pedig egészségügyi természetű, ami nem is annyira újszerűsége, mint inkább méretei miatt ejt gondba bennünket.

A keresetek csökkentésére és a jövedelem vonakodva történő kifizetésére a dolgozók mind gyakrabban folyamodnak munkabeszüntetéshez. Ezek a reagálások szociális jellegűek, a mélyülő társadalmi konfliktusok figyelmeztető jelei, amelyek arra utalnak, hogy az életszínvonal csökkenése elérte azt a kritikus határt, amikor a sztrájk a „jövedelemszabályozás” kényszerű eszközévé válik. És ezen a ponton pszichológiai szempontból lényeges változás áll be az emberek viselkedésében. A gondok spontán megoldódásában való passzív reménykedés, vagy a szűkös mozgási és cselekvési tér kiváltotta érdektelenség és rezignáció helyett egyszerűen felfokozott aktivitásigényt mutatnak, visszanyerik társadalmi cselekvőképességüket.

- **Eltűnőben van egy sokáig kötelezővé tett magatartási modell?**

– Tűnőben a modell is és az alapjául szolgáló társadalmi gyakorlat is. Az életszínvonal romlása, a szűkös anyagiak, a megélhetési költségek állandó növekedése egyre jobban feszíti az emberek idegeit. Ez a feszültség eleve erősíti a változás igényét, egy kritikus határon túl pedig már kényszerűvé tesz valamilyen cselekvést.

Mindannyian egy korszak lezárulásának, valaminek a végét sejtjük, de nincs világos elképzelésünk arról, hogy mit hoz a holnap, mi fog majd történni. Mindenki változást kíván, és mindenki fél is a bizonytalan jövőtől. A feszültség azonban nem mindig talál utat adekvát cselekvéshez. Ilyen esetekben pusztító belső erővé válik, ami a testi és lelki erőnlét csökkenésében, betegségi-szimpptomákban jut kifejezésre. Az „állóképesség” romlása szinte ijesztő méreteket ölt.⁴⁴

– Visszatekintve azt kell mondanom, hogy az idő igazolta ezeket a megfigyeléseket. Sokan azt állítják, hogy a szocialista rendszerek összeomlása váratlanul következett be, hogy a hidegháború kimenetelét nem lehetett előre látni. Ez az állítás azonban nem egészen

■
44 Akarni és félni a változást. Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal mindennapjaink gondjairól. Apró István: *Magyar Szó*, Kilitó, 1987. november 21.

*A patriarchális
nagy családotokban,
ahol több
generáció élt
együtt, a gyerekek
szocializációja is
sokkal egyszerűbb
volt, mint a
mai nukleáris
családokban, ahol
csak a férj és a
feleség él együtt a
gyerekekkel.*

állja meg a helyét. A viselkedési minták, magatartásformák az adott környezet hatására megváltozhatnak: egyes viselkedésminták esetleg felerősödnek, mások elhalnak, az is előfordul, hogy új viselkedésminták alakulnak ki. Ez hosszú, nehezen érzékelhető folyamat, az 1980-as évek végén azonban már érezhetően jelen volt.⁴⁵

A személyi kapcsolatok világa

A személyi kapcsolatok sokkal meghatározóbb szerepet játszanak személyiségünk kialakulásában, mint azt gondolnánk. Vannak viselkedésminták, amelyek minden korban és kultúrában megtalálhatóak, de az, hogy milyen érzelmekkel viseltetünk mások iránt, mennyire érezzük jól vagy rosszul magunkat saját bőrünkben, közvetlen személyi kapcsolataink döntik el, amelyek értelemszerűen csecsemő- és kisgyermekkorban hagynak mély nyomot a lelkünkön.

Tudjuk azt, hogy az ember egzisztenciális helyzete sorsformáló tényező lehet, kezdve a pályaválasztástól a későbbi munkaválasztásig, ami aztán nagymértékben visszahat személyiségünkre, tudatunkra, szükségleteinkre, gondolkodásmodunkra. Kevésbé nyilvánvaló, hogy mennyire befolyásolja lelkiállatunk kialakulását és későbbi életstílusunk későbbi alakulását az a kapcsolatrendszer, az a szűkebb közösség, amelybe beleszületünk. Ha egy gyermek olyan családban jön világra, ahol merevebb, szigorúbb normák érvényesülnek, a szülők érzelmetlenek, várhatóan befelé fordul, zárkózott, introvertált személyiségalkatú felnőtté válik. Viszont ahol engedékenyebbek a szülők, valószínűbb, hogy extrovertált személyiség jön létre. Az általános tapasztalat szerint nálunk, ebben a kultúrában inkább túlkondicionálás folyik. Következésképpen több az introvertált, mint az extrovertált ember, ami cselekvési bátortalanásban és nagyobb fokú befelé fordulásban jelentkezik. De van ennek a túlkondicionálásnak más következménye is. Nagyobb fokú a szorongás, a konfliktusok megoldása sokkal nagyobb érzelmi megterheléssel jár, ami bizony halmozottá teszi a neurotikus tüneteket vagy más deviáns magatartásformákat. Ezt a gondolatot próbálom én a könyvemben kibontani. Hogy milyen személyi kapcsolatrendszer az, amely egy-egy kritikussá váló életút mögött áll? Végső soron azt próbálom bizonyítani, hogy milyen fontos az egészséges élet szempontjából egy megbízható, stabil kapcsolatrendszer.⁴⁶

■ **Hornyik Miklós: Hogyan lehetne olyan újabb nevelési elvet kidolgozni, amely kevésbé a túlkondicionáltságot szorgalmazná? Mi ennek a módja, hogyan lehetne ezt előkészíteni?**

■
⁴⁵ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

⁴⁶ Akarni és félni a változást. Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal mindennapjaink gondjairól. Apró István. *Magyar Szó*, Kilátó, 1987. november 21.

– Nagyon nehéz kérdés, és aligha tudom ezt most megválaszolni. Azt viszont, hogy milyen szoros összefüggés van például a személyi kapcsolatrendszer és a társadalmi viszonyok között, hadd érzékeltessem egy példával. Arra vonatkozóan, hogy az emberek mennyire tudják a saját személyes kapcsolati kötődésigényüket is kielégíteni, jó példa a család. A régi, patriarchális nagycsaládokban, ahol több generáció élt együtt, a gyerekek szocializációja is sokkal egyszerűbb volt, mint a mai nukleáris családokban, ahol csak a férj és a feleség él együtt a gyerekükkel. Rájuk sokkal nagyobb teher hárul, feszültebb a légkör, törekenyebbek a szálak, a gyermek szocializációja is sokkal érzékenyebb, mint a régi nagycsaládokban. De nemcsak a gyermek sínyli meg a szűkös kapcsolatokat.

Nincs szomorúbb annál, mint amikor két ember a házasságon belül magányosodik el. A nukleáris családokban gyakran támad emberszomjuk a házastársaknak, érzékenyek, maguk sem tudják elégedetlenségük okát, depresszívvé válnak, és gyakran nincsenek tudatában annak, hogy a társtalanságuk az, amitől szenvednek. A könyvben azt próbálok tudatosítani, hogy a gazdag társas kapcsolatrendszer egyik legfontosabb szükségletünk, és ahhoz, hogy lelkileg kiegyensúlyozottak legyünk, jól érezzük magunkat a bőrünkben, ezt a szükségletet ki kell elégítenünk. Sokkal nagyobb figyelmet, gondot kellene fordítani a társas kapcsolatokra, baráti körök kiépítésére, mint ahogyan tesszük.⁴⁷

Beszélhetünk-e deviáns lelkialkatról?

■ Tari István: Kezdjük talán a narkósokkal. Mi jellemzi őket a leginkább?

– Bizonyos jelek arra utalnak, hogy néhány viselkedési jegyük alapján valamennyi szenvedélybeteg közös személyiségtypusba sorolható. Többnyire szorongóak, és az alkohollal, nikotinnal, droggal szorongásukat próbálják csökkenteni. A dohányosok már azzal is, hogy rágyújtanak, csökkentik valamelyest a frusztrációs feszültséget. Régebben, amikor kővel csiholták a tüzet, a rágyújtás szertartása jobban levezette a feszültséget. Az előre dobozolt cigaretta rossz találmány, amennyiben kiküszöböl néhány mozdulatot, amit a cselekvési kényszer vált ki. Az alkohol már tartósabban biztosítja a feszültség csökkentését, ugyanez vonatkozik a kábítószerre is.

■ T. I.: Tehát lelki szempontból nincs lényeges különbség a dohányzás, az alkohol és a „kemény drog” fogyasztása között.

■
⁴⁷ *Magatartásformák és társadalmi viszonyok.* Hornyik Miklós interjúja, 1985. *Újvidéki Tv.*

*A társtalanság,
a kivertség
érzése kényszer-
sorsközösségeket
hoz létre. Sajnos
többnyire lefelé
húzó csoportokat,
amelyekből nagyon
nehéz bárkit is
kirángatni.*

– Nincs. A szorongással való birkózás, a szorongás kivédése, csökkentése a leglényegesebb mozzanat mindegyiknél. A gyógyszerek, a nyugtatók is a szorongást csökkentik, tehát a gyógyszerfüggőség is hasonló a kábítószerrel való függőséghez. Van még egy fontos közös vonatkozása valamennyi szenvedélybetegségnek: előállításukból, forgalmazásukból és fogyasztásukból hatalmas haszon származik.

■ **T. I.: Ott hagytuk abba, hogy a narkósok teli vannak szorongással...**

– Igen, és ezek a szorongó emberek általában rossz társas kapcsolattal rendelkeznek, személyi kapcsolataik gyengék, törekenyek, gyökértelenek, gyengén integráltak az adott közösségbe. Külön szembetűnő jelenség, hogy a rágyújtás, egymás cigarettával való kínálása tulajdonképpen ürügy a kontaktusteremtésre, nem véletlen, hogy általában társaságban, csoportokban isznak, narkóznak az emberek... Nyilván ez a minimális érintkezés, a formális együttlét is többletet jelent a semminél. A társtalanság, a kivertség érzése kényszer-sorsközösségeket hoz létre. Sajnos többnyire lefelé húzó csoportokat, amelyekből nagyon nehéz bárkit is kirángatni. Ezt azért fontos hangsúlyoznunk, mert azzal, hogy valakit eltiltunk a dohányzástól, alkoholtól, azzal még az illető nem kerül jobb interperszonális helyzetbe, magányosak, szorongóak maradnak továbbra is.

■ **Tehát a narkósok emberi kapcsolatait kellene rendeznünk?**

– Igen. De hogyan? Nem lehet szerető hozzátartozókat, gondos rokonokat, törődő barátokat receptre fölírni. Mindenki beleszületik egy családba, közösségbe, kapcsolatrendszerbe, amelyben megtanulja (vagy nem tanulja meg), hogyan kell másokkal kapcsolatot teremteni, barátokra szert tenni, a közösség hasznos tagjává lenni. A későbbi szenvedélybetegek olyan családi környezetben születtek és nőttek fel, amelyben nem tanulták meg ezeket, nem tudnak kapcsolatot teremteni másokkal, nem tudnak barátságokat ápolni, nem tudnak érzelmileg kötődni, bevonódni mások személyes életterébe. Márpedig azok, akik nem tudnak a másik ember felé hidat építeni, magányosak maradnak egész életükben. Ha netán valaki közeledik hozzájuk, melléjük csapódik, ahhoz is görcsösen viszonyulnak, mert nem tudják, hogy meddig vállalhatják a másikat...

Kábulat és alkotás

Ahhoz, hogy leüljünk és alkossunk, létrehozzunk valamit, az kell, hogy szorítson, hajtson, fűtsön belülről valami, hogy szenvedjünk valamitől – az alkotás révén feloldjunk magunkban valamilyen

konfliktust. Az ösztönös alkotásra, amitől szenvedünk. Az alkotás feszültséggel jár. Nemcsak az indítékokat illetően, hanem maga az alkotás folyamata is sokszor gyötrelm. Vannak emberek, akik káros szenvedélyekbe menekülnek a belső feszültségtől, holott épp ez a cselekvés feltétele. Azok, akik ezt a feszültséget alkohollal, kábítószerrel semlegesítik, sohasem jutnak el a feszültség cselekvő, alkotó módon való levezetéséhez.

■ **T. I.: Tehát épp ezt a feszültséget kellene megbecsülni.**

– Úgy van, mert ez teremti meg a festés, kiírás, a kitáncolás, a kiéneklés stb. feltételét. De a mindennapi életben való helyállását is.

■ **T. I.: Ezért kell harcot folytatni a kábítószer ellen?**

– Többek között. Amihez rengeteg pénz kell. Legalább annyi pénzt kell beleölni az ellene való küzdelembe, amennyi nyereség van rajta (valakinek). Vonatkozik ez minden szenvedélybetegségre. Ha „N” összegű jövedelem folyik be a dohányzásból, az alkoholfogyasztásból stb. az államkasszába, ennek az „N” jövedelemnek legalább a felét az ellene való küzdelembe kell befektetnünk. Enélkül sikeres hadviselésről nem beszélhetünk. Nem is számolhatunk be eredményekről. Mert szólamokkal ez nem megy.

– Stanislaw Lem egyik regényében azt írja, hogy az emberek – a kábulat érdekében – nem fogják kábítószerrel beérni. Bizonyos agykéregi régiók ingerlésével is kiválthatunk jó közérzetet. A tudósok majd létrehozhatnak olyan szerkezeteket, speciális „sisakokat”, amellyel, a külső körülményektől függetlenül, csodálatos közérzet biztosítható. Az állatkísérletek azt bizonyították, hogy Lem elképzelése nem minden alap nélküli. Az állatok agykérgébe elektródákat építettek be, és azok gyorsan megtanulták, hogyan válhatnak ki egy pedál nyomkodásával kellemes bizsergő érzést, amely roppantul tetszett nekik. Később még evés helyett is a pedált nyomkodták. Ami jó közérzetet vált ki, azt nagyon nehéz elvenni az embertől is. Ez a helyzet a nikotinnal, alkohollal és a kábítószerekkel is.

Félelmünk vakfoltjai

– Nem szabad a konfliktusmentes élet naiv illúziójába esnünk. Nem szabad azt hinnünk, hogy bennünket mindenki szeret, mindenkinek a kedvébe tudunk járni, mások mindig igazat adnak nekünk stb. Ahhoz, hogy vállalni tudjuk a konfliktusokat, meg kell tanulnunk a küzdelem személyi feltételeit. Meg kell tanulnunk harcolni, érvényre juttatni saját érdekeinket.

Kutatásokat végeztem annak tisztázása érdekében, vajon miért szoronganak az emberek akkor is, amikor nyugodtan elmondhatnák véleményüket, bátran cselekedhetnének, hiszen nincs a dolognak nagy tétje.

Ez az ötlet a balesetveszély személyiség hátterének a vizsgálata során merült fel bennem. Nos, röviden, arra a meglátásra jutottam, hogy az emberek azokban a helyzetekben szoronganak, amelyekkel kapcsolatban beépítettek magukba cselekvésbénítő félelmeket. A balesetet szenvedett és balesetet nem szenvedett egyének személyiségvonásait összevetve szembetűnő különbségre figyeltem fel. Minél előrelátóbb valaki, annál kevésbé fenyegeti balesetveszély. Azokat a személyeket, akik előrelátóak, sok esetben rendkívül aggályosak, általában nem fenyeget balesetveszély. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. Ellentétben az élet más dolgaival, a közlekedéssel kapcsolatban nem épültek ki félelmek bennünk. Amilyen meggondolatlanul kimegy egy kutya az autók elé az úttestre, olyan maflán, nemtörődöm módon közlekedik nagyon sok ember is. Köztük sok-sok aggályos ember, akik az élet egyéb vonatkozásában mindentől berezelnek. Például félnek attól, hogy nyilvános helyen felszólaljanak, hogy megmondják saját véleményüket, hogy kiálljanak a saját érdekeik mellett, ugyanakkor, ha beülnek egy gépkocsiba, eszeveszetten száguldanak, nem tartják be a közlekedési szabályokat, ami százszor nagyobb veszélyt jelent saját és mások életére, mint a szókimondás, a felettesekkel vagy akár a jogtíró hatalommal való szembeszállás.

A hatalommal szemben meghunyászkodó, gyáva emberek a volán mellett rámenősek, agresszívek lesznek, és felelőtlenül kockáztatják a maguk és mások életét. Sokan, akik leszoktak arról, hogy egyetlen lépést is tegyenek elismerés, vállveregetés nélkül, gyáva, félnék, önpusztító magatartásba menekülnek. Vagy nézzük csak az alkotó értelmiség lamentálását, hatalommal szembeni meghunyászkodását, panaszait! Hányszor hallottuk az elmúlt időszakban, hogy az alkotásnak nem kedvezett az élet, a kor, a diktatúra. Vajon az idők változásával miért nem kerültek elő remekművek a fiókok mélyéről, melyek a művészetben, tudományban gyökeres változást idéztek volna elő? Miért nem bukkantak elő a nagy névtelenségből azok a zsenik, akik gondolataikat papírra merték vetni? Azért, mert az a magatartás, amely rövid távú elismerésekre épül, nem igazi alkotó igényű magatartás.

■■■

A narkósok betegek?

– Azok, akiknek tartósan bármilyen jellegű szorongáscsökkentő szerre van szükségük, segítségre szoruló emberek, betegek. A betegség fogalmát az Egészségügyi Világszervezet határozta meg, mely szerint az egészséges ember szervileg, fizikailag, pszichésen és szociálisan jó közérzetű ember. Aki lelkileg, szociálisan tartósan szenved valamilyen hiányérzettől, nem tekinthető egészséges embernek. Értelemszerűen a nagy nyomorban élő, éhező, sok mindenben hiányt szenvedő emberek sem tekinthetők egészségeseknek.⁴⁸

– Közbevetőleg hadd jegyezzem meg, hogy az sem szerencsés, ha mindenkit betegnek tekinthetünk. Pedig ma már gyakorlatilag ez a helyzet. Aki azt állítja magáról, hogy nem beteg, arra azt szokták mondani, hogy az orvosok és pszichológusok még nem vizsgálták meg kellőképpen.⁴⁹

– Ahogyan a primitív törzseknél hisznek a varázslókban, úgy hisznek ma az emberek a gyógyszerekben és orvosban, aki szerintük minden létező és nem létező bajukra megfelelő tablettát írhat ki. Amilyen téves ez a felfogás, olyan káros is, hiszen a vakhit helyett épp azt kellene tudatosítanunk, hogy mindenki a saját életéért felelős.

Egy alkalommal telefonál nekem egy édesanya.

– Nagy baj van a kisfiammal! – mondja.

– Mi a baj? – kérdezem.

– Nagyon furcsán viselkedik.

– Mondjon valami közelebbit.

– Nem alszik. Eltolja magától az ételt. Magába zárkózik. Csak hallgat, néha mintha sírna is.

– És mióta viselkedik így?

– Amióta megismerkedett egy kislánnyal, aki nem akar vele járni.

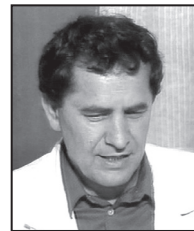
– Kedves anyuka, a fia alighanem szerelmes. Az nem betegség!

Amint később kiderült, csakugyan erről volt szó. Az anyuka nem ismerte fel a helyzetet, idegen volt tőle ez az érzés, nem tudta hová tenni.

■ **T. I. : Szerencsére, a fia megismerte.**

– Megismerte és megszenvedte. A szerelmet néha kutyául meg kell szenvedni. Nagy szerencse, hogy a fiú nem került orvoshoz, aki az anyja kérésére valamilyen gyógyszerrel írt volna fel a fiú nyugtalansága, „depressziója” ellen. Könnyen előfordulhatott volna, hiszen az orvosnak a vizsgálat során alig öt perc áll rendelkezésére, ez alatt a rövid idő alatt igazán arra sem derülhet fény, hogy fiú vagy lány a páciens.

A hatalommal szemben meghunyászkodó, gyáva emberek a volán mellett szinte kicserélődnek, rámenősek, agresszívek lesznek, és felelőtlenül kockáztatják a maguk és mások életét.

■
⁴⁸ Kábítószer. Mit mond a pszichológus? Tari István: *Képes Ifjúság*, 1987. december 8.

⁴⁹ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

■■■

Az emberiség odáig jutott, hogy gyógyszerekkel küzd saját érzéseivel ellen. Nem akarja érezni azt, amit érez. Magára az életre akar gyógyszert szedni.

– Az emberiség odáig jutott, hogy gyógyszerekkel küzd saját érzéseivel ellen. Nem akarja érezni azt, amit érez. Magára az életre akar gyógyszert szedni. Ami bizonyos értelemben érthető. Szeretnénk a nyugtalanságtól, kellemetlen közérzettől lehetőleg minél gyorsabban megszabadulni. Minden tépelődés, gyötrődés, a dolgokkal való szembenézés nélkül. Így aztán sokan azok közül, akik pálcát törnek a narkósok fölött, maguk sem különbek náluk, csak ők nem narkotikumokat, hanem gyógyszereket szednek gondjuk-bajuk ellen. És itt egyenlítődnek ki a gyógyszerek a narkotikumokkal.⁵⁰

Milyen személyek a telefonbetyárok?

– Mind a felnőtt, mind a kiskorú telefonbetyárokat öt csoportba sorolhatnám:

- a) A társadalom peremrétegéből származók, ha telefonhoz jutnak, azt sajnos nem a tér, idő áthidalására és annak megtakarítására használják fel, hanem játéokra. Élvezik, amikor a találmányra feltártszázott számon jelentkezőt legorombítják. Sorra hívják ismerőseiket, nem mondják meg a nevüket, hanem kuncognak, zenét engednek, ők azonban a háttérben személytelenek maradnak. Amikor aztán a 40 000-50 000 dináros telefonszámlák miatt kitör a családi botrány, egymásra mutogatnak, a kisebb gyerekekre akarják kenni a dolgot. Noha e csoport betyárjai többnyire tizenévesek, szép számban akadnak közöttük felnőttek is.
- b) Vannak olyan telefonbetyárok is, akik ha nem a várt személy veszi fel a kagylót, annyira zavarba jönnek, hogy más családtaggal nem is mernek beszélni, ezért maradnak némák. Gyakran félnek, hogy gyanúba keverik a hívottat, illetve maguk is gyanússá válnak, ha firtatni kezdik, honnan ismerik az illetőt.
- c) Vannak, akik kitartóan, hónapokon keresztül zaklatják ismerőseiket, de soha nem mernek megszólalni. Érzelmileg igen erősen kötődnek volt partnerükhöz, kénytelenek belenyugodni a szakításba, de mégsem tudnak tőle teljesen elszakadni. Már az is vigaszt jelent számukra, ha hallják a szeretett személy hangját.
- d) Vannak aztán olyan telefonbetyárok is, akik számára a telefon a bosszú fegyvere. Egy családi botrányhoz kell-e más, mint

■
⁵⁰ Kábítószér. Mit mond a pszichológus? Tari István: *Képes Ifjúság*, 1987. december 8.

egy aggódó édesanyának azt telefonálni, hogy a lányát itt meg itt egy huligánnal látták. Ez a hitvány bosszú az agressziókiélés egyik formája.

- e) Főleg középkorú férfiak kedvenc időtöltése ismeretlen lányok, nők hívogatása. Amikor a hívott személy méltatlankodik, akkor többnyire hallgatnak, vagy a szexről beszélnek. Ez néha komoly elhajlásnak számít.

Mindezek éretlen, bizonytalan, nehezen érvényesülő, gyenge jellemű személyek, akik ily módon keresnek gyógyírt belső bizonytalanságukra.⁵¹

Vannak különös telefonbetyárok is. Egyszer felkeresett egy kisírt szemű nő a rendelőben, aki felháborodva panaszkolt, hogy a férje megcsalta.

- És erről hogyan szerzett tudomást? – kérdeztem.
- Telefonált a nő – mondta.
- És azt honnan tudja, hogy a telefonáló csakugyan a férje szeretője?
- Ő mondta, hogy viszonyuk van.
- Bemutatkozott?
- Nem, dehogya.
- És maga hitelt ad egy ismeretlen telefonálónak?
- Miért hazudott volna?
- Talán mert haragszik magára. Így akar bosszút állni. Beszélje meg a férjével higgadtan a dolgokat – tanácsoltam.

Később aztán, miután ismételtelen jelentkezett a telefonbetyár, kiderült róla, hogy csakugyan egy haragosuk, aki így próbált borsot törni az orruk alá.⁵²

A hatalommal járó személyiségváltozások

- **Pertics Péter: Milyen hatással van a hatalom az ember személyiségére?**
  - Ha igazán meg akarsz ismerni valakit, adj hatalmat neki – tartja a régi bölcsesség. Sok igazság van benne, amennyiben ez a szerephelyzet hozza leginkább felszínre személyiségünk gyengeségeit. Tulajdonképpen már magára a hatalomra való törekvés is sok mindent elárul egy emberről. Miért akar uralkodni mások felett?
  - Ha egy régi jó barátunk magas pozícióba kerül, még meg sem melegszik a szék alatta, rendszerint már kimutatja a foga fehérjét. De ez nem csak vele van így. Ha történetesen mi kerülünk magas pozícióba,

■
⁵¹ Telefonbetyárok. Mit mond a pszichológus? Tarján Valéria: *Jó Pajtás*, 1988. január 7.
⁵² Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

A hatalom minden formája, bármennyire igyekszünk azt becsomagolni, valójában eszköz saját érdekeink érvényesítésére.

hasonló változáson megyünk keresztül, csak nem akarjuk tudomásul venni. Szent meggyőződésünk, hogy szívvel-lélekkel végezzük felelősségteljes munkánkat, s nagy áldozatvállalással szolgáljuk mások javát. Kevés kivételtől eltekintve ugyanolyan elvakulttá válunk, mint a diktátorok, akik szintén a közérdekre, a jogra, a kötelességre, a törvényekre hivatkoznak. Ők is abban a meggyőződésben élnek, hogy a közjót szolgálják, maximálisan törvénytisztelő emberek, amit természetesen elvárnak másoktól is. Fel sem merül bennük, hogy a „közjó szolgálatával” másoknak mennyi rosszat tesznek. A hatalom minden formája, bármennyire igyekszünk azt becsomagolni, valójában eszköz saját érdekeink érvényesítésére. Jó, ha tisztában vagyunk vele, hogy a tisztességre, becsületre, jó szándéokra való hivatkozás és törekvés önmagában véve nem elég. A hatalom akkor nem ront meg bennünket, akkor szolgálja a közügyet, ha másoknak jogukban áll és módjuk is van a hatalom gyakorlását ellenőrizni. Ha az ellenőrzésre való jog nemcsak engedelmességre kötelez, hanem arra is, hogy leleplezzük a hatalommal való visszaélést. Ennek a jognak a gyakorlásához olyan garanciákra van szükség, amelyek sajnálatos módon többnyire hiányzanak társadalmi életünkben. És amíg a társadalmi kontroll hiányzik, a hatalom bárkit rabul ejthet.⁵³

■

⁵³ Miért hazudnak a politikusok? Pertics Péter, 2007, *Hitel*.

■■■ TÁRSADALMI KÖZÉRZET ■

■ **Hornyik Miklós:** Első könyved, a *Létélmény és valóság* nem csupán a pszichológia, hanem a legtágabb értelemben az emberi létezés alapkérdéseire irányította a figyelmet. Ebben a könyvedben szótál egyebek között a létélményről, az életérzésről és a történelemről, a magányosságról és a halálfélelem kérdéséről, a szerelemről, az alkotómunkáról, az élet értelméről. Ugyanebben a könyvedben írtad le a nevezetes meghatározást is: Az élmény a lét evidenciája.

– Ma is úgy tartom, hogy mind filozófiai, mind pszichológiai szempontból a megélt valóságnak van a legnagyobb hitele. Régi dilemma ez: hogy a fogalmaknak vagy az élményeknek van-e elsődleges szerepük a megismerésben. A mai tudományelmélet tulajdonképpen ismeretelméleti megalapozottságú, inkább arra támaszkodik, hogy a fogalmakban reprezentálódó valóság a hiteles. A fogalmak révén lehet eljutni az igazsáig, ezekből kell az emberre és a társadalomra vonatkozó konzekvenciákat levonni. Én viszont gyakorló pszichológusként arra a felismerésre jutottam, hogy a megélt valóságnak, még ha ez szubjektív is, nagyobb a hitele, sokkal nagyobb a relevanciája, mint a fogalmi absztrakcióknak, amelyek gyakran elveszthetik tartalmukat, kiüresednek, megváltozhat értelmük, jelentésük. Élményeink, a megélt valóság sok mindenben segít eligazodni bennünket. Pl. az a körülmény, hogy sok a szorongásos, neurotikus, halálfélelemtől szenvedő, magányos ember, hogy általában rossz az emberek közérzete, egy létállapot következménye, az ember sajátos társadalmi helyzetének a következménye. Ezzel kapcsolatban nem az a feladatunk, hogy naphosszat a poros könyveket bújjuk, hanem, hogy kikutassuk, a hús-vér emberek problémáin feltárjuk ennek az életérzésnek az okát, történelmi-társadalmi hátterét. Az új ismereteket aztán beilleszthetjük olyan filozófiai kategóriákba, leírhatjuk olyan pszichológiai fogalmakkal, amelyek széles körben ismeretesek. Félő, hogy fordítva nem járunk sikerrel. Meglévő ismereteink és fogalmaink nem elégségesek a valóság még rejtett összefüggéseinek a megismeréséhez. Sok esetben éppen eltakarják a valós összefüggéseket előlünk.⁵⁴

Kultúra és közérzet

– A kultúra és a közérzet szorosan összefügg egymással. A kultúra szerepe az, hogy „tudást” és „valóságot” teremtsen az egyén számára az élet élhetőségéhez. Ez az érték- és értelemadás a család és más társadalmi csoportok közvetítésével megy végbe a szocializáció során. Az egyén azonosul környezetével, annak szokásrendjével, életfel-

...a megélt valóságnak, még ha ez szubjektív is, nagyobb a hitele, sokkal nagyobb a relevanciája, mint a fogalmi absztrakcióknak, amelyek gyakran elveszthetik tartalmukat, kiüresednek.

■
⁵⁴ Magatartásformák és társadalmi viszonyok. Hornyik Miklós interjúja, 1985. Újvidéki Tv.

A kultúra szerepe az, hogy „tudást” és „valóságot” terem az egyén számára az élet élhetőségéhez.

fogásával. A csoporttal szorosan azonosult egyén nem szorul arra, hogy saját életfilozófiát dolgozzon ki, tevékenységét és álláspontjait folyamatosan ellenőrizze. Mintegy elmegy az álláspontját megkérdőjelező dolgok mellett, azok nem érdeklik, számára nem is léteznek. A tények csak a kollektív tudat szűrőjén keresztül nyernek értelmet, azon keresztül értelmeződnek, vannak vagy nincsenek.

Az emberi lélek belekövülhet egy adott pillanatba, akár a bogár a borostyánkőbe, általában azonban nem ez a helyzet, hiszen idővel még a nagy eszmék, ideológiák is elvesztik hitelüket, vonzerejüket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem lehet értelmes emberi életet élni. Ellenkezőleg: pszichológiai szempontból nézve éppen a nagy kényszerítő eszmék jelentik az autonóm személyiség számára a béklyót, a felesleges megkötéseket. Éppen hogy a kényszerítő dogmák megszűnése juttathat szabadsághoz bennünket, éltető levegőhöz, cselekvési térhez. Ezzel a lehetőséggel a magányos emberek nem mindig tudnak élni.⁵⁵

– Nem sok értelme van a közérzetről, a kultúráról tértől és időtől elvonatkoztatva, nagy általánosságokat mondani. De nehéz mondjuk a vajdasági magyarság kultúrájáról, közérzetről is, izoláltan, önmagában véve beszélni. Mert ahogyan a vajdasági magyar kultúra a magyar kultúra egészében afféle szegény rokont jelent, a magyar kultúra is a nyugati kultúra szegény rokona, amely kultúra viszont sokféle hiányosságban szenved. A Nyugaton élők többségükben igénytelen szellemiségű filmekkel töltik estéiket a televízió előtt. És ebben nem különbözünk tőlük. Látszat- és illúzióvilágban élnek az emberek ott is, itt is, azzal a különbséggel, hogy ott az unalom elől, itt meg a lehangoló valóság elől menekülnek a televízió képernyőjéhez. Valójában megfelelő kultúra hiányában az emberek lelki élete elsivárosodott ott is, itt is. A mindennapokba belevesző beteljesületlen élet réme egyaránt sújt bennünket, akár ott élünk, akár itt. A mi helyzetünk annyival rosszabb, hogy itt a kihagyott lehetőségek és elmulasztott életesélyek sokkal nyilvánvalóbbak és fájóbbak. De talán felrázóbbak is egyúttal.

Az, amit mi kegyes csalással kultúrának nevezünk, már rég nem egyéb, mint a sajtó és a média nyelvi és képi csalásba burkolt sarlatánsága, amely azt a célt szolgálja, hogy elterelje az emberek figyelmét saját életükről és valós gondjairól. Már régóta hiányzik az éltető kultúra, az a szellemi közeg, amely az életet értelmessé, kerek egészé tenné számunkra. Ebből kifolyólag az emberek a lelkük mélyén (itt is, ott is egyaránt) becsapottnak érzik magukat. Mint ahogyan azok is. A

■
55 *Pszichológiai portré.* Gruik Zsuzsannának, a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium diákjának a Magyar tudomány napja alkalmából meghirdetett pályázat díjnyertes pályaműve. 2005.

■■■

kultúra nevében olyan szellemi termékekkel traktálják őket, amelyek a lélek számára semmiféle maradandó értékkel nem rendelkeznek, nem készíti fel őket sem a siker, sem a bukás elviselésére, testi és lelki erőpróbákra, még kevésbé a nehézségek legyőzésére. Ebben rejlik a mi kultúránk legfőbb gyengesége is.

■ **Beszédes István: Mekkora az életereje, és képes-e még megújulásra a vajdasági magyarság a folyamatos agyelszívás közepette?**

– Annak ellenére, hogy nagy hisztérikus ricsaj folyik akörül, hogy elnyomnak bennünket, hullunk, veszünk, minden okos ember elköltözik innen stb., én nem ebben látom a legfőbb problémát. Azt gondolom, hogy aki nem hagyja bekötni a szemét, az mind látja, tudja, hogy a baj sokkal átfogóbb ennél. Nyersen fogalmazva, az a baj, hogy értelmüket vesztették az emberi értékek a modern világban, a tömeglélek erkölcsi defektusban szenved. Nem magyar sajátosságról van szó, hanem korjellemzőről. Ez az ára az önkéntes vakságnak, az anyagiasságnak és a kizárólag önmaguknak kaparók elhatalmasodó világának.

Persze sajnálatos a fogyatkozásunk, anyagi és szellemi megroppanásunk. Mind komolyabb kétségeim vannak például afelől, hogy részben a megfogyatkozott lélekszám, részben az alkalmas emberek hiánya miatt van-e, lenne-e még elegendő erőnk mondjuk egy igazi autonómia működtetéséhez, ha az a sors kegyes ajándékaként az ölünkbe pottyanna? Mert hogy annak akarásához, kiharcolásához nincs erőnk, hitünk, aligha lehet kétséges bárki számára.

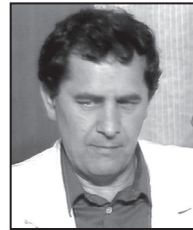
Képesek lehetünk-e megújulásra? A ránk jellemző restség, gyávaság és mellébeszélés ugyan nem sok reményre jogosít fel bennünket, de – amint ezt a körkérdés is példázza –, talán nincs veszve minden. A szellemi élet serkentésével kellene kezdenünk, hiszen az alkotó munkának a szellemi restségen kívül jószerevével nincs semmiféle akadálya. Mégsem íródtak meg az átalakulás időszakával foglalkozó művek. Késnek a tudományos elemzések és a filozófiai felismerések. Nem készültek el a gazdasági, kulturális és politikai mérlegek. Vajon miért nem?⁵⁶

A délvidéki magyarok lelkiállapota

■ **Szaniszló Ferenc: Milyen ma a vajdasági magyarok lelkiállapota?**

– Egy kicsit csüggedtek, fásultak az emberek. Azt kell mondanom, a rendszerváltást követő évek lelkesedése, az emberek cselekvő akaratata mintha elpárolgott, köddé vált volna. Ma közösségi szerveződés helyett mindenki egyedül próbál boldogulni. Nincsenek már igazán

Az, amit mi kegyes csalással kultúrának nevezünk, már rég nem egyéb, mint a sajtó és a média nyelvi és képi csalásba burkolt sarlatánsága, amely azt a célt szolgálja, hogy elterelje az emberek figyelmét saját életükről és valós gondjairól.

■
⁵⁶ „Az ember akarata a világ akarata”. A magyar kultúra napja alkalmából az interjú Beszédes István készítette a *Képes Ifjúság* részére 2000. január 18-án.

■■■

... az a baj, hogy értelmüket vesztették az emberi értékek a modern világban, a tömeglélek erkölcsi defektusban szenved.

nemzeti célok, hanem csak egyéni törekvések. Ki-ki maga próbál boldogulni, emiatt nem megyünk semmire. Hadd világítsam meg ezt egy példán. Ha a szlovéneket a mi mai magyar mentalitásunk jellemezte volna, vagy jellemezné, azt hiszem, soha életükben nem tudták volna kivívni a függetlenségüket. De ők – velünk ellentétben – összefogtak nemzeti érdekükért, és nemcsak függetlenségüket vívták ki, hanem a mi (mai jugoszláviai) életszínvonalunkhoz képest mintegy hússzorosára tudták növelni az egy főre eső nemzeti jövedelmüket. Ezt azért mondom, mert a magyarságban, különösképpen a határon kívül élő magyarságban, nem tudatosult kellőképpen az összefogás és a közös fellépés szükségessége. Nálunk azt hiszik az emberek, ha nekivágnak a nagyvilágnak, ott jutnak majd valamire. A maradókra sem az egyet akarás a jellemző, hanem minden magyar a másik magyarral vívódik, pereskedik, hogy annak a szilvafája áthajlik az ő telkére. Egy kicsit szomorú ez. A közös érdek, az egyet akarás hiányának következményeként az elmúlt tíz év alatt tulajdonképpen a magyarság semmit sem tett a saját sorsa érdekében.⁵⁷

■ **Gruik Zsuzsanna: Milyen a ma emberének a közérzete, érzelemvilága?**

– Vannak emberek, akik jól érzik magukat a bőrükben, másoknak állandóan rossz a közérzetük. Egyes népek vidámabbak, kedélyesebbek, más népek hűvösebbek, tartózkodóbbak. Azok, akik jól érzik magukat a bőrükben, tulajdonképpen egy dologban különböznek a rosszkedvű, nyomott hangulatú emberektől. El tudják foglalni magukat valamivel. Hisznek valamiben. Hisznek foglalatosságuk értelmében, függetlenül attól, hogy fáradozásukért környezetük részéről megbecsülésben részesülnek-e vagy sem.

Életkor szerint is jelentős eltérés mutatkozik az emberek közérzetében. Az ifjúság általában lelkes, türelmetlen, szenvedélyes, hiszékeny, nagy tettektől és cselekvésvágytól fűtött. Az idősebb emberek ezzel szemben inkább kiábrándultságukról, cinizmusukról, rezignáltóságukról ismeretesek. A középkorosztály a megszerzett javak, sikerek birtokában azt gyarapítva, vagy annak hiányától szenvedve érzi magát sikeresnek vagy sikertelennek, boldognak vagy szerencsétlennek. Az ifjúság sokszor vált hordozójává az új eszméknek. Magyar vonatkozásban gondoljunk csak 1848-ra vagy 1956-ra. Nyugat-Európában legutóbb az 1968-as diáklázadások idején vált az ifjúság hordozójává valamiféle új eszméknek. Igaz, hogy az egykori ifjak mára rezignált öregekké lettek, ennél azonban nagyobb baj, hogy a mai fiatalság pontosan úgy érez, ahogyan ezek az öregek.

■
⁵⁷ A pszichológus szemével. Szaniszló Ferenc, 1991. augusztus

Meglátásom szerint az ifjúság előtt ma nem lebegnek éltető nagy célok, mintha nem lennének a cselekvésnek szárnyakat adó távlatok. Nehéz ebbe belenyugodni, hiszen éppen fordul a világ, tagadhatatlanul a változások korát éljük. Nem csak az érintettek számára probléma ez, társadalmilag is súlyos gondot jelent, hogy sok a cinikus, rezignált, kiégett, koravén fiatal – az általános értékválság miatt – céltalannak és értelmetlennek látja az életét. A depresszió mellett feltűnően magas például a fiatalok körében az öngyilkosságok gyakorisága. Ennek egyik oka az, hogy sok a magányos ember.

■ **G. Zs.: Mi ennek a pszichológiai magyarázata?**

– Az, hogy mennyire vágyunk mások társaságára, hány emberrel tartunk kapcsolatot, több tényezőnek a függvénye. Az egyik az intimitásigény. E téren jelentős mértékben különbözhetünk egymástól. Vannak, akik akkor érzik jól magukat, ha személyes, én-közeli viszonyban állnak másokkal. Ha megoszthatják érzelmeiket egymással, s minél több intim vonatkozású megnyilvánulást engedhetnek meg maguknak.

Az intimitás azonban kockázattal jár. Tulajdonképpen minden kapcsolat kockázatvállalás. Hogyan fogad a másik engem? Hogyan reagál rám? Mit és mennyit fogad el belőlem? Elfogadja-e azt is, amit mások elől el szeretnék rejtteni? A kapcsolat felvállalásával el kell készülnöm arra, hogy a másik nemtetszésével találkozom, kritikában részesülök, csalódást okozok. Minél erősebb bennem a vágy, hogy megosszam másokkal gondolataimat és érzelmeimet, a kapcsolat annál nagyobb rizikóval jár.

Emiatt az „interperszonális fenyegetettség” miatt sokan eleve lemondanak a személyes kapcsolatokról. Ha az intimitásigény kicsi bennünk, ez nem jelent különösebb problémát, ha viszont erős, a lemondás permanens frusztrációval jár. Szeretnénk magunkat másokkal megosztani, de az „interperszonális fenyegetettség” rizikóját nem merjük vállalni.

Kialakíthatunk persze olyan kapcsolatokat (és a kapcsolatok többsége ilyen), amelyekben én-közeli, érzelmileg releváns témák szinte sohasem kerülnek szóba. Mondjuk az időjárásról, a divatról, sportról, politikáról beszélgetünk. Az efféle társalgás nélkülözi a személyes intimitás hangját, énünk szempontjából nincs sok értelme. Mind több az ilyen felszínes kapcsolat, ezzel együtt mind több a magányos, társtalan ember.

Az intimitásigény, a rizikóvállalás, az „interperszonális fenyegetettség” bűvköréből nagyon nehéz kitörni. A formális kapcsolatokat,

...az ifjúság előtt ma nem lebegnek éltető nagy célok, mintha nem lennének a cselekvésnek szárnyakat adó távlatok.

A modern társadalom társtalanságra ítél bennünket.

amelyek valójában különféle szerephelyzeteket jelentenek, csökkentik a fenyegetettségérzést, ugyanakkor bizonyos mértékben kielégítik intimitásigényünket. Lényegében véve azonban nem oldanak meg semmit. A szerephelyzetekből adódó legfelszínesebb kapcsolat is rizikóval jár együtt, ugyanakkor nem elégítik ki intimitásigényünket.

A modern társadalom társtalanságra ítél bennünket. Farkastörvények uralkodnak, amelyek miatt óriásira nő a kapcsolatoktól való fenyegetettségérzés bennünk. Fenyegetettségünk miatt begubózhatunk, de ettől meg magányosnak érezzük magunkat. A modern ember lelkületére ez a két érzés egyszerre jellemző: fokozódik benne a másoktól való félelem, de ugyanakkor erősödik az intimitásigény is.

■ **G. Zs.: Beszélhetünk-e magyar lelkialkatról?**

– Ha van magyar valóság, márpedig van, akkor van magyar lelkialkat is. A társadalmi körülmények és a lelkiség ugyanannak a világnak a két különböző megnyilvánulási formája. A körülményektől független lelkialkatról egyetlen nép esetében sem beszélhetünk, de a körülmények sem magyarázhatóak meg az adott nép lelkülete, pszichológiai sajátosságai nélkül. Kopp Mária írt egy könyvet a magyar lelkiállapotról. Ebben cáfolja azt a közkeletű vélekedést, mely szerint a magyar nép depressziós lenne. Szerinte a depresszió már folyománya valaminek. A magyarságra inkább a fokozott teljesítményigény jellemző. A vágyak és a lehetőségek között azonban olykor széles szakadék tátong. Ez nagyon veszélyes lehet, mert örök elégedetlenségre kárhozzat bennünket. Szüntelenül vádoljuk magunkat és másokat sikertelenségünkért, és a végén csakugyan depressziósok leszünk.

A magyar törvénytisztelő, szorgalmas nép. A nyomorúságos körülmények, amelyek között él, méltatlanok hozzá. Nem azért él szegénységben, mert lusta, hanem mert többször becsapták, kifosztották, javait kisajátították. Ahhoz, hogy igény szintjének megfelelően éljen, fokozott teljesítményigénnyel reagál. Oly mértékben, hogy az már az egészségének a rovására megy.

A fokozott teljesítményigénynek van egy másik aspektusa is. Csaknem valamennyien egy hamis értékrend áldozatai vagyunk. Azt hisszük, hogy ha gazdagabbak leszünk, ettől fontosabb és értékesebb emberré válunk. Többek, nagyobbak leszünk mások szemében. Jobban megbecsülnek, és többen szeretnek majd bennünket. Ez nagy tévedés. A társadalmi elfogadottság egészen más elveken működik. Ahelyett, hogy megbecsülnének bennünket, a vagyongyarapítással inkább irigyeink és ellenségeink számát növeljük. Vigyáznunk kell,

■■■

mert ebben a vonatkozásban is könnyen egy bűvös körbe kerülhetünk. Szerencsére egyazon nép tagjaiként is sokfélék vagyunk, megvan a saját különleges világunk.⁵⁸

Öngyilkosság, depresszió

- **Tóth Sz. László: A kutatómunkában a környezeti problémák érdekelnek. Külön izgat az öngyilkosság – sajnós vidékünkön nagyon gyakori – kérdése...**

– Igen, ez a problémakör régóta érdekel, azt próbálom feltárni, hogy milyen szerepet játszik a környezet az öngyilkosságok kialakulásában. Meglátásom szerint sok esetben maga a környezet az, ami öngyilkosságba hajszolja a lelkileg erre hajlamos embereket. Az egyén sérült lelkivilága nem magyarázata, hanem feltétele a drámai végkifejletnek. Persze, nagyon összetett jelenségről van szó, melynek ezerféle összetevője van. Nem öncélú kutatómunkáról van szó, azt szeretném, ha hozzásegítené az öngyilkosság jelenségének jobb megértéséhez és megelőzéséhez.⁵⁹

- **Krekity Olga: A „meghívott” halál című tanulmánya a magyar betegséggel, az öngyilkosság kérdésével foglalkozik. A kötet megjelenésekor világélsők voltunk az önmegsemmisítésben, mostanra változott-e az összkép?**

– Most már nem vagyunk világélsők, de a Vajdaságot illetően (vagy például Csongrád megyét nézve) semmit sem változott a helyzet. Igazi társadalmi változásokról, javuló életésélyről továbbra sem beszélhetünk, tehát a probléma a maga nemében továbbra is fennáll, sőt még inkább súlyosbodott a gazdasági válság elmélyülésével. Más életmodell, életszemlélet elfogadására, elfogadtatására kellene törekednünk, de hogyan? Nem viseli el mindenki egyformán a terhet: ami az egyik embernek apróság, az a másiknak világraszóló tragédia. Tekintettel arra, hogy sok függ környezetünktől, nevelésünktől, azért igaz a mondás: mindenki a saját sorsáért felelős. Az egyén dönt mindig: betonba veri-e a fejét, vagy megtalálja az ön-építkezés módját. A magyar nép mentalitására jellemző a nagyfokú teljesítményorientáltság, az emberfeletti munkavállalás; bizonyítani másoknak mindenáron. Ugyanakkor, ha nem tud eredményt felmutatni, kudarcélménye óriási, s áldozatnak érzi magát. Tehetetlenség, nem életrevalónak. Nos, valahogy úgy kellene a gyermekeinket nevelni, hogy ne ezekre a külső dolgokra figyeljenek oda, ne akarják, hogy mindenki szeresse őket, hanem csak egy-két személytől tegyék

Csaknem valamennyien egy hamis értékrend áldozatai vagyunk. Azt hisszük, hogy ha gazdagabbak leszünk, ettől fontosabb és értékesebb emberré válunk.

■
⁵⁸ *Pszichológiai portré.* Gruik Zsuzsannának, a Bolyai Tehetséggyon-
dó Gimnázium és
Kollégium diákjának a
Magyar tudomány napja
alkalmából meghirde-
tett pályázat díjnyertes
pályaműve. 2005.

⁵⁹ Toronyfestés és pszichológia.
Tóth Sz. László: *Magyar
Képes Újság*, 1978.
augusztus 1.

■■■

...sok esetben maga a környezet az, ami öngyilkosságba hajszolja a lelkiileg erre hajlamos embereket.

függővé azt, ami őket boldoggá, elégedetté teszi. Persze, a magyar drámának társadalmi vetülete is van: a magyar ember soha nem tudja azt az egzisztenciális szintet biztosítani magának, amit az igény szintje diktál neki. Valahol, természetesen, a lélek gyengesége áll a nagyfokú sebezhetőség mögött, s egyáltalán az egész társadalmi-szellemi élet igénytelensége.⁶⁰

■ **Hornyik Miklós: Az öngyilkosságról írt könyvedben [...] végül is nyíltan kimondod, hogy az öngyilkosságnak nincs egyszerű és nyilvánvaló magyarázata. Engem mégis az érdekelne, hogy mi az, amivel közösségi szinten megakadályozhatnánk embertársainkat e tragikus cselekedeteikben.**

– Arra vonatkozóan, hogy miként lehetne valamilyen formában beavatkozni, fékezni az öngyilkossághoz vezető folyamatokat, nekem két gondolatom van.

Az egyik az, hogy minden öngyilkos, mielőtt elkövetné a cselekményt, nem sokkal előtte valamilyen bizonytalan panasszal felkeresi orvosát. Nem tudja megfogalmazni, hogy konkrétan mi a baja, arra panaszodik, hogy rosszul érzi magát, fáj a feje, szúr a szíve, álmatlan, rossz a közérzete. Ha orvosaink a panaszok bizonytalanságából fel tudnának figyelni az öngyilkossági veszélyhelyzetre, és pszichológiai megfigyelésre vagy pszichiátriai kezelésre küldenék a páciens, akkor ezzel sok életet lehetne megmenteni.

A másik javaslatom a közösségi felelősség fokozása. Freudnak erre vonatkozóan van egy érdekes és megszívlelendő gondolata. Azt mondja, hogy minden öngyilkosság mögött, amit végrehajtanak az emberek, mások ítélete rejlik. Más szóval az öngyilkosság olyan halálos ítélet, amit mások mondanak ki az áldozat fölött. Ez így, első hallásra talán túl erősnek tűnik, kétségtelen azonban, hogy az öngyilkosságot megelőző időszakban nagyon bonyolult interakciós folyamat zajlik le az áldozat és környezete között. A veszélyeztetett helyzetbe került ember valamilyen formában jelzi öngyilkossági szándékát környezetének. A jelzéssel engedményeket szeretne kicsikarni, amit sokan zsarolásnak tekintenek. Van ebben igazság, a zsarolás ténye kétségtelen, de az áldozat azért folyamodik ehhez, mert nem talál már más módot ahhoz, hogy a saját helyzetén változtatni tudjon. A segélykérő környezete a fenyegetőzéssel és az érzelmi zsarolással szemben általában merev és elutasító. Az előállt helyzet miatt magában a veszélyeztetett helyzetben levő emberben látják a hibát, nem minden alap nélkül, hiszen az öngyilkosjelöltek általában nehezen jönnek ki környezetükkal, nem nagyon tudnak érzelmi kapcsolatot

■
60 Egyéni sorsszervezés, kollektív tudat. Beszélgetés dr. Hódi Sándorral és Évával abból az alkalomból, hogy az ideai Berzsényi-díjat nekik ítelték oda. Kerekity Olga: *Szabad Hét Nap*, 1998. december 2.

■■■

teremteni, többnyire nehéz természetűek, akaratosak, indulatosak és nem túl toleránsak. Ahogy romlik az életesélyük, egyre kevésbé lehet őket szeretni és megérteni. Ők viszont éppen ezt igénylik. Ezt a bűvös kört kellene valahogyan megszakítani. Ha sikerülne valahogy tudatosítanunk az egész közösségben, hogy valakinek a bűnrészesége rejlik minden öngyilkosság mögött, ha megfelelő apparátussal rendelkezni, és visszamenőleg kivizsgálnánk minden egyes esetet, ahogyan ez történik a gyilkosságok esetében, ez talán nagyobb odafigyelést váltana ki a környezet részéről, ami önmagában véve is elegendő lenne ahhoz, hogy az öngyilkosságok száma csökkenjen.

Más kérdés viszont, nagyon fontos megjegyezni, hogy ez esetben a konfliktusok, amelyek egyébként öngyilkossághoz vezetnének, minden bizonnyal más formát öltének, más tünetekben jelentkeznének. Ahogyan az történik is sok-sok esetben: az alkoholizmus, depresszió, neurózis és más viselkedési rendellenességek mindig magukban hordják az öngyilkosság veszélyét, illetve annak elodázását, másféle megoldását jelentik. A probléma tehát adva volna továbbra is, de nem ilyen fájdalmas és végérvényes megoldást nyerne, mint az öngyilkosság.

– A pszichológia megkülönbözteti a sikeres és sikertelen öngyilkosságot, és a kettőt külön kezeli. Ezt a megkülönböztetést én nem tartom túl szerencsésnek, mert a megkülönböztetés azt sugallja, hogy csak a befejezett, a halállal végződő cselekményt kell komolyan vennünk, azzal érdemes foglalkozni. Az öngyilkossági kísérlet csak zsarolás, fenyegetőzés, egyfajta fiatalos éretlenkedés, amit nem kell túl komolyan vennünk. Ez a hozzáállás azért veszélyes, mert ezzel a szakértők olyan üzenetet továbbítanak a környezet felé, amely a veszélyeztetett helyzetben levő emberek részéről még inkább kiprovokálja a keményebb, drasztikusabb cselekedetet. A helyes hozzáállás szerintem az lenne, ha elébe mennénk az eseményeknek, és az öngyilkossági szándék legapróbb jelére odafigyelnénk.⁶¹

■ **Pertics Péter: Az öngyilkossággal kapcsolatban gyakran hallani, hogy pillanatnyi rövidzárlat az oka.**

– Egyenként jelentős mértékben különbözünk egymástól, emberről emberre, helyzetről helyzetre nagy eltérések lehetnek magunkban és magunkról szőtt verbális konstrukciókban, mégis azt gondolom, hogy pl. az öngyilkosság okát nem az egyéni élet értelemvesztésében, a jelentésadás pillanatnyi rövidzárlatában kell keresnünk, hanem az Élet társadalmi értelmezésének abban a nyelvi világában, amely gátolja, nehezíti a pozitív önmegélést és az egyéni

A magyar nép mentalitására jellemző a nagyfokú teljesítményorientáltság, az emberfeletti munkavállalás; bizonyítani másoknak mindenáron.

■
⁶¹ Magatartásformák és társadalmi viszonyok. Hornyik Miklós interjúja, 1985. Újvidéki Tv.

■■■

...az öngyilkosság okát nem az egyéni élet értelemvesztésében, a jelentésadás pillanatnyi rövidzárlatában kell keresnünk, hanem az Élet társadalmi értelmezésének abban a nyelvi világában, amely gátolja, nehezíti a pozitív önmegélést és az egyéni élet különböző helyzetekben való értelemmel való felruházását.

élet különböző helyzetekben való értelemmel való felruházását. Ezzel kapcsolatban Kézdi Balázs pécsi pszichiáter úgy fogalmazott, hogy a magyar nyelvi kultúrában az önpusztítás beszédmódja nyomja rá bélyegét a lelki egészséggel kapcsolatos társadalmi diskurzusra. Én nem szűkíteném le ezt a beszédmódot (és gondolkodásmódot) a lelki egészségvédelemre, hanem jellemzőnek tartom a társadalom valamennyi dimenziójára: a gazdasági életre, politikára, oktatásra, etikára, a társadalmi kapcsolatok alakulására. Nem hagy nyugton a gondolat, hogy a szellemi életünk nincs ellátva alkalmas víruszűrő programokkal, miközben a lelki környezetszennyezés éppen olyan méreteket ölt, mint az ökológiai katasztrófával fenyegető természeti környezetszennyezés.⁶²

Az érték- és normarendszer összeomlása

– Egy-másfél évtizeddel ezelőtt a társadalom korábbi érték- és normarendszere összeomlott. Elszabadultak az indulatok, hiszen az ember természeténél fogva képes a legnagyobb szörnyűségek elkövetésére is. Egyeseknek sikerül féken tartani indulataikat, másoknál azonban, különösen társadalmi válsághelyzetben, ezek a fékek fellazulnak. Ilyenkor a gyilkosságok száma ugrásszerűen megnő, néha akár egy szóváltás után is tettlegességre kerülhet sor. Az ellenfélnek vagy az ellenségnek a fizikai megsemmisítésére való törekvés csak a jéghegy csúcsát jelenti. A nagy veszélyt a társadalom mentális romlása jelenti, amely megengedi az agresszió nyílt kiélését szóban és viselkedésben. A leszámolások sorozata zajlik le szavakban. Iszonyatos durvaságokat mondanak egymásnak az emberek, a szó pedig öl. Egy egészséges társadalomban mindezt szankcionálják: nem lehet egymás életébe, lelkébe büntetlenül belegázolni. Itt most lehet. Márpedig, ahol a törvény és közérkölcset szemet huny a rágalom, a hazugság fölött, ahol szavakban minden megengedett, ahol az amorális viselkedés bocsánatos bűnnek számít, ott előbb-utóbb a gyilkos indulatok fizikailag is megjelennek. Azon csodálkozom, hogy ahhoz képest, mennyire féktelen és elvadult a közélet, még mindig jóval nagyobb a befelé irányuló agresszió, mint a másokat sújtó. Helyzetük romlását az emberek elsősorban az életszínvonal zuhanásán, az elszegényedésen érzékelik, pedig mentális szinten: a morál, az emberi kapcsolatok, a közérzet tekintetében sokkal rosszabb a helyzet. Nem a háború és a szankciók következtében. Ellenkezőleg: a háború és a gazdasági szankciók már ennek a mentális romlásnak, leépülésnek a következménye volt.⁶³

■
62 Mi fán terem a nemzetstratégia? Beszélgetőtárs: Pertics Péter: *Aracs*, 2006/1. 6. évfolyam.

63 Mentsük meg az életet! Öngyilkosságban a világranglista élén állunk – Nem a háború hozta az agresszivitást, hanem a mentális leépülés – Hogyan lehetne kilábalni a válságból? – Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal. Fodor István, *Magyar Szó*, 1997. november 23.

Az értelmes élet hiánya

- **Pertics Péter: Vajon van-e bennünk olyan, egész életre szóló, személyiségünk által megvalósítandó érték, amely mindhalálig értelmet és célt adhat életünknek, amely a küzdelemhez erőt ad és irányt mutat?**

– Az ilyen, az élet értelmére vonatkozó személyes végső kérdésekkel ritkán foglalkozunk. Rendszerint akkor szembesülünk velük, ha életünkkel kritikus fordulópontra jutunk: hivatást választunk, megházasodunk, baleset ér bennünket, munka nélkül maradunk, megbetegszünk, elveszítjük hozzátartozónkat stb. Az ilyenkor felmerült egzisztenciális kérdésekre választ kell adnunk, személyiségünk által képviselt vagy megvalósítandó értéket kell találnunk, amely aztán minden további problémánk megoldásában eligazítási pontot jelent számunkra. A tapasztalat azt mutatja, hogy e téren elég nagy a bizonytalanság. Az emberek nincsenek mindig tisztában vele, hogy maga az élet a legfőbb érték, ami semmi máshoz nem fogható.

– A könnyű és sikeres élet illúziója, amelyet a média sugall, gyakran összekeszálja bennünk az irányelveket és az eligazodási pontokat. Kétségtelen, hogy az élet adott formája nem mindig állja a versenyt azzal a virtuális valósággal, amellyel például a showműsorokban találkozhatunk. Ebből az emberek gyakran arra a téves következtetésre jutnak, hogy a saját életünk értelmetlen. Az ember azonban sem természeti, sem társadalmi meghatározottságainál fogva nem a könnyű, sikeres és léha életre teremtett. Az élet értelme nem vágyak, hangulat, hamis szükségletek, hanem feladat és hit kérdése. Az életünknek mi magunk adunk értelmet azáltal, hogy értelmes feladatokat tűzünk ki célul magunk elé. Ezzel semmiképpen sem áll szándékomban a közérzet problémakörét lebecsülni, hiszen a modern társadalmakban ez az emberi szenvedés egyik legfőbb forrása. Gondoljunk csak a depresszióra, neurózisra, drogra, dohányzásra, alkoholizmusra. Ezek a tünetek már tartós frusztrációra utalnak, az életszervezés kisiklásainak, a várható kudarcnak a jelei.

– Carl Jung szerint az életünket két esetben hibázhatjuk el: ha döntéseink során nem vesszük figyelembe a természet biológiai törvényeit, vagy ha hűtlenül viszonyulunk saját belső törvényeinkhez. Az előbbi esetben megbetegszünk, az utóbbi esetben meghasonlik a személyiségünk. Abból a gazdag tapasztalatból és ismeretanyagból, amelyet az emberiség a történelme során felhalmozott, s amely a különböző nyelvi kultúrákban öröklődik generációról generációra, a szülők, nevelők, felnőttek közvetítése révén csak nagyon kevés jut

A nagy veszélyt a társadalom mentális romlása jelenti, amely megengedi az agresszió nyílt kiélését szóban és viselkedésben.

*Az életünknek mi
magunk adunk
értelmet azáltal,
hogy értelmes
feladatokat tűzünk
ki célul magunk elé.*

el hozzánk, konkrét egyedekhez. Még kevesebb érték válik úgy a sajátunkká, hogy aszerint koherens módon tudnánk élni egész életünk során. A világ egyik legnagyobb titka, hogyan sikerül az embernek a mindenkori társadalmi kihívásokat és a természetéből adódó belső (biológiai és lelki) folyamatokat összhangba hozni a szervezet, a környezet és a személyiség működési egyensúlyát, harmóniáját folyamatosan fenntartani. Erről a folyamatról annyit tudunk, hogy ennek szabályozásában nem mindig a tudatos tevékenysége a vezető szerep. A tudatos életszervezés gyakran az ösztönös szabályozás mögé szorul. Néha talán még ösztönös szabályozásról sem beszélhetünk, egyszerűen csak sodródunk az árral. Nem mi szervezzük az életünket, hanem az alakít bennünket, megesis velünk. Tudatos, tetteinek kockázatával tisztában levő, annak következményeit vállaló, következetes érték alapú cselekvési stratégiáról mindenesetre csak elvéve beszélhetünk.

Mentális vírusok

– Meglátásom szerint az élet értelmetlenségének, lelki nyomorúságunknak az oka a társadalom rossz mentálhigiénés állapotával magyarázható. Baj van azzal a kultúrával, amelyben élünk és szocializálódunk. Pontosabban bizonyos kulturális kódokkal van baj, amelyek megnehezítik az értelmező munkát, én-képünk belső kimunkálását. Élettörténetünknek, illetve annak, ahogyan azt megpróbáljuk magunkban értelmezni, hiányzik a belső koherenciája.

Nem arról van szó, hogy az interpretáció téves-e vagy helytálló, vagyis hogy mennyire felel meg a valóságnak az, amit magunkról és másokról gondolunk. Az a probléma, hogy valamiért eleve „hibás” én-képünk és élettörténetünk kimunkálása. Ennek a működészavarának, lelki nyomorúságunknak az oka nem organikus eredetű, nem az agyunkkal, az idegpályáinkkal van baj, hanem azzal a kulturális termékkel, amit a személyiség fejlődése során az önépítkezéshez felhasználunk. A számítógépet hasonlatul véve azt mondhatnánk, hogy az önépítkezéshez és önelemzéshez felhasznált kulturális program tele van „vírussal”. Olyan vírusokkal, amelyek – miután akadálytalanul bejutnak a tudatunkba – zsákutcákba terelik gondolkodásunkat, amelyekhez rossz, nyomasztó életérzések társulnak.⁶⁴

■
64 Mi fán terem a nemzetstratégia? Beszélgetőtárs: Pertics Péter: *Aracs*, 2006/1. 6. évfolyam.

■■■ KISEBBSÉGI LÉT – KISEBBSÉGI TUDAT ■

A délvidéki magyarság a trianoni békeszerződést követő évtizedek alatt több válsághelyzetet élt át. Ezek az évtizedek rendkívül mély nyomot hagytak bennünk, mind közösségi tudatunkban, mind az egyes emberek pszichés habitusában. A legszembetűnőbb, és azt hiszem, a legsúlyosabb károsodás, amit ez a kisebbségi sors lelkületünkben, mentalitásunkban hagyott – az a kisebbségi érzés. A többségi nemzetnek (nyilván az erőfölény pozíciójából) sikerült szinte maradéktalanul kialakítani csaknem egész közösségünkre vonatkozóan ezt az érzületet, ami nagymértékben hozzájárult az asszimilációhoz. Az az ember, aki kevesebbre tartja magát, mint a vele együtt élő más ajkúak, presztízsének növelése érdekében – és saját kisebbségi érzésének ellensúlyozására – szívesen választ magának olyan házastársat, aki mellett többre tarthatja, többnek érezheti magát. Különösképpen, ha a társadalmi nyilvánosság is (burkoltan vagy nyíltabban) ilyen elvárást tartalmaz. Ezek a kisebbségi érzések, kisebbségi komplexusok voltak azok, amelyek tönkretettek bennünket. Amelyek megszüntették, vagy lehetetlenné tették, hogy a vajdasági magyarság valós közösség legyen, mint nyelvi-kulturális, politikai közösség létrejöttön.

– A második világháború után, a véres megtorlások, vagy inkább népiirtás, genocídium következtében olyan trauma érte a délvidéki magyarságot, amelyből máig sem tudott magához térni. Máig sem tudta kiheverni, annál kevésbé, mivel erről évtizedekig nem is volt szabad beszélni, a traumát el kellett fojtani. Más megoldás nem volt. Ez a sajnálatos körülmény nagymértékben fokozta a távlattalanság érzését, a reménytelenséget, a csüggedést. Jelentős mértékben hozzájárult az identitászavar elmélyüléséhez, a nemzeti önazonosság feladásához; egy új, akkor politikailag erősen propagált hamis önazonosság kialakulásához: a jugoszlávságnak, mint politikai tudatnak (identitásnak) a felvállalásához. Szinte minden vegyes házasság ide vezetett: a konfliktusok kerülése érdekében a házastársak jugoszlávokká lettek, a magyar fél törvényszerűen. A jugoszlávok előtt ugyanakkor nyitva állt a társadalmi érvényesülés lehetősége is, így hát az identitáscsere „megérte”. A magyarság következetes vállalása viszont nehéz életútnak bizonyult, zsákutcának látszott egészen a közelmúltig, a nemrégii politikai fordulatokig...

– A nyolcvanas évek első felében nálunk az albán események már jelezték, hogy a szőnyeg alá söpört probléma, a nemzeti kérdés (az etnikai közösségek közötti érdekellentétek, a mélyülő konfliktusok) rendkívül feszítő erővel jelentkezik. Akkor még a politikai hatalom elfojtotta ezt a feszültséget. Nem is ütötte fel a nemzeti kérdés a fejét

...lelki nyomorúságunknak az oka nem organikus eredetű, nem az agyunkkal, az idegpályákkal van baj, hanem azzal a kulturális termékkel, amit a személyiség fejlődése során az önépítkezéshez felhasználunk.

...mintegy varázsütésre, a térségekben élő népek, különösen a kisebbségek, egy emberként álltak talpra követelve jogaikat.

egészen a nyolcvanas évek végéig, amikor is megingott az egész kelet-európai szocialista rendszer. Ekkor viszont nagyon érdekes társadalmi-lélektani jelenségre, gyors változásra lehetett felfigyelni. Szinte csodával határos módon, mintegy varázsütésre, a térségekben élő népek, különösen a kisebbségek, egy emberként álltak talpra követelve jogaikat, egy emberként érezték meg a változó időket, az abban rejlő új lehetőségeket. Szinte egy pillanat alatt megindult a politikai érdekszerveződés, pártok jöttek létre a korábban elfojtott gondok megfogalmazására, képviselőre.

Négyfelé tört magyarság

- **Bódis Gábor: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, amelynek dr. Hódi Sándor az egyik alelnöke, úgy fogalmazott, hogy a vajdasági magyarság megmaradt és talpra állt. Közbeszólt azonban a háború...**

– A háború iszonyú pusztítást végzett és végez körünkben mind a mai napig. Nemcsak abban az értelemben, hogy az életerős ifjú nemzedéket arra kényszerítette, hogy határokon túlra menekülve keressen a maga számára védelmet és túlélési lehetőséget, hanem föllazította az egyébként is gyenge gyökereket ebben a közösségben. Olyanok is nagy számban hagyták és hagyják el ezt a térséget, a mi etnikai területünket, akik nem a behívóparancs elől menekülnek, hanem csak távlatot vesztek itt. Minden községből – Zentáról, Kanizsáról, Adáról, Csókáról – tucatjával mennek el az orvosok, közigazdászok, mérnökök! Egyszóval a helyi értelmiségünk... Évtizedek alatt nagy nehezen sikerült magyar értelmiségi réteget kialakítani. Ők most itt hagyják ezt az elaggott, szerencsétlen, távlatlanná vált idős nemzedéket. Azért hangsúlyozom ezt ki, mert a háborúnak erről a dimenziójáról ritkán esik szó. Pedig ez nagy érvágás rajtunk. Természetesen más formában is megszenvedtük a háborút, a meghurcoltatást, hiszen a vajdasági magyarság kezdettől fogva a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy a szerbek belerántsák ebbe a vérengzésbe. A szerb hatalom ezt a tiltakozást semmibe vette! Akaratunk ellenére bele lettünk kényszerítve ebbe az öldöklésbe...

A körülmények folytán különös társadalmi tagolódás ment végbe. Voltak, akik politikai okokból elmenekültek. Mások családi vagy egyéb okok miatt, megfélemlítve, törlesztésre váró kölcsönnel a fejük felett, belesodródtak a háborúba. És ott voltak a fronton... A harmadik csoportot alkotják azok, akik megtagadták a behívóparancsot, és saját otthonukban váltak bujdosóvá. A negyedik csoportba sorolhatjuk azo-

kat, akik kivárták a dolgok végét, és a háborút szerencsésen megúszták. Nyilvánvaló, hogy nem szabad egyik csoportnak sem a másik csoport sorsválasztását megbélyegezni, vagy pálcát törni felette, hiszen az egész magyarságot törte szét négyfelé ez a szerencsétlen háborús helyzet.⁶⁵

– A jövőt illetően ma sem látjuk biztatónak a helyzetet. Mivel a társadalmi változások Szerbiában nem egyértelműek, nehéz lenne megmondani, milyen dimenzionáló erők befolyásolják a politikai történéseket, és azok hogyan hatnak vissza az emberek magatartására, a nemzetek közötti viszonyokra. Néhány negatív folyamatnak viszont tanúi vagyunk. Látjuk, hogy a vajdasági magyarok létszáma drasztikusan csökken, a nemzetek közötti viszonyok konfliktusoktól terhelték, az egyéni életstratégiák gazdasági és szellemi felemelkedés szempontjából kedvezőtlenek. Ezeknek a kedvezőtlen folyamatoknak az elemzése, a társas kapcsolatok alakulásának a feltárása kulcsfontosságú feladat számunkra.⁶⁶

Politikai önszerveződés

■ Szokolai Zsuzsanna: A vajdasági magyarság mennyit tesz helyzete rendezése, illetve jobbra fordulása érdekében?

– Nagyon sokáig apolitikusnak neveltek bennünket, nem volt ésszerű és célszerű politikával foglalkozni. Csak olyanok foglalkoztak politikával, akik lepaktáltak a hatalommal, eladták a lelküket az ördögnek. A rendszerváltás (nevezzük így) óta, vagy legalábbis a kommunista diktatúra összeomlása után, a többpártrendszer bevezetésével, lehetőség nyílt a kisebbségi érdekek politikai megnyilvánulására. Más kérdés, hogy erre a magyarság részben nem volt felkészülve, részben hiányzott az az értelmiségi réteg, amely nem üzleti vállalkozásnak tekintette a politikát személyes boldogulása érdekében, hanem magára vállalta volna a közösségi érdekek képviselését. Ilyen emberek nem nagyon voltak és vannak, azokat is (tapasztalatlanságuk, jóhiszeműségük miatt) nagyon könnyen a pályán kívülre lehet szorítani. Ennek következtében gyakorlatilag ugyanazok szervezik a vajdasági magyarság politikai életét, akik a korábbi időszakban is részt vettek a politikai életben. Csodát tehát nem lehet várni még a legjobb szándékú embertől sem, hiszen ezek a káderek most is, mint akkor, elsősorban a saját érdeküket nézik. Ennek ellenére a közösségi érdekek legalább szóbeli vagy néha látványosabb képviseléséről nem lehet lemondani nekik sem. Ilyen gesztusokra rákényszeríti kisebbségi politikusainkat az élet, ettől azonban csodát nem lehet remélni.

A háború föllazította az egyébként is gyenge gyökereket ebben a közösségben.

■
⁶⁵ Négyfelé tört magyarság. Bódis Gábor: *Napló*, 1992. április 1.
⁶⁶ Szellemi értékeink tárháza. A vajdasági Magyar Művelődési Intézet vállalt feladata, hogy támaszt nyújtson a jelenlegi kutatásokhoz, illetve megőrizze a hagyatékot. Horváth Ágnes: *Magyar Szó*, 2006. január 21., 22.

A vajdasági magyarság a 90-es évek elejéhez képest, amikor aktívan részt vett a politikai önszerveződésben, most passzív rezisztenciában várja a dolgok alakulását, és szidja azokat, akiket a sajtó bűnbakként meglebegtet előtte.

Nemcsak a vezető értelmiségi réteggel van baj, baj van a tömegekkel is. Ma a magyarság többségével ugyanaz, mint a szerb többséggel: passzívan várnak. Várják, hogy „főnt levő” politikusok megoldják a helyzetüket. Sajnos, erőteljes politikai nyomás, aktív személyes részvétel nélkül nem megy a politikai életben sem előre semmi. A vajdasági magyarság a 90-es évek elejéhez képest, amikor aktívan részt vett a politikai önszerveződésben, most passzív rezisztenciában várja a dolgok alakulását, és szidja azokat, akiket a sajtó bűnbakként meglebegtet előtte. Ettől ugyan nem lehet várni, hogy az önszerveződés nagyobb lendületet kapjon.

■ **Sz. Zs.: Mégis, milyenek az esélyeink a megmaradásra itt a Délvidéken?**

– Azt hiszem, hogy a szerb nép megkapta azt a történelmi leckét, amelyre rászolgált, és amely nélkül nehezen jött volna létre politikai szemléletváltás, tudati, szellemi átalakulás. A jelenlegi szűkös anyagi helyzet, az Európai Közösség támogatására való utaltság, a világtrend megváltozása és minden egyéb előbb vagy utóbb tudatosulni fog a szerb politikában is. Ha ez a tudatváltás, még ha lassan és keservesen is, de megindul, és Szerbiának nincs más választása, akkor az idő nekünk dolgozik, ez a folyamat, végső soron, a mi helyzetünkön is javítani fog. Ilyen értelemben alaptalan az a kilátástalansággézés, amellyel a média és politikusaink nap mint nap riogatnak bennünket. Indokolatlan passzív rezisztenciába esni, már csak azért is, mert a hajónkat akkor is egy kicsit előre viszi a szél, hogyha mi nem is evezünk. De miért ne evezünk is egy kicsit?⁶⁷

– A magyarság helyzete több szempontból is változott az elmúlt években, pozitív és negatív értelemben is. Pozitív változásként könyvelhető el a magyar érdekszervezetek megjelenése, a magyar identitás erősödése, a magyarság presztízsének növekedése (ami elsősorban Magyarország NATO-tagságának és az Európai Unióhoz való csatlakozásának köszönhető). De jelentős sikernek számít a kollektív jogok elismerése is Szerbia részéről, illetve ennek következményeként a nyelvhasználat terén történt elmozdulás. Negatív fejleménynek számít, hogy az értelmetlen balkáni háborúk következtében jelentős anyagi és demográfiai kárt szenvedtünk. A magyarság jelentősen elszegényedett, sokan elvesztették munkahelyüket, a fiatalok egy része külföldön keresett menedéket és megélhetési lehetőséget. Negatív fejlemény az is, hogy a magyarság kimarad a privatizációs folyamatból...

■ **Sz. Zs.: Tény, hogy fogatkozik a Délvidéken is a magyarság. Mi ilyenkor a jobb: sopánkodni, hogy csak ennyien vagyunk, vagy örülni, hogy még vagyunk ennyien?**

■
⁶⁷ Az igazi önszerveződés még várat magára. Könyvbemutató, kritikai állásponttal. k-i.: *Kikindai Újság*, 2002. november 29.

– Az, hogy sokan vagy kevesen vagyunk, nagyon viszonylagos. Több mint ezeréves történelmünk során a honfoglalás kétségkívül a legnagyobb szabású vállalkozás volt. A honfoglaló magyarok nagyjából annyian voltak, ahány magyar él ma a Vajdaságban. Ha azon sópánskodunk, hogy milyen kevesen vagyunk, rossz nyomon járunk. A kérdés nem az, hogy hányan vagyunk, hanem hogy mi végre vagyunk ezen a világon? Milyen célokat próbálunk megvalósítani? Egyáltalán: vannak-e közös céljaink? Nos, jelenleg – legjobb tudomásom szerint – közös céljaink nincsenek. Néhányan küszködnek, próbálkoznak, szeretnének tenni valamit a közösség érdekében, a többség azonban ilyen vonatkozásban érdektelen, ki-ki saját életét szeretné egyenesbe hozni. Ezt az érdektelenséget közösségünk megmaradása szempontjából nagyobb problémának látom, mint a létszámcsökkenést. A kettő egyébként, azt hiszem, valahol összefügg egymással.

– Meglátásom szerint mindenekelőtt azt a réteget kellene bekapcsolni az önszerveződésbe, amelynek meghatározó szerepe van a nemzeti öntudat fejlesztésében... Gyakran halljuk, hogy a jövő a tudásalapú társadalomé. Azt hiszem, ez nem csupán szólam, hanem van némi valóságalapja. Mindenképpen arra kell törekednünk, hogy növeljük az iskolázott emberek számát, és ezáltal minél nagyobb szellemi tőkére tegyünk szert. A nemzeti öntudat alakulása, a közösség cselekvőképessége, érdekérvényesítési képessége eddig is a szellemi vezető réteg felkészültségén, illetve felkészületlenségén múlott. Ez még inkább így lesz a jövőben, hiszen immár nemcsak a kultúra, hanem a gazdasági felemelkedés is a szellemi vezető réteg felkészültségétől és rátermettségétől függ. Én ebben a vonatkozásban eléggé optimista vagyok. Sok tanult, ambiciózus emberrel rendelkezünk, akik a világon mindenütt megállnák a helyüket. Itt az ideje, hogy bekapcsolódjanak a közéletbe is, és átvegyék a fáklyát a levitézlett kisebbségi politikusoktól.

Jogállamra van szükségünk

■ **Sz. Zs.: Az utóbbi időben gyakoriak a magyarverések. Ez minek tulajdonítható? Csak most verik nagyobbra a tájékoztatóeszközök, vagy ez eddig elhallgatott jelenség volt?**

– A gyerekek a felnőtt társadalmat mintázzák le. Ott, ahol a kisebbségi gyerekeket verik, biztosak lehetünk benne, hogy a felnőtteket is megalázzák, üldözik, ilyen-olyan hátrányban részesítik. Az agresszív cselekményt mindig konkrét személyek követik el, mondhatjuk azt is, hogy „szélsőséges elemek”, az ellenséges fellépésnek azonban

*Új fejleménynek
számít, hogy
a felnövekvő
új nemzedék
érzékenyen reagál
a jogsértésre,
büszke nemzeti
identitására, és ha
sérelem éri, annak
hangot ad.*

mindig a hatalom ad bátorítást, az aktuális politika ad zöld fényt. A politikai széljárástól függően a kisebbségekre nehezedő nyomás hol nagyobb, hol kisebb. A jelek szerint – miután a magyarverések mind gyakoribbá válnak – a politikai nyomás most növekszik. Új fejleménynek számít, hogy erről ma már be lehet az újságokban számolni, míg korábban el kellett hallgatni. Ha meggondoljuk, hogy a kisebbségek számára a legjobb védelem a nyilvánosság, nagyon fontos, hogy a sajtó foglalkozik ezekkel az esetekkel.

– Fordul a világ más szempontból is. Új fejleménynek számít az is, hogy míg korábban a magyar gyerekek az iskolákban szó nélkül behódoltak, elfogadták, hogy másodrendű állampolgárok, a felnövekvő új nemzedék többé-kevésbé mentes ezektől a komplexusoktól. Érzékenyen reagál a jogsértésre, büszke nemzeti identitására, ha sérelem éri, annak hangot ad. Talán nem mindig adekvát formában, a pofozással azonban ma már nem lehet a magyar gyerekeket szolgársorsban tartani. Agresszív viselkedésükkel a szerbek eddig is rengeteg bajt hoztak saját fejükre, a magyar gyerekeken elcsattanó pofonokkal végső soron maguknak fognak okozni legtöbb bajt.

– A magyarverésekkel kapcsolatban gyakran esik szó a másságról, különféle toleranciaprogramokról... Nos, én a világos beszéd híve vagyok. Nem tartom szerencsésnek, ha a kisebbségekkel szembeni ellenséges és jogsértő magatartás helyett toleranciahiányról, a mássággal szembeni türelmetlenségről beszélünk. Nem mások vagyunk, hanem magyarok. Súlyos jogsértő magatartásról van szó. Különbösen is, a másság kifejezést a magyar nyelvben általában a homoszexualitás szinonimájaként szoktuk használni. Félrevezető a tolerancia emlegetése is. Nem toleranciára, hanem egyenjogúságra van szükség, törvényekre, amelyek szigorúan büntetik a nemzeti alapon történő bármilyen kilengést, mindenféle hátrányos megkülönböztetést. A jelszavakat ott szokták pufogatni, ahol nem kívánják nevükön nevezni a dolgokat, ahol azzal áltatják magukat, hogy a problémák megoldása helyett elég egy kis porhintés.⁶⁸

Kisebbségi lét – kisebbségi tudat

– Nemzeti kisebbségi társadalmunk – akárcsak a többségi népeké – nem homogén, különböző társadalmi rétegek; csoportok, közösségek jellemzik az itt élő magyarságot. A hajdani „boldog békeidőkben” az egyenirányítású társadalom megalázkodónak, gyávának, tartás nélkülinek igyekezett formálni bennünket. Ezt

■
68 Nem toleranciára van szükségünk, hanem jogállamra! Interjú Hódi Sándorral, a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet igazgatójával, az MVSZ JOT elnökével. Szokolai Zsuzsa: *Kikindai Újság*, 2004. június 10.

■■■

szerencsére igazából nem sikerült elérnie, de a mostani politikai és társadalmi válság, az ország szétesése, a polgárháború felszínre hozta és felerősítette a különbségeket, különösen erkölcsi és politikai értelemben. Természetesen attól függően, hogy kit mennyire „fertőzött meg” a korábbi rendszer szelleme. Másrészt, hogy közben mennyi „ellenanyaga” termelődött a polgári jogfosztottsággal és kisebbségi nyomorúságunkkal szemben. Így az életfenntartó ösztön más és más magatartásformában ölt testet.⁶⁹

Kisebbségben, feszültségben

■ **Friedrich Anna: Vizsgálódások állapították meg, hogy az ember számára kisebbségben élni annyit jelent, mint állandó feszültségben élni még akkor is, ha a politikai és gazdasági körülmények ideálisnak mondhatók. Tapasztalnunk kell viszont, hogy minden, a kisebbségek helyzetével kapcsolatos kezdeményezés újabb feszültségek forrása. Meg kell tanulnunk feszültségben élni?**

– Az élet, hogy egy közhellyel szóljunk, szüntelen harc az egyének, családok, népek életében egyaránt. Az emberek nem élhetnek úgy, hogy ne lenne részük különféle konfliktusokban. Az eltérő vagy ellentétes célok, értékek, magatartások és emberi viszonyulások miatt a konfliktusok nem küszöbölhetők ki, s nem oldhatók meg egyszer s mindenkorra. Akkor sem, ha feladjuk önállóságunkat, ha tartósan mások elvárásaihoz, normáihoz igazodunk. Ebben az esetben ugyanis – a pszichológia jól ismeri ezt a jelenséget – különböző leépülési, önpusztítási folyamatok indulnak el. Így van ez a kisebbségek életében is. A hátrányos társadalmi helyzet az emberek egész csoportját téríti el érdekeik együttes megjelenítésétől, tevékenységük összehangolásától, ami az adott csoport megszűnéséhez vezethet.

Meg kell tanulni kiállni és küzdeni érdekeinkért. Ez a harc, ez a küzdelem nem spórolható meg. Ennyiben állandó feszültségben kell élnünk, a kisebbségieknek, hátrányos helyzetűeknek különösképpen. Azt azonban világosan kell látnunk, hogy nem a kisebbségek elégetlensége, a helyzetük rendezésére irányuló kezdeményezés jelenti a feszültség forrását, hanem a többségi népek erőszaktetele felettük.

■ **F. A.: Általános vélemény szerint a jelenlegi politikai körülmények között nemzetközi támogatás és az adott ország kormányzatának beleegyezése nélkül mindenfajta autonómia illúzió...**

– Azt, hogy mi az illúzió, és mi nem, a jövőre vonatkozóan nagyon nehéz eldönteni. Ki hitte volna néhány évvel ezelőtt, hogy a

Nem tartom szerencsésnek, ha a kisebbségekkel szembeni ellenséges és jogsértő magatartás helyett toleranciahiányról, a mássággal szembeni türelmetlenségről beszélünk.

■
⁶⁹ Várakozási feszültségben a Vajdaság. Paranoiások kezében a tömegkommunikáció. Botlik József: *Magyar Nemzet*, 1992. január

■■■

Az eltérő vagy ellentétes célok, értékek, magatartások és emberi viszonyulások miatt a konfliktusok nem küszöbölhetők ki, s nem oldhatók meg egyszer s mindenkorra. Akkor sem, ha feladjuk önállóságunkat, ha tartósan mások elvárásaihoz, normáihoz igazodunk.

kommunista birodalom összeomlik, hogy az egykori Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia széthullik? Tény ugyanakkor, hogy a dolgok pillanatnyi állása szerint az autonómia szempontjából nem éppen kecsegtetőek a kilátások, ebből kifolyólag sokan hajlamosak arra, hogy elcsüggedjenek, hogy a napi politika elvárásainak megfelelően lemondjanak jogaikról.

Autonómia a konfliktusok megelőzésére

■ Friedrich Anna: Milyen érvek szólnak a vajdasági magyarság esetében az autonómia mellett?

– Európa harminchat országában a hétszázötvenkétfélmillió lakos közül több mint százmillióan élnek kisebbségben. Csak egyetlen olyan ország van – Portugália – ahol állítólag nincsenek kisebbségek, a többi országban változó számarányban bár, de mindenütt vannak, és jogaikat csak kevés helyen sikerült szilárd jogi alapokra helyezni. Emiatt hat országban (Nagy-Britannia, Románia, Szlovákia, Spanyolország, Macedónia, Moldávia) jelentős etnikai feszültségek vannak. További öt országban (Törökország, Horvátország, Jugoszlávia, Bosznia-Hercegovina, Oroszország) az etnikai feszültségek véres konfliktussá, fegyveres összetűzésekké fajultak. Öt ország pedig (Albánia, Görögország, Bulgária, Ukrajna, Lettország) etnikai feszültségben áll a szomszédos államokkal.

A fennálló nemzetiségi problémák megoldása és a konfliktusok megelőzése szempontjából elkerülhetetlennek látszik az autonómiához való jog elismerése és garantálása. Ezen a téren példaként szolgálhatnak számunkra a már működő európai modellek. Igaz, hogy ezek a modellek még nem váltak nemzetközi standardokká, az egységessé váló Európában azonban a népek és népcsoportok számára aligha lehet majd kétféle mércét alkalmazni. A magyarság sem lehet sehol másodrendű nép Európában, különösen nem azokban az országokban, ahol az őshonos lakosság körébe tartozik. Ez az egyik része a dolognak.

A másik az, hogy a vajdasági magyarság, amióta kisebbségi sorba került, nélkülözi az élet gazdasági bázisát. És ez még inkább így lesz az egyre inkább centralizálódó Szerbiában, amelyben a teljes kisemmizettség veszélye fenyeget bennünket. Mindaz, amit a magyarság alkot, megtermel, az különböző adók, elvonások formájában mások (a többség) javát szolgálja. Ahhoz, hogy a helyzet megváltozzon, hogy az elvonásoknak, átömlésztéseknek, a teljes kisemmizettség állapotá-

■■■

nak véget vessünk, illetve mértéket szabjunk, a belső önrendelkezési jog elve alapján gazdasági és politikai önállóságra, autonómiára van szükségünk.⁷⁰

Az autonómia esélyei

■ Botlik József: Milyenek látják az autonómiák megvalósulási lehetőségét? Ön hogyan értelmezi az autonómiákat?

– Trianon olyan mértékben volt igazságtalan a magyarokkal szemben, hogy mind a győztes hatalmak, mind az elcsatolt területek új gazdája azóta rettegnek a magyarok revíziós törekvéseitől. Mindenféle igyekevs, ami a kisebbségi kérdés rendezésére irányul, ezt a félelmet erősíti bennük. Ezen nem lehet változtatni azzal, ha Magyarország államszerződés formájában ismételen lemond az elcsatolt területekről. A nemzetpolitikának nem a nyertesek rossz lelkiismeretéhez kell igazodnia, hanem a határokon túlra került hárommillió magyar rossz helyzetére kell megnyugtató megoldást találnia.

– Ehhez az autonómiák megfelelő keretet szolgáltatnak. Az anyaország politikája azonban felettébb bizonytalan ilyen vonatkozásban...

Az az okoskodás, hogy a területi autonómia feladásával esetleg meg lehetne nyerni a többségi nép bizalmát, politikai naivitás. Ilyen szempontból a VMDK 1992-ben elfogadott hármas autonómiájának „korszerűsítése”, kilúgozása sem hozta meg a várt eredményt. Szerbiában a magukat demokratikusnak nevező szerb ellenzéki politikusok is amilyen szűkkeblűek a kisebbségi jogokat és az autonómiát illetően, olyan elszánt harcosai a nagyszerb nemzeti érdekeknek. Az ellenzék ebben a vonatkozásban nem különbözik a hatalmon levő pártoktól.

A magam részéről én a területi, a kulturális és a helyi autonómiák együttes és egyidejű megvalósítását tartom a legcélravezetőbb megoldásnak. Ez a „hármas autonómiakonceptió” néven ismertté vált tervezet sokkal szerényebb a krajnai szerbek számára felkínált emlékezetes Z-4-es tervnél, vagy a kelet-szlavóniai szerbek által nemrégiben előterjesztett igényeknél, de a szerbeknek az kevés, amire mi legmerészebb álmunkban sem merünk gondolni...⁷¹

■ Gruber Enikő: Hol tartunk? Milyen jövő vár az itt élő nemzeti közösségekre? Milyen eredményeket értünk el az autonómia megvalósításában?

– A határon túli magyar szervezetek közvetlenül a rendszerváltást követően kijelölték azt az utat, amely szavatolja a magyar nemzeti

Ahhoz, hogy a helyzet megváltozzon, hogy a kisebbségek állapótának véget vessünk, a belső önrendelkezési jog elve alapján gazdasági és politikai önállóságra, autonómiára van szükségünk.

■ 3.

⁷⁰ Autonómia a konfliktusok megelőzésére. Friedrich Anna: *Magyar Szó*, 1995. március 12.

⁷¹ Az interjú Botlik József készítette 1996. július 29-én a *Magyar Nemzet* részére.

■■■

*A magyar
kisebbségi
pártok részéről
megnyilvánuló
autonómiaigény
nem egyéb erőtlen
zászlólengetésnél.*

közösségek megmaradását. Ez a stratégia egy többszintű autonómia felépítésében fogalmazódott meg. A szervezetek programba iktatásával ez a távlati cél szinte zsinórmértékévé vált a kisebbségpolitikának. Ma is, tizenöt év múltán, minden politikai tettet ehhez mérünk: közelebb jutunk-e általa a belső önrendelkezés gyakorlásához, a területi és személyi elvű autonómia, illetve a különleges státussal felruházott helyi közigazgatás megvalósulásához.

– Sajnos az a helyzet, hogy sem Budapest, sem a kisebbségi pártok nem tartják kívánatosnak az autonómia ügyének valós támogatását, ezt a fogalmat csak „üres frázisként” használják. Nincs tudomásom egyetlenegy esetről sem, amely az ellenkezőjét bizonyítaná. Viszont mind több jel utal arra, hogy a magyar kormány a külkapcsolati stratégiából törölte a szomszédos országokban élő magyarok autonómiatörekvéseinek támogatását. A magyar kisebbségi pártok részéről megnyilvánuló autonómiaigény pedig nem egyéb erőtlen zászlólengetésnél.⁷²

⁷² Gruber Enikő. *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

■■■ NEMZETI IDENTITÁSZAVAROK ■

Az államnyelv kísértése

■ **Apró István: Hogyan hat az államnyelv a kisebbségi kultúrákra?**

– A nemzeti kisebbségek nyelvének és kultúrájának degradálása legnyilvánvalóbban az „államnyelv” koncepciójában jut kifejeződésre. Bármivel magyarázzák is egy országban az „államnyelv” ésszerűségét és szükségességét, ez a magyarázat a gyakorlatban egy nyelvi kultúra hegemoniáját jelenti más nyelvek és kultúrák fölött. Valamely nép nyelvi-kulturális hegemoniájának viszont – függetlenül mindenféle érveléstől – óhatatlanul az a következménye, hogy más népek és nemzetiségek függő, alárendelt helyzetbe kerülnek. Ott, ahol az „államnyelv” kötelező ismerete jelenti a „jogegyenlőség” alapját, az „államnyelv” nem ismerete, vagy nem kellő ismerete a társadalmi hátrányok sorának kényszerű elszenvedésével jár együtt, a „tudatlansággal” és „műveletlenséggel” lesz egyenértékű. Az „államnyelven” nem beszélőknek lenezésben van részük, gúnyolódás tárgyát képezik, függetlenül attól, hogy saját nyelvi kultúrájukból mit s milyen szinten sajátítottak el.

Az „államnyelv” hivatalos eltörlése nem jelenti feltétlenül ennek a sérelmes nyelvi-kulturális diszkriminációs helyzetnek a kiküszöbölését. Ha a hatalom gyakorlásában, a közéletben, ügyvitelben valami módon a többségi nyelv használata „honosodik meg”, ha ennek a nyelvnek az ismeretében lehet és érdemes hozzászólni a közérdekű kérdésekhez, a többi nyelv kommunikációs szerepe „családi használatra” fog korlátozódni. Más szóval a nyelvi egyenjogúság deklarálása ellenére a valóságban hierarchizált nyelvi funkciómegoszlás jön létre.

A hierarchizált nyelvi funkciómegoszlás következményeit nemzetiségi kultúránk is erőteljesen magán viseli. A következmények még kifejezettebbé válhatnak az „államnyelv” szellemi éledezésével, aminek napjainkban tanúi lehetünk. A szerb nyelv tanulásának kötelezővé tételével a deklarált jogok szintjén is visszalépés történik a korábbiakhoz képest.

A nyelvi kultúra romlásának következményei

- **A. I.: „A beszélt nyelv sajátossága az öntudat és az identitás szempontjából kulcsfontosságú, hiszen a nyelv az egyén és a közösség egységének és összetartozásának alapját s legnyilvánvalóbb formáját jelenti” – olvashatjuk egyik tanulmányában. Kifejtené részleteseb-**

Ott, ahol az „államnyelv” kötelező ismerete jelenti a „jogegyenlőség” alapját, az „államnyelv” nem ismerete, vagy nem kellő ismerete a társadalmi hátrányok sorának kényszerű elszenvedésével jár együtt, a „tudatlansággal” és „műveletlenséggel” lesz egyenértékű.

A nyelvromlás minden formája az „én” határainak beszűkülését, a létezés, az önmeghatározás és önmegélés nyomasztó tudati korlátait jelenti.

ben, milyen viszonyban van az anyanyelv visszaszorulása a társadalomban jelentkező, kialakuló identitászavarokkal?

– Ha az ember szellemiségét (szubjektumát) nem is lehet maradéktalanul feloldani a nyelvben, mert vannak más összetevői is, a helyzet alapjában véve mégis az, hogy mint személyiségek, sajátos tudattal rendelkező egyének, szavak, fogalmak által válunk létezővé. Csak a nyelv segítségével tudjuk összevetni magunkat más létezőkkel, és csak a nyelv segítségével tudjuk elkülöníteni magunkat más létezőktől. Ennélfogva a nyelvi kultúra halványulása, a nyelvi romlás minden formája nemcsak jogszerelem kérdéseként merül fel adott nemzeti közösségek, etnikai kultúrák részéről, hanem lélektani kérdésként is, hiszen az „én” határainak beszűkülését, a létezés, az önmeghatározás és önmegélés nyomasztó tudati korlátait jelenti.

Mivel a nyelvismeret, a szókinccs, a fogalomhasználat stb. az ember sajátos minősége, mindennemű külső korlátozás, akadály, hátrányos helyzet, ami közvetve vagy közvetlenül a beszéd kifejezőerejének csökkenéséhez vezet, az ember személyiségét, tudatát, lelkületét, létezésének minőségét szegényíti el. A nyelvi kultúra halványulásával, romlásával jellemezhető közösségekben az emberek tudatának, világlátásának a beszűkülése mellett, a másokhoz való tartozás, az emberi kapcsolatok, kötődések, viszonyulások „finomszerkezetében” is változások, torzulások következnek be: a kapcsolatok és kötődések durva sémákra egyszerűsödnek le, ami által fokozódik az ember társtalansága, gyökértelensége.

Továbbá a szókinccs szegénysége, a kifejezőképesség hiánya a közéleti szerepvállalás tekintetében is hátrányos helyzetet teremt, ami a belső szűkülő szemléleti korláttal együtt minimálisra szűkíti az ember társadalmi mozgásterét és cselekvőképességét.

A nemzetek összeolvadásának rögeszméje

– Sajnos még mindig él a régi broszúrák szelleme, mely szerint a nemzetek „közeledése és összeolvadása” a történelem természetes és elkerülhetetlen útja, ebből aztán minden nacionalizmus megpróbál igazolást találni a maga számára asszimilációs politikájához. Olyannyira, hogy sok helyütt azokat illetik a nacionalizmus vádjával, akik – a nyelvi egyenjogúság követelésével – úgymond „akadályozzák” a nemzetek „természetes összeolvadásának” folyamatát.

Mondanunk sem kell, hogy a nemzeti kultúrák közeledésének, „homogenizálódásának” egyáltalán nem szükségszerű feltétele

a nyelvek asszimilációja, a különböző népek egy nemzetbe való összeolvadása. Ahogyan különböző nyelvek már akkor is léteztek, amikor még a mai értelemben vett nemzetekről nem is beszélhetünk, akként különböző népek, etnikumok közeledése, kulturális homogenizálódása elképzelhető nyelvük feladása nélkül. Nem a nyelvek, hanem az emberek fognak – ha erre módjuk van – különböző integratív közösségekbe társulni, s ezt a folyamatot a többnyelvűség éppoly kevésbé fogja zavarni, ahogyan a személyi sokféleség vagy a különböző csoportérdekek sem zárták ki, mondjuk a nemzeti közösségek létrejöttét.

Tekintettel arra, hogy minden ember saját anyanyelvén keresztül válik valamely nép kollektív tapasztalatának és akaratának részesévé, és nyelvi kultúrája szolgálat alapot szellemi fejlődéséhez, a nyelvi kultúrák mindenképpen csak gazdagítanak a népeket egybefogó, szabad fejlődésüknek új távlatokat nyújtó, a mai politikai-nemzeti kereteket felváltani hivatott integratív közösségeket.

A „képzés nyelve” és a „konyhanyelv”

– Makacsul tartja magát az a nézet, miszerint az oktatásban nem okvetlenül szükséges az anyanyelv használata, különösen a szaktárgyakat illetően, mert a többség nyelvének alaposabb, korai elsajátítása előnyökkel jár a későbbiekben. Így alakult ki a „képzés nyelve” és az anyanyelv közötti nyelvi, de nem csupán nyelvi különbségtétel, melynek következtében a kisebbségi nyelv sok helyen konyhanyelvvé válik.

Két vagy több nyelv ismerete és párhuzamos használata mellett is az ember gondolkodási aktivitását általában egy nyelven, az anyanyelvén fejti ki. Ezen a nyelven történik a valóság fogalmi leképződése, a világ szavakba, gondolatokba való átültetése, míg a többi ismert és használt nyelv a kommunikáció megkönnyítését segíti elő, a külső érintkezés eszköztét jelenti. Persze a többnyelvű érintkezés bővíti a tájékozódás és ismeretszerzés lehetőségét, ám a gondolati aktivitás, amely révén magunkban kipróbáljuk a cselekvésvázlatok és tervek sokaságát, csak valamely nyelv igazán otthonos közegében válik lehetővé. Ahhoz, hogy a nyelv szimbolikus világában kiérlelhessük szándékunkat, hogy valamiféle rendet rakjunk magunkban, úrrá lehessünk a bennünk lezajló és körülöttünk történő események sokaságán, vagy hogy átmenetileg „visszavonulhassunk” a világból meghányani-vetni magunkban a dolgokat, feldolgozni elszenvedett

...a többnyelvű érintkezés bővíti a tájékozódás és ismeretszerzés lehetőségét, ám a gondolati aktivitás, amely révén magunkban kipróbáljuk a cselekvésvázlatok és tervek sokaságát, csak valamely nyelv igazán otthonos közegében válik lehetővé.

*...a „kétnyelvűség”
bonyolult
személyiség-
lélektani
problémákat vet fel,
amelyek gyakorlati
következményeit
leginkább az
intellektuális
színvonal
hiányosságain
érezkelhetjük.*

sérelmeinket stb., feltétlenül szükségünk van arra az otthonosságra, amit az anyanyelv természetes ismerete kínál számunkra.

Többnemzetiségű környezetben gyakori jelenség, hogy az anyanyelvi képzés hiányosságai miatt, vagy az anyanyelven történő szakmai képzés lehetőségei híján, az elsajátítandó szakmához, annak fogalomvilágához a „képzés nyelve”, magyarul valamilyen más nyelv nyújt keretet. Ilyen esetben a világ egységes belső megélését, a szándékok kiérlelését, a cselekvési stratégiák belső gondolati kipróbálását illetően felemás helyzet jön létre. Ha szakmai kérdésekről, tennivalókról van szó, a „kétnyelvű egyén” anyanyelve helyett a „képzés nyelven” gondol végig mindent, a „képzés nyelven” nyilatkozik meg szívesebben, míg az anyanyelven való gondolkodás kimerül a mindennapi élet, a magánélet sztereotip eseményeiben. Nemcsak a világ belső reprezentációjának (leképződésének) egysége válik így kérdéssé, hanem a két nyelvnek az interferenciája fékezőleg hat vissza a személyiség önkifejezési lehetőségeire, az önművelés igényeire és esélyeire. Ez a fajta „kétnyelvűség” bonyolult személyiség-lélektani problémákat vet fel, amelyek következményeit leginkább az intellektuális színvonal hiányosságain érezkelhetjük. Úgy tűnik, e téren is érvényes, hogy „két lovat egy fenékkal nehéz megnyergelni”.

Hogyan serkentsük a nyelvtanulást?

– A nyelvtanulás terén is – mint minden egyéb téren – az a helyes és célravezető, ha az egyéni motiváltságot értékeljük. A túlzott késztetés minden formáját károsnak kell tekintenünk. Sajnos, a gyakorlatban fordított a helyzet. A nyelvtanulással szemben, ahogyan más téren is, követelményeket támasztunk, amelyek teljesítésére represszív eszközökkel próbáljuk rávenni az embereket. Tesszük ezt annak ellenére is, hogy az eredmény a tanultak tartósságát és hasznosíthatóságát illetően így a nullával lesz egyenlő. Ahelyett, hogy a két vagy több nyelvben való jártasságot megfelelő anyagi és erkölcsi elismerésben részesítenénk, úgy véljük, elég, ha a környezetnyelv és/vagy egy-két idegen nyelv ismeretét megköveteljük. Sajnos az élet azt bizonyítja, hogy represszív módszerekkel sem anyagiakat nem lehet megtakarítani, sem eredményt nem lehet elérni.

Az anyanyelvről való „önkéntes lemondás” mítosza

– A nyelvtanulásra való serkentés egyik formája az a politika is, amely a nemzetiségi kultúrák értékvesztéséhez vezet. Az alárendelt helyzetbe került nyelvi közösségek, nem bízva az anyanyelvi oktatásban részesülők társadalmi felemelkedésének lehetőségében, úgymond „önként” lemondanak az anyanyelvű oktatásról, gondos előrelátással a „többség nyelvén” akarják taníttatni gyermekeiket. Ez a tendencia mindenütt megfigyelhető, ahol a társadalmi felemelkedésre, közéleti tevékenységre, a hatalom különböző szintjeinek gyakorlására, a tudományokkal, művészettel való foglalkozásra stb. a nemzetiségeknek saját anyanyelvükön kevés az esélyük.

Az anyanyelvi képzés feladásának közvetlenül sokféle oka lehet az egyéni ambíciók jellegétől kezdve, a családi-rokonsági befolyáson át a tévesen értelmezett patriotizmusig, a közvetlen okok mögött a tényleges okot azonban mindig a nyelvhasználat gyakorlati-jogi vonatkozásainak rendezetlenségeiben, a nyelvi kultúrák egyenlőtlen helyzetében kell keresnünk. A többi csak mese, következménye ennek az áldatlan helyzetnek. A lényegi okot azért sem kendőzhetjük el, mert az anyanyelvi képzésről való lemondás, az anyanyelvi kultúra iránti érdektelenség, a nemzetiségi kultúrák értékvesztése nemcsak az érintett nemzeti közösségek ügye, hanem a nemzeti egyenjogúságra törekvő politika kudarcaként is értelmezhető.⁷³

■ **Kabók Erika: Milyen következményekkel járhat a nem anyanyelvi tanítóképzés?**

– Sajnos nem kell találgatásokba bocsátkoznunk, nyilvánvaló, hogy milyen következményekkel járt az anyanyelven történő értelmiségképzés hiánya. Szakembereink nem tudnak értelmesen és folyékonyan két mondatot magyarul elmondani. Főképp szakmai kérdésekben. Ami érthető is, hiszen képzésük más nyelven történik. A szókincs szegényessége, a kifejezőkészség hiánya, a gondolatfűzés bizonytalansága miatt kínos hallgatni vergődésüket, ha valamelyik riporter magyarul szóra bírja őket. Ma már a tévé, a rádió naponta lehetővé, sőt elkerülhetetlenné teszi az összevetést más közösségek értelmiségi elitjével. Az anyanyelvi műveltség alacsony színvonala nálunk egyszerűen arcpirító. Sajnos a nyelvi kultúra romlása nemcsak a szókincs és a kifejezőkészség elszegényedésében, nemcsak az élőbeszéd spontaneitásának elvesztésében jut kifejezésre, hanem a belső szemléleti korlátok megjelenésében, az önkifejezés nehézségeiben, a világlátás beszűkülésében, a cselekvésvállalás csökkenésében és az

...az anyanyelvi képzésről való lemondás, a nemzetiségi kultúrák értékvesztése nemcsak az érintett nemzeti közösségek ügye, hanem a nemzeti egyenjogúságra törekvő politika kudarcaként is értelmezhető.

■
73 Nyelv és identitás. Az anyanyelvi kultúra iránti érdektelenség. A nemzetiségi kultúrák értékvesztése nem csak a nemzetiségek ügye – Beszélgetés dr. Hódi Sándor pszichológussal. Apró István: *Magyar Szó*, 1989. július 15.

*...a nyelvi kultúra
romlása nemcsak
a szókinccs és a
kifejezőkészség
elszegényedésében
jut kifejezésre,
hanem az önkifejezés
nehézségeiben,
a világlátás
beszűkülésében, a
cselekvésvállalás
csökkenésében
és az identitás-
problémákban is.*

identitásproblémákban is. A képzés nyelve nem közömbös egyetlen szakma elsajátításában sem. Kiváltképp nem az a pedagógusok esetében. A nyelvi kultúra romlásával együtt járó pszichés változások és a gátlások kiépülése, pedagógusokról lévén szó, katasztrofális következményekkel járna az egész kisebbségi kultúrára nézve.⁷⁴

Önmagunk vállalásától való félelem

■ **Náray Éva: A bennünket másoktól megkülönböztető sajátosságokról szólva elsősorban azt a szinte patológiai méretű félelmet említi, amely miatt nem merjük vállalni teljes önmagunkat. Honnan ered ez a félelem, hova vezethetők vissza gyökerei?**

– Az ember csak akkor szorong, ha valamiféle veszélyt sejt. Előfordul az is, hogy – vélt vagy tényleges okok miatt – önmagunk nyílt vállalásától félünk, önmagunk őszinte, egyértelmű felvállalása az, ami különféle veszélyekkel, hátrányos megkülönböztetéssel járhatott vagy jár együtt... Legfőbb ismérvünk kétségkívül a szorongás, a félelem, az arcnélküliség, a rendkívül nagyfokú alkalmazkodási készség, az önmagunk vállalásától való félelem. Ezt nem tartom egészségesnek, különösen most nem, amikor Európában eltűnőben vannak a szellemi határok, s mindenki megpróbál egy új európai közösségbe integrálódni.

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy a vajdasági magyarság körében strukturális aránytalanságok jöttek létre, társadalmi rétegződésében negatív változások következtek be. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy folyamatosan csökkent a közép- és magasán képzett emberek aránya az iskolázatlanokhoz és szakmával nem rendelkező emberek számához képest. A Vajdaságban élő magyar népességnek csak egy töredéke végzett főiskolát, egyetemet, melynek következtében értelmiségünk foghíjas és igen szegényes. A másik probléma, hogy azok is, akik főiskolát vagy egyetemet végeznek, rendszerint más nyelven tanulnak, szerbül folytatják tanulmányaikat, emiatt nincs meg sem a magyar nyelvben, sem a magyar kultúrában való kellő felkészültségük és otthonosságérzésük ahhoz, hogy egyetemes szinten vagy ennél magasabb szinten képviseljének valamely tudományágat vagy a magyar kultúrát általában. Mindez óhatatlanul oda vezetett, hogy a szellemi életünk fokozatosan beszűkült, nyelvi kultúránk degradálódott. Az egyik legfőbb feladatunk az lenne, hogy ezt a szellemi csonkaságot, egyoldalúságot valahogy leküzdjük.

■
⁷⁴ Az anyanyelvi tanítóképzés jövője. Kabók Erika: *Magyar Szó*, 1989. október 12.

■■■

Cenzúra és öncenzúra

- **N. É.:** Tanulmányaiban súlyos megállapításokat tesz azzal kapcsolatban, hogy nincs igazi értelmiségi rétegünk, amely a hovatartozás vállalására ösztönözné azokat, akik a nemzeti lét kilátásaiban elbizonytalanodtak.

– Ezen a tájon mindig az irodalom volt a nemzeti tudat gondozója, a mi íróink, költőink viszont távol tartják magukat a politikától, a nemzetiségi sorskérdések is hidegen hagyják őket. Ezen a téren, úgy tűnik, mostanában tapasztalható némi elmozdulás. Természetesen oka van annak, hogy a dolgok így alakultak, és íróink, költőink nem merték olyan formában fölállalni a vajdasági magyarság gondjait, mint ahogyan azt várni lehetett volna... Az alkotók mindig megérik a cenzúra működését, akik egy idő után már önmagukat cenzúrázzák. Úgy gondolom, butaság és öncsonkítás az öncenzúra, főként akkor, ha íróink éppen azokat a gondolatokat fojtották el magukban, azokat szelektálták ki tudatukból, amelyek nemzeti közösségük helyzetére vonatkoztak, saját identitásproblémáikkal voltak kapcsolatosak.

Az emberek választ várnak az őket nyugtalanító kérdésekre. Ha mi nem írunk ezekről a kérdésekről, akkor a válaszokat más forrásokból szerzik be, s így más befolyásolja tudatukat, holott ez a feladat ránk várna. Nekünk, akik itt élünk és itt akarunk boldogulni, adekvát helyzettudatra van szükségünk, modern identitástudatot kell magunkban kialakítani. Ez viszont elképzelhetetlen oly módon, hogy a cenzúra kiskorúsít bennünket gondolkodásunkban, megnyomorít bennünket nemzettudatunkban.

A cenzorok arra hivatkozva végzik tevékenységüket, hogy ki kell szűrni mindazt, ami esetleg más népeket irritál. Azt az életformát azonban, amely kedvező és elfogadható minden etnikai közösség számára, együttesen kell kialakítanunk. Senki sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy mi is elmondjuk a véleményünket. Senkinek sincs jogában kisajátítani és kiskorúsítani az értelmiséget.

Kisebbség vagy nemzetiség?

- **N. É.:** Tanulmányában kitér a kisebbségi és nemzetiségi státusz közötti különbségekre...

– A kisebbségi státusz, bár nehezen elfogadható élethelyzetet jelent, pszichológiailag nem olyan bonyolult és ellentmondásos, mint ha nemzetiségekről beszélünk. A kisebbség esetében nyilvánvaló, hogy

Legfőbb ismérvünk a szorongás, a félelem, az arcnélküliség, a rendkívül nagyfokú alkalmazkodási készség, az önmagunk vállalásától való félelem.

■■■

*...ma már a
Magyarország
határain kívül élő
magyar kisebbségek
többnyire
„nemzetrésznek”
definiálják
magukat, mintegy
nyomatékot adva
az anyanemzethez
való tartozásuknak
és a szomszédos
népektől való
elhatárolódásuknak.*

az anyanemzet egy darabjáról van szó, amely valamilyen történelmi esemény folytán leszakadt, más államközösségbe került, ahol többkevesebb joggal rendelkezik. Megtehetjük, hogy ezeket az elcsatolt nemzetrészeket kisebbségek helyett átkereszteljük nemzetiségnek, ez azonban a fejekben némi zavart kelthet. A nemzetiség megnevezés ugyanis azt sugallja, hogy az adott népcsoport nem tartozik szervesen az anyanemzethez, hanem az államalkotó népekkel egyenjogú új etnikai közösség a szuverenitás és egyenjogúság minden attribútumával felruházva. Ez álomszép elképzelés, amelynek azonban a valóságban többnyire nincs semmi fedezete. A nemzetiségiektől elvárják, hogy érzelmileg, tudatilag ne kötődjenek az anyanemzethez, kulturális és szellemi tekintetben ne az legyen számukra a mérvadó, hanem minden vonatkozásban integrálódjanak be az új hazájukba. Ennek az elvárásnak, megfelelő jogok hiányában, szükségképpen szellemi meghasonlás lesz a következménye. Az adott etnikai közösség tagjai felemás helyzetük következtében bizonytalanná válnak mind állampolgárságuk, mind nemzettudatuk tekintetében. Nem tudják, hová tartoznak, honnan származnak, elmosódik a történelmi tudatuk, azt sem tudják, kik is ők valójában.

A kisebbségek helyzete tiszta sor, napnál világosabb, hogy másodrendű állampolgárok. A nemzetiségieknek nevezett etnikai konglomerátummal más a helyzet, ha ténylegesen nem is, de nevükből adódóan teljes jogú állampolgárok, következképp mindig elő lehet rángatni a mumust, hogy egyes tagjai „kifelé gravitálnak”, hogy „nem megbízhatóak”, hogy politikai szempontból „nem eléggé lojálisak”. Ezekkel a gyakran elhangzó aljas rágalokkal gyanúba lehet keverni bárkit, és paralizálni lehet vele az adott etnikai közösséget. Valójában már önmagukban véve az efféle vádak is arról árulkodnak, hogy szó sincs teljes egyenjogúságról, hogy a nemzetiségek mégsem államalkotó részei az adott államközösségnek.

Azt hiszem, hogy az új alkotmánynak – a nagyilekű általános ígéreték helyett, amelyek megvalósítására semmiféle garancia nincs – sokkal konkrétan, körülhatároltabban kell majd körvonalaznia a kisebbségek jogait és státusát. Ahhoz, hogy az új alkotmányban új alapokra kerüljenek a kisebbségi jogok, meg kell szüntetni a velük szembeni atyáskodó magatartást. De változtatni kell maguknak a kisebbségeknek is magatartásukon: szolgálékúség helyett érett önkezdeményezésre van szükség. A talajtalanság, a távlatvesztés megszüntetésének, a bénító félelem oldódásának ez az egyetlen módja. Jövőjüknek a megbízható önismeret, az adekvát helyzettudat és a

szilárd identitás lehet az egyedüli reális alapja. Más itt élő népekkel közösen kell megbeszélni a sorsunkat érintő, jelenünkre és jövőnkre vonatkozó dolgokat. Ha elmulaszتانánk kivenni részünket sorsunk alakításából, ezzel súlyos helyzetbe hoznánk magunkat.

Európában ma már senki sem hisz abban, hogy egy népeiséget tartósan némaságra lehet kényszeríteni. Bizonyítja ezt az a lélektani csoda is, ami manapság a közép- és kelet-európai emberekkel történik. A változás elkerülhetetlenül megjelenik nálunk is, s ezeket a felszabaduló hatalmas cselekvési energiákat kellene bekapcsolni társadalmunk demokratizálódási folyamataiba.⁷⁵

– Visszagondolva az 1990. január elsején megjelent interjúbán mondottakra, sajnálattal kell megállapítanom, hogy – bár az egykori Jugoszlávia széthullott, és Szerbiának hátat fordított minden egykori köztársaság, beleértve Kosovót is –, a szerb politikusok még mindig nem hajlandóak kidolgozni és elfogadni egy olyan alkotmányt, amely azonos jogokat biztosítana Szerbia különböző nemzetiségű állampolgárai számára. A szerbek még mindig több jogot vindikálnak maguknak, mint ami megilleti például a magyarokat. Elképesztő ez a feudális mentalitás, amely az idők során semmit sem változott. Változott viszont a kisebbség-nemzetiség körüli dialógus, amennyiben ma már a Magyarország határain kívül élő magyar kisebbségek többnyire „nemzetrésznek” definiálják magukat, mintegy nyomatékot adva az anyanemzethez való tartozásuknak és a szomszédos népektől való elhatárolódásuknak.⁷⁶

■
⁷⁵ Önmagunk vállalása
– Náray Éva: *Magyar Szó*, 1989 december 31.,
1990. január 1.
⁷⁶ Gruber Enikő: *Beszé-
getés Hódi Sándorral*.
2007.

Mennyire beteg a nemzet?

– A legideálisabb szerelmi házasságok sem mentesek a konfliktusoktól. Ha mégoly tökéletes is a párválasztás, maga az együttélés óhatatlanul nézeteltérésekhez, súrlódásokhoz, összetűzésekhez vezet. Mi sem természetesebb tehát annál, hogy a történelem folyamán egymás mellé sodródott népek időnként konfliktusba keverednek egymással.

Pszichológiai szempontból nincs konfliktusmentes élet. Így nem a konfliktusoktól kell félnünk, hanem azok megoldására felkészülnünk. Ez a jó házasságok és tartós kapcsolatok titka. A népek együttélésével sincs ez másként. Tudomásul kell vennünk, hogy a konfliktusok a gazdasági, társadalmi-közéleti és politikai jogegyenlőség hiányából fakadnak, s lényegük szerint az általános gazdasági jólét és jogegyenlőség megteremtése irányába mutatnak. Ott, ahol az általános gazdasági jóléttel párosuló jogegyenlőséget elérték, nem várható a nemzetek között tartós feszültség, akkor sem, ha azt tüzzel-vassal gerjesztik.

A nemzeti elv kiélezése, a nemzeti érzések felizzása, az a fajta türelmetlenség és agresszivitás, amit ezen a téren ma tapasztalhatunk, a rossz házasságokra emlékeztet bennünket leginkább, amelyekben az indulatok megfosztják a házastársakat a tárgyilagos beszéd lehetőségétől, s ami még nagyobb baj: helyzetük reális számbavételétől. Hadd tegyem hozzá, az indulatok itt is többnyire abból fakadnak, hogy a házastársak nem a valós érdekellentétekről beszélnek, hanem álproblémák mögé bújtatják azokat.

A nacionalizmus véres konfliktusokba való torkolásának okát a Balkánon én abban látom, hogy az ostoba demagógia miatt a nemzeti érdekellentétek nem kerülhettek sokáig felszínre. A nemzetfelettinek vélt elvek, identitások erőszakos propagálása a nemzeti kérdés folyamatos megoldásának az akadályává vált. Meddő eszmék ellenében lebecsülték a nemzeti érzés közösségi homogenizáló és emberi sorsformáló erejét. Most aztán, mintegy ellenreakcióként, az ember társadalmi csoportlojalitásai közül a nemzet vált a legfőbb követelménnyé, a nacionalisták eszmeileg, etikailag, politikailag minden egyéb csoportlojalitást ennek az identitásnak – valamely nemzethez való tartozásnak – kívánják alárendelni. A bajt ez az egyoldalúság és kizárólagosság jelenti, hiszen az emberek tartalmasabb, szabadabb, gazdagabb és boldogabb életének eléréséhez önmagában véve kevés a „nemzet felemelkedése”, a „nemzetállam megerősödése”. Már

csak azért sem elég, mert az állam nem a szabadság végett, hanem a szabadság korlátozása végett létezik.

Hogy hol a kiút? Tudatosítani kellene a nemzeti érzés és a nemzeti homogenizálódás abszolutizálására irányuló törekvésekben a szociológiai, politikai, gazdasági s nem utolsósorban a társadalmi-lélektani mozgatórugókat. És ami nem kevésbé fontos: óvakodnunk kellene attól, hogy adminisztratív eszközökkel bármily szempontból is „magasabb rendű” csoportlojalításra kényszerítsük az embereket, háttérbe szorítva az emberélet egyéb dimenzióit, érdekszféráit és társulási formáit.⁷⁷

Utólag visszatekintve a több mint húsz évvel ezelőtt mondottakra, ma sem tudnám a problémák okát lényeglátóbban megfogalmazni. De ennek a meglátásnak tulajdonképpen akkor lehetett volna fontossága a földindulást megelőzően, amely az egykori Jugoszlávia területén négy etnikai háború kirobbanásához vezetett. Kérdezem: nem lett volna ésszerűbb a testvériség–egység jelszavának orrvérzésig való harsogása helyett tudomásul venni a mélyülő nemzeti érdekkellentétet, és politikai lépéseket tenni megoldásuk érdekében?⁷⁸

■ **Pertics Péter: Milyennek látja a magyarság helyzetét a Kárpát-medencében és a nagyvilágban?**

– Azt gondolom, hogy közös érdekeink felismerésén, egyeztetésén és eredményes képviselésén múlnak a dolgok. Ez, mint tudjuk, nem épp erős oldalunk. Ellenkezőleg, eléggé tétovák, szétszórtak és cselekvőképtelenek vagyunk, holott fontos dolgokat kellene tető alá hoznunk. Hadd utaljak itt a nemzetközi érdekképviselőre, a kollektív jogokra, a kisebbségi autonómiákra. Ezek mögé kellene felsorakoznunk.⁷⁹

■ **Borbély Zsolt Attila: Ön szerint elképzelhető egy olyan fejlődésvonal, amire már volt példa a magyar történelemben, hogy a határon túli magyarság nemzettudata lenne az, amely hozzásegítene a magyarországi nemzetrész nemzettudatának az újjáélesztéséhez?**

– Paradox helyzet, hogy a határon túli magyarság körében a nemzettudat – minden hiányossága és gyengesége ellenére – egészségesebbnek tűnik, mint az anyaországban. Tőkés László püspök úr is többször utalt erre, joggal. Mindazonáltal én úgy gondolom, hogy egy új nemzeteszményre van szükségünk, amely megfogalmazásánál, az új nemzettudat kialakításánál alapos körütekintéssel kell eljárunk. Tudniillik más, szerencsésebb tájakon élő népekkel ellentétben a magyarság nincs abban a helyzetben – különösen a határon túl –, hogy a nemzeti hovatartozás vállalása mindenkinek magánügye

■
⁷⁷ Menyire beteg a nemzet? A 7 Nap megkérdezte: 7 Nap, 1989. április 14.

⁷⁸ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

⁷⁹ Nincs mód a közeledésre. Az erős és a bizalmat élvező érdekvédelmi szervezet már a múlté. Beszélgetés dr. Hódi Sándorral. Pertics Péter: *Magyar Szó*, 1994. április 22.

*...a nemzet-
stratégiának
arra kell
irányulnia, hogy
a magyar nemzeti
közösséghez
való tartozás ne
hátrányt, hanem
előnyt jelentsen.*

lehetne. Jelenleg – és ez a jelenleg már háromnegyed évszázada tart – a magyarság vállalásának, a magyar nemzethez való tartozásnak számos negatív következménye volt és van. Tehát ha olyan körülmények között él a magyarság, hogy a magyarság vállalása számára a mindennapi életben nyilvánvaló hátrányt jelent, akkor nyilvánvaló az is, hogy az új nemzeteszmény megfogalmazásánál, az új nemzettudat kimunkálásánál együttesen és minden erővel azon kell lennünk, hogy megszüntessük azokat a hátrányos körülményeket, amelyek megnyomorítják a magyarságot és a magyarságtudatot. Ez azt jelenti, hogy a nemzetstratégiának biztosítania kell a magyarság számára a túlélési lehetőséget, a magyar identitás szabad, kockázatmentes vállalását. Sőt, ezen túlmenően arra kell irányulnia, hogy a magyar nemzeti közösséghez való tartozás ne hátrányt, hanem előnyt jelentsen. Ezzel a más nemzetekbe asszimilálódott magyarok egy része, de főként félig-meddig asszimilált, az asszimilálódás útján levő emberek jó része visszaintegrálható legyen a magyarságba. És amennyiben a magyarság a jövő szempontjából az emberek számára a boldogulás útját jelenti, és nem a reménytelenséget, nem a félelmet, nem a távlattalanságot, a jelenlegi trend visszafordíthatóvá válik. Magyarán szólva a hátrányos helyzetet, a távlattalanságérzés okait kell megszüntetni.

– Ebben a vonatkozásban nem lehet különvenni az anyaországot és a határon túli magyarságot. Első lépésként tudomásul kellene vennünk, hogy a nemzet egy és oszthatatlan, függetlenül attól, hogy több ország területén él. Egyelőre nem ez a szemléletmód a jellemző, elfogadjuk a széttagoltságot, a töredezettséget, ennek szellemében gondolkodunk és cselekszünk. A történelmi körülményeken nem nagyon változtathatunk, több államban élünk, annak azonban csak tudati akadályai vannak, hogy egységes nemzetben gondolkodjunk, a nemzet érdekeit tartsuk szem előtt, a nemzet megmaradásán fáradozzunk. Sajnos a pártosodás módja sem Magyarországon, sem a határokon kívül nem volt igazán szerencsés, nem igazán mutat a megoldás irányába. Lehetséges, hogy át kellene gondolnunk a politikai érdekképviselet jellegét és formáit, és a nemzet újjáalakulásának, megújulásának folyamatát. Ebbe a pártok mellett mindenképpen be kellene kapcsolni a szélesebb társadalmi rétegeket, a különböző mozgásokat, törekvéseket, amelyeket a civil szervezetek megjelenítenek. A jelenlegi felállás ugyanis – és ezt híven tükrözik a magyar belpolitikai csatározások – már régen nem a magyar nemzet erősödését szolgálják, hanem annak elvéreztetését eredményezik.⁸⁰

■
80 Esélyek és remények
Trianon meghaladására.
Borbély Zsolt Attila:
Havi Magyar Fórum,
1997. július

■■■

- **Fodor István: A vajdasági magyar pártok vezetői gyakran ejtenek szót az identitástudat megőrzésének fontosságáról, s nemegyszer azt érzem, hogy tisztáznunk kellene a fogalom tartalmát.**

– Az embernek annyi azonossági, viszonyítási kerete van, ahány társadalmi szerepe: egyszerre vagyunk szülők, Tisza-vidékiek, magyarok vagy szerbek, jugoszlávok, újságírók, európaiak. Pszichológiailag az a természetes állapot, ha ezek a keretek nem ülnek meg az ember agyát, hanem mindig az a vonatkoztatási rendszer kerül előtérbe, ami valamiért fontosabbá válik a többinél. Ha bármelyik identitásunk tartósan uralkodóvá válik, annak az az oka, hogy azon a téren frusztráció ér bennünket. A kisebbségi lét gyakorlatilag olyan hátrányos helyzettel jár, amely állandó frusztrációt jelent, ezért a kisebbségben élők számára a nemzeti identitás kérdése állandóan jelen van: ha megszólal magyarul, a szerbek már ferdén néznek rá, sokszor bántódás is éri nemzeti hovatartozása miatt, vagy csak ő érzi úgy, hogy emiatt szenved hátrányt. Amikor a kisebbség helyzete rendezett, nemzeti hovatartozása miatt senki sincs nyomásnak kitéve, akkor a nemzeti identitás nem kerül előtérbe. Sokan azt mondják, hogy a határon túli magyarok igazabb, hűségesebb, vagy nagyobb magyarok, mint az anyaországiak. Talán ez így is van. Érthetően, hiszen Magyarországon olyan természetes állapot magyarnak lenni, mint Bulgáriában bolgárnak, Szerbiában szerbnek, vagy Franciaországban franciának. Amikor a nemzeti identitás nagy hangsúlyt kap egy nemzet életében, különböző formában nagyon erősen jelen van a köztudatban – mint például az elmúlt években a szerbeknél –, többnyire gerjesztett érzésekről van szó, politikai manipulációról. A mesterséges hangulatkeltés különböző célokat szolgálhat: így szeretnék az adott népeiséget rávenni valamilyen cselekményre, de szolgálhatja azt is, hogy tegyen már valamit, védekezzen valamilyen veszély ellen.

A kisebbségi tudat torzulása

- **F. I.: Értelmezésem szerint tehát kisebbségi helyzetben jó, ha előtérbe kerül az identitás, amikor a védekezést szolgálja... De vajon miért történik meg, hogy magyar értelmiségiek egy része egyik napról a másikra például a többségi nemzet nacionalista pártjába áll?**
  - Sajnos az elmúlt évek jelezték, hogy a határon túli magyarság nemzeti struktúrája már az elcsatolás következtében megsérült. Sérült már azzal is, amikor elszedték a bankokat, földeket, gyárakat, még

A kisebbségi lét olyan hátrányos helyzettel jár, amely állandó frusztrációt jelent, ezért a kisebbségben élők számára a nemzeti identitás kérdése állandóan jelen van.

■■■

A magyar szülők azt hiszik, hogyha szerb nyelven iskoláztatják gyermekeiket, azok fontosabb ismereteket sajátítanak el, nagyobb nyelvi-kulturális értékre tesznek szert, mintha magyarul tanulnának.

inkább azáltal, hogy az értelmiségieket elűzték. Gazdaságilag kiszolgáltatva, csonka tudatállapotban kerültünk kisebbségi helyzetbe. Ez a hátrány fokozódott azzal, hogy helyenként hiányoznak az iskolák, az anyanyelvi tévé, a színházak. Mindez felgyorsítja a nemzeti szellemi sorvadását, mígnem egyszer elérkezik ahhoz a ponthoz, hogy valaki föltegye magában a kérdést: Nyújt-e a magyarsághoz való ragaszkodása távlatot számára felemelkedéséhez, vagy sem? Sokan arra a megállapításra jutnak, hogy nem nyújt, inkább hátrány jelent, ezért a magyar közösségtől előbb eltávolodnak, aztán végképp elhatárolódnak. A hatalom tudatosan rájátszik erre, s így indul meg az asszimilációs folyamat. Aki így tesz, aki ezen az úton indul el, az mindig a felemelkedés, vagy valamilyen haszon reményében teszi. Már az is, hogyha valaki nem magyarul írja ki az ajtóra a nevét, ilyen háttéralku tárgyat képezi.

A beolvadást önmagában véve is serkenti az a tény, hogy a hátrányos helyzetben levő kisebbségi közösségnek nyelvi-kulturális értéke az adott államon belül alacsonyabb rendű, mint a többségé. Ez oda vezet, hogy egyre többen iskoláztatják gyermeküket többségi nyelven, eladdig, hogy az anyanyelv előbb konyhai használatra szorul vissza, aztán már csak többségi nyelven beszélnek egymás között a családtagok. Ennek a folyamatnak világos logikája van: fontos az, amivel az életben boldogulni tudok; ami nem szolgálja fölemelkedésemet, az értéktelen. Ez a fölfogás mélyen átította közösségünket. A magyar szülők azt hiszik, hogyha szerb nyelven iskoláztatják gyermekeiket, azok fontosabb ismereteket sajátítanak el, nagyobb nyelvi-kulturális értékre tesznek szert, mintha magyarul tanulnának. Az így gondolkodók, a világos logika ellenére, borzasztó nagy tévedésben élnek. Fölmérések bizonyítják, hogy elmélyült tudás, nagy ismeretanyag csak szilárd anyanyelvi alapra építhető. A gyakorlat is ezt bizonyítja. Azok a magyar tanulók, akik nem tudnak jól szerbül, s így kerülnek egyetemre, Újvidékre, Zágrábba, Belgrádba, a kezdeti nehézségek után jobb eredményt érnek el, előbb szereznek diplomát, mint azok, akik szerb elemi és középiskolába jártak. Az előbbieket ugyanis nagyobb befektetésre kényszerülnek, és a befektetett munka gyümölcsözik. Az idegen nyelven történő általános vagy középiskolai oktatás nem nyújt nagyobb társadalmi perspektívát. Ennek ellenére a magyar diákok mintegy egyharmada szerb iskolába jár. Ez is a kisebbségi tudat egyik legjellemzőbb torzulása.

Asszimiláció és diktatúra?

– Asszimilálni nem lehet brutális elnyomással, mert az revoltot vált ki. Ellenkezőleg, az identitáscsere ellenében ígérni kell valamit, látványos gesztusokat kell tenni. A korábbi évtizedek számos példával szolgálnak erre vonatkozóan. Azok a politikusok és értelmiségiek, akik el tudták magukat határolni magyarságuktól, nem nemzeti hovatartozásuknak nem tulajdonítottak fontosságot, aminek úton-útfélen hangot adtak, sőt, hajlandóak voltak jugoszlávoknak vallani magukat, a hatalom által felkínált (az asszimilációt szolgáló) új identitáskeretet magukra öltetni, abban élni és gondolkodni, azok számára megnyílt a felemelkedés lehetősége.

Így van ez azokkal a politikusokkal is, akik „átálltak”, akik úgy-mond nemzeti közösségünket képviselve alkut kötöttek a kisebbség feje fölött. Az árulást a hatalom mindig jól megfizette. A legveszélyesebb dolgot ezek az árulók művelik. Nemcsak azért, mert nincsenek fölhatalmazva, hogy egy nemzeti közösséget képviseljenek és annak feje fölött alkut kössenek, hanem azért is, mert korántsem mindegy, hogy ki hazudja világgá, hogy kisebbségi kérdés nincs, nagyobb jogot élveznek Szerbiában mint bárhol másutt a világon. Nem mindegy, hogy ezt a hazugságot egy megvásárolt magyar hangoztatja-e, vagy a többségi nép képviselője. Az előbbi ugyanis a világ szemében meggyőzőbb, s emiatt kényes és veszélyes.

Az emberi jogok szempontjából, de szakmai-tudományos tekintetben sem szabadna, hogy gondot okozzon az, ha az emberek bizonyos százaléka egyik nemzetből a másikba vándorol, elhagyja nemzeti-kulturális közösségét, és más identitást vesz fel. Mindig így volt ez, így is lesz. A baj az, ha az asszimiláció egyirányú folyamatá válik. Ez már nem természetes állapot. Látszólag egyéni döntések állnak emögött is, valójában politikai és gazdasági kiszolgáltatottság és/vagy jogfosztottság áll mögötte.

A globalizálódó világ

- **F. I.: Nem tulajdonítunk-e a túl nagy jelentőséget a nemzettudatnak? A szocializmus ugyanis a proletár internacionalizmus jelszavát tűzte a zászlájára, a nyugati világ pedig globalizációról beszél.**
  - A nemzetek elhalásáról szóló marxista elmélet ellenére nem a népek összeolvadásának, hanem a nemzetek differenciálódásának lehetünk tanúi. Gondoljunk csak például a bolgárokra és a macedó-

*Ebben a térségben
– és itt az egész
Kárpát-medencére
gondolok – a
nemzeti identitás
nem természetes
állapot.*

okra, szerbekre és horvátokra, bosnyákokra és montenegróiakra... Így van ez másutt is, nemcsak ebben a térségben. Ahelyett, hogy a nemzetek elhalásnak indulnának, inkább azok is kezdenek életjelt adni magukról, amelyekről azt hittük, hogy már nem is léteznek. Nem is hiszem, hogy ezt a folyamatot meg lehet állítani.

Vannak identitászavarban szenvedő emberek, akik azt harsogják reggeltől napestig, hogy a nemzeti közösség nem képvisel értéket. Nem tudják, mit beszélnek. Vegyük csak például a szlovénokat. Ők sem az egyéni emberi jogok síkján értek el magas gazdasági fejlettségi szintet, hanem nemzeti érdekeiknek a felismerésével. Tévednek azok a vajdasági magyarok, akik azt hiszik, hogy egyéni ügyeskedésük, erőfeszítésük elegendő a felemelkedéshez. Saját boldogulásukhoz talán ideig-óráig elég, a magyar közösségi érdekeinek a felismerése és képviselése nélkül azonban nincs felemelkedés, tartós fellendülésről nem beszélhetünk. Hiábavaló az ügyeskedés, hogy a többiek eszén túljárva, nemzeti közösségünk rovására kisebb-nagyobb előnyökre lehet szert tenni. Ott, ahol a nemzeti közösség egésze süllyed, az ilyesmi reménytelen vergődés.

Ami a globalizálódást illeti, nem hiszem, hogy ennek a folyamatnak az eredményeként szükségszerűen valamilyen jellegtelen, pudingszerű képződménnyé válik az emberiség. A nemzetek akkor is megőrzik sajátos arculatukat, ha a nemzetállamok szuverenitásából valamit le kell adni, ahogyan ez az Európai Közösség tagjainak az esetében is történik. Igaz, hogy nemzeti létüket sokan féltik tőle, pl. a skandináv népek. Nem zárható ki, hogy a globalizálódás következtében a nemzeti jelleg sérül, ennek azonban nemcsak a globalizálódás az oka, hanem az adott nyelvi-nemzeti kulturális közösségnek az erőtlensége is.

– Ahhoz, hogy a globalizálódó világban versenyképesek legyünk, egyáltalán ahhoz, hogy megmaradjunk, az intézményhálózat kiépítésére kellene nagy hangsúlyt helyeznünk, amelyhez persze gazdasági háttérrel is kell teremtenünk. Sajnos ez nehezen megy. Önmagában véve ez is nagy baj, még nagyobb bajnak tekintem, hogy nem nőtünk fel nemzeti érdekeink megjelenítéséhez. Nem tudtuk például fölmutatni azokat a gazdasági károkat, amelyeket önhibánkon kívül az elmúlt tíz év alatt elszenvedtünk. Még kevésbé tudtuk összeállítani azt a kártalanítási listát, amely tartalmazná a Trianon utáni veszteségeinket. Félünk a nemzeti szellemben való gondolkodástól, a nemzeti érdekek nevével nevezésétől, érdekeink egyértelmű, világos megjelenítésétől. Nyugaton pénz áll rendelkezésünkre, de nincs

kompetens testületünk, amely a támogatásra illetékes lenne... Pedig a nemzeti tanácsok, a kisebbségi önkormányzatok a minimumot jelentik az európai integrálódás folyamatában. Nemcsak a nemzeti identitással van tehát gondunk, hanem a cselekvési alkalmatlanság következményeit is viselnünk kell.⁸¹

A nemzettudat változásai

■ Milyen változáson ment át a nemzettudat a Vajdaságban az elmúlt tíz-tizenöt évben?

– Ebben a térségben – és itt az egész Kárpát-medencére gondolok – a nemzeti identitás nem természetes állapot. Másutt, boldogabb tájegységekben természetes, hogy valaki angol, francia, német, akármilyen, ellenben itt, ha valakit megkérdezzük, hogy te mi vagy, magyar, szerb, horvát, szlovák, zsidó, cigány, akkor megfagy a levegő és kínos, feszült helyzetbe hozzuk azt, akit kérdeztünk. És a környezetet is, mert ennek a kérdésnek a feltevése valamiféle szándékosságot, valami gyanús háttérrel sejtet, és nem szívesen nyilatkoznak, mert nem tudják, hogy ennek adott esetben milyen konzekvenciái lesznek. Ugyanígyen toporgás, tétováság, bizonytalanság tapasztalható a tízévente sorra kerülő népszámlálásnál is, hogy ki hova sorolja magát. Időnként újabb identitáskategóriákat hoznak létre mesterségesen, időnként meg lefelejtene, kihúznak a listáról másokat. De az emberek is hol ide, hol oda sorolják magukat. Nemrégiben fejeződött be egy fél évtizedes program, aminek én is egyik szervezője voltam, és ez nagyon érdekes adatokat, meglátásokat tartalmaz, amelyekre korábban én sem gondoltam.

Szíve joga minden embernek, hogy a pillanatnyi körülményeknek megfelelően döntse el, milyen identitásúnak nevezze magát. Sokan nem gondolnak arra, hogy a döntésnek később politikai, gyakorlati következményei vannak. Nem mindegy, hogy félmillió magyar közül kétszáz vagy négyszázezer vallja magát magyarnak, vagy ilyen-olyan nemzetiségűnek, különösen, ha az állami költségvetésből ennek részarányában jön a támogatás, ha ennek arányában – kulcs szerint – kerülhetnek kisebbségiek magas pozíciókba. Az ingünkhöz hasonlóan cserélgethetjük az identitásunkat, legalábbis névlegesen, a kérdés csak az, hogy számolunk-e azzal, hogy kapunk-e juttatásokat az állami költségvetésből. Látszólag nincs komolyabb következménye annak, hogy mennyien vagyunk, milyen nemzetiségűnek valljuk magunkat. Látszólag. A valóságban ugyanis, akár a választásokon, minden egyé-

■
81 Identitás útvesztőkkel. Beszélgetés dr. Hódi Sándorral abból az alkalomból, hogy neki ítelték oda a Kemény Zsigmond-díjat. Fodor István: *Magyar Szó*, 2001. január 28., vasárnap

Az identitástudat olyasmi, mint a barométer, vagy a hőmérő, csak nem a levegő hőmérsékletét és páratartalmát méri, hanem az emberi lélek apró rezdüléseit.

ni döntés számít. Sokszor egy-két ember színvallása dönti el, hogy az adott településen, községben eléri-e a kisebbségek azt a számot, amely szerint anyanyelvük hivatalosnak számít. Az egyéni döntés tehát nagyon is érinti a többiek sorsát. Egy közösség fennmaradása, fejlődése, jövője szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy tagjai mennyire ragaszkodnak identitásukhoz.

– Az identitástudat olyasmi, mint a barométer, vagy a hőmérő, csak nem a levegő hőmérsékletét és páratartalmát méri, hanem az emberi lélek apró rezdüléseit. Azokra a politikai, gazdasági, kulturális változásokra reagál, amelyek függvényében kurrensőbb vagy kevésbé kurrens „áru” egyik vagy másik náció tagjának vallani magunkat. Az elmúlt évtizedekben jugoszlávnak lenni szerencsés identitásválasztásnak bizonyult, mivel akkor ez volt a politikai kurzus ideológiai alapja. Ezzel kívánták volna legitimálni, megszilárdítani a mesterségesen létrehozott délszláv államot. Ahhoz, hogy ez minél gyorsabban és zökkenőmentesebben megvalósuljon, arra kellett ösztökélni az embereket, hogy mindenki egy kicsit lazán, elhatárolódóan viszonyuljon a saját identitásához, „haladjon meg” a nacionalizmust, legyen „modern”, legyen jugoszláv. Vajdaságban, ebben a többnemzetiségű környezetben, viszonylag rövid idő alatt a népesség tizenhárom százaléka vállalta az új, mesterségesen létrehozott, mondhatnánk kiagyalt identitást. Hovatovább majdnem annyi jugoszláv volt, ahány magyar. A szerbek és a magyarok után ez vált a legnagyobb etnikai konglomerátummá. Mondanunk sem kell, hogy a jugoszlávok csoportján belül igen magas számban voltak magyarok, akik identitásváltásukkal jelentős mértékben csökkentették a magyar etnikum politikai és gazdasági súlyát.⁸²

– Aztán jött a rendszerváltás, jöttek a háborús évek, jött az ország széthullása. Az állami ideológia megsemmisült, mindenki zavartan kereste a helyét, főként az egykori jugoszlávok. Aztán sebbel-lobbal hirtelen „visszaintegrálódtak” egykori nemzeti közösségükbe. A vajdasági magyarok száma is hirtelenében megugrott vagy tízezer fővel. Ez azonban látszatgyarapodás volt, hiszen tényszerűen nézve a dolgokat, népességfogyásról volt szó. A háborúk következtében tízezerrel menekültek el az országból, sokan meghaltak, az egykori tíz- vagy tíz-egynéhány ezer jugoszláv visszaintegrálódása csak mérsékelte a fogyást.

– A gyors identitásváltásban a legfurcsább az volt, hogy az egykori jugoszlávok legfőbb hangadói rendre a nacionalista mozgalmak, a nemzeti alapon szerveződő pártok élére álltak. Vonatkozik ez számos

■
⁸² A Kárpát-medencében a nemzeti identitás nem természetes állapot. Ternovác István: *Kossuth rádió / Szülőföldünk – Határok nélkül*. 2004. január 26.

kisebbségi politikusra is. Fordult a világ, most magyarként az anyaország felé tartják a tenyerüket, innen várják jutalmukat a „magyarság érdekében való fáradozásukért”. Nemcsak a politikusokra jellemző ez a köpönyegforgatás. Tudósaink sem jobbak a Deákné vásznánál. Azok, akik korábban még írni sem tudtak magyarul, gátlástalanul jelentkeztek a Magyar Tudományos Akadémia külhoni köztestületi tagjának. Sebbel-lobbal létrehozott magyar tudományos társaságok, testületek élére álltak, pályázataikkal lehalászták a Magyarországról csordogáló nemzeti identitás megerősítését szolgáló támogatást.

Ez az emberi természet sajátossága. Összességében, a magyar nemzetrész szemszögéből nézve előremutató folyamatról van szó. Mi történik? Azok, akik korábban csak szerb nyelven írták szakmai munkáikat, most el kell hogy sajátítsák a magyar szakterminológiát, így gyakorlatilag kétnyelvű, két kultúrában otthonos, két kultúrában publikáló emberekké válnak. Miután az egykori Jugoszlávia szétesett, sok ember identitása válságba került. Annál is inkább, mivel minden etnikum sündisznóállásba helyezkedett, a nemzeti identitás fontossága felértékelődött. A nemzeti önszerveződés, a pártok létrehozása, a civil szféra megjelenése a közéletben mind magán viseli a zavarodottság bélyegét, a köpönyegforgatók, szerencselovagok nagy térnyerésének a sajnálatos következményeit.⁸³

Az identitásmegőrzés esélyei

– A vajdasági magyarságnak körülbelül a fele él tömbben és olyan kisvárosokban, vagy többségében olyan településeken, ahol a szocializáció, tehát a nyelvi kultúra elsajátítása természetes állapot. Ezeken a helyeken a nemzeti identitás újratermelésével nincs baj. Ott viszont, ahol a magyarok számaránya negyven százalék alatt van, felmerül a kérdés, hogy van-e megfelelő számú elérhető iskola. E téren már jobban szorít bennünket a cipő. Mivel nem voltak és ma sincsenek elegendő számban magyar középiskolák, a magyar ajkú gyerekek számottevő része, ha tovább akar tanulni, szakmát szeretne szerezni, kénytelen szerb iskolába járni. Ilyen esetekben az identitástudat sérülésével kell számolnunk, amelyben az anyanyelvi kultúra értékvesztése játssza a fő szerepet. Az identitásmegőrzés szempontjából nagy hátrányt jelent a magyar intézmények hiánya, a korábbiak szétverése. Nagy csapást jelentett a magyar és szerb iskolák összevonása, a művelődési házak egyesítése. Régebben nem volt elegendő számú tanító, ma sincs minden faluban pap. Régebben nem voltak társadalmi szervezeteink, nem volt

A nemzeti önszerveződés, a pártok létrehozása, a civil szféra megjelenése a közéletben mind magán viseli a zavarodottság bélyegét, a köpönyegforgatók, szerencselovagok nagy térnyerésének a sajnálatos következményeit.

■
⁸³ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral.* 2007.

lehetőség népművelésre, a hagyományörzés kimerült a folklórban és látványos, kirakatnak szánt rendezvényekben. Ilyen értelemben a korábbi tíz-tizenöt évre visszatekintve kétségtelenül történt előrelépés. Most kezdünk csak ráeszmélni, most tudatosul bennünk, hogy milyen szörnyű mélységekbe kerültünk. Az identitás-megőrzés durva politikai, jogi akadályai megszűnnek, de hogy a nyelvi-kulturális közösség gazdasági alapjait hogyan fogjuk megteremteni, az újonnan létrehozott szervezetek és intézmények működését hogyan tudjuk biztosítani, e téren még nagyon sok a nyitott kérdés.⁸⁴

Van-e magyar nemzetpolitika?

– Költői kérdés. Nincs. Egyre többen és egyre többször teszik szóvá a nemzetstratégia hiányát. Hovatovább úgy tűnik, hogy ez a mindenkori magyar kormány legnagyobb mulasztása. Kétszáz évre visszamenőleg egyetlen magyar államférfi vagy szellemi vezér sem írt átfogó és tételes nemzetstratégiát. A nemzet a szabadságharc óta nem rendelkezik társadalmi vagy jövőstratégiával. Ami nem azt jelenti, hogy Kossuth Lajostól Széchenyi Istvánig, Németh Lászlótól Bibó Istvánig nagy gondolkodóink nem igyekeztek volna a magyarság jövőjét megtervezni, de legalábbis végiggondolni. Az a baj, hogy a gondolatkörök egyike sem vált a nemzet számára irányadó eszmévé, nem vált olyan programcsomaggá, amely az ország vezetőinek vagy a polgárainak tartósan irányadóul szolgált volna.

Rendszerbe szedett nemzeti stratégiánk tehát nincs. Nemzetstratégia címen – legjobb tudomásom szerint – a Magyarok Világszövetsége jelentette meg az első könyvet, de ez sem jelentett áttörést. Nyilván nem arról van szó, hogy a nemzet soraiban ne lennének nagy elmék, akik képesek egy ilyen feladatra. A nemzetstratégia hiányának vélhetően az a magyarázata, hogy a modern társadalmakra jellemző szerteágazó érdekek és egymásnak rugaszkodó gondolkodásmódok szintetizálására nem volt lehetőség. A társadalmi-politikai megosztottság erősebbnek bizonyult a magyarság jövőjéért érzett felelősségnél. A több évre, évtizedre előretekintő, a jövő befolyásolására irányuló, stratégiában való gondolkodás hiánya mindenesetre alaposan megbosszulta magát. Ez vezetett Trianonhoz is, és a későbbi tragédiák sorához, a nemzet szétdarabolásához, a rengeteg felesleges emberáldozathoz. A kérdés az, hogy immár képesek vagyunk-e a társadalmi folyamatokat áttekinteni és a jövőről érdemben gondolkodni vagy nem.

■
84 A Kárpát-medencében a nemzeti identitás nem természetes állapot. Ternovác István: *Kossuth rádió / Szülőföldünk – Határok nélkül*. 2004. január 26.

■■■

A politikai akarat összehangolása

– Történetek próbálkozások a részeire szakadt magyarság politikai akaratának összehangolására. Csoóri Sándor nevéhez fűződik az egyik gondolat, amely a mozaiknemzet fogalmával próbálja keretbe ágyazni a széttagoltságot. A mozaiknemzet azt jelenti, hogy a mozaik minden kockája önálló, különálló rész, de csak a többivel együtt teljes. A gondolat szép, találó, járható utat villantott fel, ennél tovább azonban nem jutottunk. Valószínűleg azért nem, mert a mozaikkockák – mint különálló részek – valójában csak a képzeletünk termékei, önálló entitással nem rendelkeznek. A nemzetrészek politikai ön-szerveződése nem jutott el addig a pontig, amelynek köszönhetően a nemzettestek önálló jogi, politikai, gazdasági szubjektivitásban öltöttek volna testet. 1990 után erre volt esély, a kisebbségi sorban tengődő magyarság azonban éppúgy a politikai és hatalmi versengés áldozata lett, ahogyan az anyaország is. A mozaiknemzetet egybelátató eszme mögé a politikum nem sorakozott fel, s nem volt politikai erő, amely érvényt tudott volna ennek az eszmének szerezni. Úgy látszik, hogy a nemzeti integráció sem a jelenlegi politikai pártok, sem a magyarság többsége számára nem jelent közösen elfogadott értéket, azonos kiindulópontot és végcél. A mozaiknemzet gondolatából nem vált magatartás-formáló nemzetstratégia.

De hogyan is válhatott volna, hiszen maga a nemzet is, mint történelmi, nyelvi, kulturális egység csupán formailag létezik. A tizenötmillió magyar a magukat magyarnak valló emberek halmazát jelenti, amely közös akaratban, azonos szándékban nem fogalmazódik meg, testületként, hatalmi organizmusként nem létezik. A nemzetrészek közösségi jogairól (pontosabban annak hiányáról) beszélnek, amely a nemzeti stratégia, egy lehetséges új nemzetstruktúra létrehozásának az alapját jelenthethetné.

Tézisek egy új nemzeteszmény megteremtéséhez

■ **Pertics Péter: A Magyarok IV. Világkongresszusán Ön is ismertette az új nemzeteszmény megteremtésére vonatkozó téziseit.**

– A IV. Világkongresszuson – az új nemzetstruktúra felvázolása és egy korszerű nemzetfogalom kimunkálása mellett – a nemzet összetartozásának feltételeit és lehetőségeit próbáltuk számba venni. A magyar nemzet egységes történelmi fejlődésének folytonossága Triannonnal megszűnt. A nemzet politikailag szétesett. Azóta a magyarság

A mozaiknemzet azt jelenti, hogy a mozaik minden kockája önálló, különálló rész, de csak a többivel együtt teljes.

■■■

...minden eszközzel támogatni kell a magyar nemzetrészek közösségi törekvéseit politikai jogalanyiságuk megszerzése, illetve a lakóterületükre vonatkozó különleges státus kiharcolására, ami gyakorlatban az autonómia megvalósítását jelenti.

nyolc különböző politikai közegben él. Nemzetpolitika azért nincs, mert tulajdonképpen nincs nemzet sem. A múlt tekintetében létezik, mint történelmi tapasztalat, nyelv és kultúra, közösségi tudatként él bennünk a nemzet. A jelen vonatkozásában azonban, mint közös feladatok megvalósításáról, nem beszélhetünk nemzetről. Ahogyan a jövő vonatkozásában sem, amíg a magyarság jövőjére vonatkozóan közös elképzelésekkel nem rendelkezünk.

Léleken a magyarság egyazon nemzethez tartozónak vallja magát, a szétszakítottság hosszú évtizedei alatt azonban az egyes nemzetrészek struktúrája megváltozott, a közösségek eltávolodtak egymástól, és a jelen körülmények között az egymáshoz való viszonyuk politikailag kezelhetetlen, kaotikus.

Ahhoz, hogy a nemzetrészek egymáshoz való kapcsolódásában valamilyen elmozdulás következzen be, közös politikai szándék fogalmazódhasson meg, előbb közösségi jogalanyiságra kell szert tenniük. Nem tudjuk, hogy a jövőben a nemzet szétszakított részei összekapcsolódnak-e vagy sem. Az Európai Közösséghez fűzött vérmes remények között ott szerepel a nemzetegyesítés lehetőségének gondolata is. A határok eltűnése azonban, erről meggyőződhetünk, korántsem jelenti a politikailag szétszakított nemzetrészek kérdésének a rendezését. Fönnáll annak a veszélye, hogy Európában nemcsak a határok tűnnek el, hanem egyes – közösségi jogalanyisággal nem rendelkező, érdekeik megjelenítésére képtelen – etnikumok is. A nemzetrészek közösségi jogalanyisága, autonómiája nemcsak az új politikai kapcsolatrendszer kialakítása szempontjából fontos, hanem az elcsatolt területek etnikai jellegének a megőrzése szempontjából is.

Egy történelmi esély elszalasztása

– Az európai integrációs folyamat természetéből adódóan abból indultunk ki, hogy a határokkal szétdarabolt magyarságot politikailag föderális nemzetként kell kezelnünk, és az új nemzetstruktúra kialakítását az egyes nemzetrészek közösségi jogalanyiságának megteremtésével kell kezdenünk. A jelenlegi korlátozott jogállásuk mellett a magyar nemzetrészek nemcsak a Magyarországgal és az egymással való kapcsolatukat nem tudják rendezni, hanem erősen korlátozott a nemzetközi megjelenési lehetőségük is. Magyarán, nem tudnak az európai integrációs folyamatokból adódó lehetőségekkel élni.

A feladat világos és egyértelmű: minden eszközzel támogatni kell a magyar nemzetrészek közösségi törekvéseit politikai jogalanyi-

ságuk megszerzése, illetve a lakóterületükre vonatkozó különleges státus kiharcolására, ami gyakorlatban az autonómia megvalósítását jelenti.

– Sajnos ez az elképzelés a magyar kormány köldöknéző gondolkodásmódja miatt nem tudott nemzetstratégiává válni. A magyar kormányok – pártállasuktól függetlenül – az elmúlt tizenöt évben egyfolytában attól tartottak, hogy a határon túli magyarok érdekeinek a felvállalása, jelesen az autonómatörekvések támogatása, Magyarország érdekei ellen hat az Európai Közösséghez való csatlakozásban. Ez rövidlátásnak, számárságnak bizonyult. Természetesen a határon túli magyarság érdeke nem állítható szembe Magyarország érdekeivel. Magyarország csatlakozása és az autonómiák létrehozása azonban nem egymást kizáró törekvések, hanem komplementárisan megoldható feladatok. Ennek belátására és megoldására azonban a magyar politikusok alkalmatlannak bizonyultak, és történelmi esélyt szalasztottak el.

A nemzetstratégia mentális akadályai

– A közösségi akcióknak nem kedvez a defenzív helyzet, a védekező pozíció, amelybe a társadalom többsége szorult. Politikusok, írók, tudósok hada elemzi, kutatja, hogy mi lehet az oka a politikai passzivitásnak, széthúzásnak, ellenségeskedésnek. Felesleges ez a tipródás, hiszen az ok napnál világosabb. A széthúzás, a bizalmatlanság, a becsapottság és a kifosztottság érzése szükségszerű folyamánya az emberek többszöri becsapásának és kifosztásának. Ehhez a keserű tapasztalathoz még hozzájárul az életszínvonal folyamatos romlása, a csalódottság. A rendszerváltástól mindenki gazdasági fölemelkedést, nyugati színvonalú életet remélt, ezzel szemben az 1990 előtti állapotokhoz képest a magyar társadalom csaknem háromnegyedének csökkent az átlagos jövedelme, a határon túli magyarság esetében pedig az életszínvonal zuhanása drámai fordulatot öltött.

A magyar társadalmat csak egy mindenki által vallott közös cél egyesítheti. A jelen történelmi helyzetben ez a cél nem lehet más, mint a magasabb életszínvonal reménye, a jólét ígérete egy megbízható jogállam keretében. A múlt század magasröptű eszméinek a helyét – a kor szellemének megfelelően – felváltotta a kényelem, a jólét, a gondoktól mentes élet, a fényűzés utáni vágy. Ez a magatartás Nyugaton is közömbössé tette az embereket a közügyek irányában, amely magával vonta a szellemi javak, a történelmi múlt és fenyegető jövő

A múlt század magasröptű eszméinek a helyét – a kor szellemének megfelelően – felváltotta a kényelem, a jólét, a gondoktól mentes élet, a fényűzés utáni vágy.

*...a nemzet
akkor indul el a
gyarapodás útján,
ha mint közös
vállalkozás, az
egyéni életvitel
szempontjából is
előnyös, kedvező
befektetéssé válik.*

iránti érzéketlenséget. Gondoljuk csak el, hogy micsoda feszültséggel jár a magyarság esetében ez a Nyugatról jövő új életideál a romló életszínvonal és az egzisztenciális fenyegetettség rémképe mellett.

A Magyarok IV. Világkongresszusán is elmondtam: a nemzeti érzés- és tudatvilág gyökerei a gazdasági és politikai viszonyokban ragadhatók meg elsősorban, ezért a nemzeti identitás mai problémáinak orvoslását is ezek a viszonyok hordozzák. Amíg a magyarsághoz való tartozás az emberek többsége számára a távlatnélküli élet perspektíváját jelenti csupán, mind többen lesznek, akik nem szívesen vállalják ezt a kényelmetlenséget. Aminek szerencsére a fordítottja is áll: a nemzet akkor indul el a gyarapodás útján, ha mint közös vállalkozás, az egyéni életvitel szempontjából is előnyös, kedvező befektetéssé válik. És miért ne válhatna azzá, amikor a világon minden nép erre törekszik?⁸⁵

Másfél évtizeddel a rendszerváltás után

– A rendszerváltással számos probléma megoldására kínálkozott volna lehetőség, de sajnos, nem tudtunk élni vele. A visszanyert önrendelkezés tizenötödik esztendejében Magyarország ismét hárommillió koldus országa. Gazdag a szegénnyel, város a vidékkel, anyaországi a határon túli magyarral gyanakodva, ellenségesen néz farkasszemet egymással. A képvisleti demokrácia díszletei mögött az egykori kommunista elit és az új klientúra-buržoázia vívja magánháborúit a közvagyonért. A szemforgató hazudozás, vádaskodás, harácsolás, törvénszegés széthullással, gazdasági és morális összeomlással fenyegeti az országot. Ami pedig a határon túli magyarságot illeti, az emberek egy része (a korábbi gyakorlatnak megfelelően) megpróbál törleszkedni az új hatalomhoz, a másik része pedig ölbe tett kézzel várja a segélyeket Magyarországról, és duzzog csalódottságában, amiért nem kap kettős állampolgárságot.

– Csekély vigasz, hogy a helyzet másutt sem rózsás. A világ népességének nagyobbik része elemi létgondokkal, éhezéssel, vízhiánnyal, régi és új tömegbetegségekkel küzd. Bízunk abban, hogy a környezetszennyeződés, éghajlatváltozás, valamint más civilizációs veszélyforrások nem módosítják végzetesen azt a most belátható pályát, amelyen a következő évtizedben haladni fogunk.

A globalizálódás egyelőre visszafordíthatatlan folyamatnak látszik, amelynek eredményeként a kulturális kínálat hihetetlenül kiszélesedik, megvalósul az uralkodó szellemi irányzat egyidejű jelenléte

■
⁸⁵ Mi fán terem a nemzetstratégia? Beszélgetőtárs: Pertics Péter: *Aracs*, 2006/1. 6. évfolyam.

a világban. Az internetes hálózatok átalakítják az emberek és népek közti kapcsolatot, a tájékozódás lehetősége szinte korlátlaná válik, de vele együtt a manipuláció is. A kommersz szórakoztatóipar maga alá gyűri mindent, fokozza a szellemi igénytelenséget és sivárságot, ami már most is az autentikus élet legfőbb akadálya.

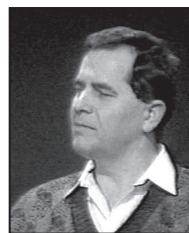
A nemzeti jellegzetességek fokozatosan halványulnak, feloldódnak, a közösségi értékek devalválódnak, a családok felbomlanak, a társadalom atomizálódik. A migráció felgyorsulásával egymás mellett élő idegenekből álló, jobbik esetben kulturális mozaiktársadalmak jönnek létre, rosszabb esetben frusztrált csöcselekből álló tömegtársadalmak jönnek létre. A társadalmi gyökértelessé válás következtében itt-ott felértékelődik a nemzeti identitás, az emberek érzékenyebbé válnak kötődéseikre, ami előre vetíti a nemzeti, vallási és kulturális konfliktusok veszélyét.

Európában a természetes szaporulat csökkenésével és az életkor meghosszabbodásával együtt folytatódik a társadalom elöregedése, ami a jövő szempontjából új, előre nem látott problémákat jelent. A választások kimenetelét többnyire már ma is a nyugdíjasok döntik el, ami nemzetstratégiai szempontból nagyon szűk mozgásteret, tulajdonképpen kényszerpályát jelent. A fő gondok a határon túli magyarság körében is demográfiai természetűek. Az elöregedés és lélekszámcsökkenés magával vonja a vállalkozó kedv csökkenését, a nyelvi kultúra beszűkülését, az intézmények leépülését és megszűnését.

Nyugdíjasok formálják a politikát?

– A kedvezőtlen demográfiai helyzetre külön ki kell térnem. Többnyire ezzel – a népesség elöregedésével – függ össze, hogy a magyarok, ami politikai aktivitásukat illeti, csakugyan minden várakozáson alul szerepeltek az elmúlt tizenöt esztendőben. Aligha tévedünk, ha ezt a népesség elöregedésével, illetve rossz kedélyállapotával magyarázzuk. Hiányzanak a fiatal elégedetlen, tette kész generációk, amelyek helyet keresnének maguknak a nap alatt. Nálunk – határon innen és túl – a nyugdíjas korosztály formálja a politikát. Az idős személyek viszont, azon túlmenően, hogy a kommunizmusban szocializálódtak, félnek mindenféle változástól. Mellesleg nem minden ok nélkül, hiszen sokkal keményebb világ vár rájuk, mint amilyenben korábban éltek. És ezt sikerült is megtapasztalniuk már a rendszerváltás első éveiben. Miután azóta is folyamatos az elsze-

Az internetes hálózatok átalakítják az emberek és népek közti kapcsolatot, a tájékozódás lehetősége szinte korlátlaná válik, de vele együtt a manipuláció is.

A rövidlátó szemlélet miatt a határon túli magyarság nem rendelkezik az autonómia megvalósításához szükséges kollektív tudattal és lelki erőforrással.

gényedésük, az agyagba döngölésük, csalódottságuk miatt egyre kevésbé lehet a jövőre vonatkozó terveknek megnyerni őket. Ebből a bűvös körből kellene valahogy kitörni.

A közügyek iránti közömbösség

– Nemcsak a társadalom előregedése jelent problémát, hanem a közügyek iránti közömbösség is. Az embereket életük csaknem minden vonatkozásában a haszonelv mozgatja. Mindenféle csoportképződés legfőbb motivációja abban a számításban rejlik, hogy a csoport révén nagyobb erőforrásokra (több haszonra) lehet szert tenni. A közügyekhez és jelesül a nemzeti önszerveződéshez azért viszonyulnak az emberek közömbösen, mert úgy vélik, hogy bármiféle idő- és energiabefektetés a közügyekbe meghaladja a várható nyereséget. És jelenleg csakugyan ez a helyzet. Ezért nem megy az autonómia ügye sem előre, és semmi másé, aminek a megvalósulása évtizedeket kíván.

– Hosszabb távon megtérülne a befektetés, becsapottságuk miatt azonban az emberek nem nagyon hajlandók a jövőbe investálni semmit. Az egyénileg birtokolt erőforrások összesítése révén mindig könnyebb megtöbbszörözni a várható nyereséget, mint csak egyéni erőfeszítésekre támaszkodva. Az emberek azonban rövid távon gondolkodnak.

A kisebbségben élők is így gondolkodnak. Nem számolnak az autonómia révén megszerezhető olyan előnyökkel, amelyekre egyénileg csak kevesen tehetnek szert. A közös javak előállítására, azon belül a közös érdekek felismerése és védelme maga után vonja a szükséges tapasztalatok megszerzését. Közös fellépés hiányában ez a tapasztalatszerzés elmarad, ami jelentős tudati hátrányt jelent az információkhoz való hozzáférésben, a partnerkapcsolatokban, a vállalkozási kedvben.

A rövidlátó szemlélet miatt a határon túli magyarság nem rendelkezik az autonómia megvalósításához szükséges kollektív tudattal és lelki erőforrással. Ez sajnos súlyos következményekkel jár, mert kollektív erőforrás, közös erőfeszítés híján egyéni erővel sohasem lehet kollektív javakra szert tenni, illetve számos rájuk nehezedő nyomást nem lehet kivédeni. Nem védekezhetnek például az etnikai csoportot érintő hátrányos jogszabályok ellen, amelyek a csoport tagjainak a kitaszítását, elszegényítését, gazdasági ellehetetlenítését eredményezik.

A műveltség és a gazdasági mutatók

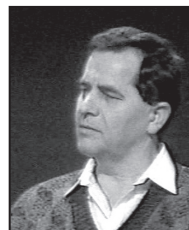
– Nem vagyok közgazdász, így csak azokat a gondolatokat tudom megosztani másokkal, amelyek bennem összeálltak. Az Európához való felzárkózási törekvést az a remény táplálja, hogy az uniós tag-államokban a jelenleginél magasabb lesz a jövedelem. Az újonnan csatlakozott országok (köztük Magyarország) példája viszont azt bizonyítja, hogy az ún. „uniós követelményekhez” való igazodás jelentősen lekötötte a hazai erőforrásokat, újabb hitelekkel növeli az államadósságot, miközben a profit külföldre távozik. Nem tudom, hogy ez a helyzet hogyan és mikor fog megváltozni, addig azonban nemcsak fennmaradnak, hanem tovább növekszenek a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek, mind kevesebb pénz jut a kultúrára, tudományra, egészségügyre, oktatásra. Ezt nagy hibának tartom.

Nem biztos, hogy a helyzetet jól látom, hiszen a politikusok egy része nyakra-főre azt bizonygatja, hogy a magyar gazdaság megerősödött, „dübörög”, fokról fokra könnyebben élünk. Mások viszont azt mondják, és számokkal is alátámasztják, hogy az államadósság egyre nő, és mind szélesebb az a társadalmi réteg, amely ma a szegénységi küszöb alatt él. Én is úgy látom, hogy az elszegényedés és a társadalom atomizálódása, az emberek sokaságának lecsúszása, deklaszálódása tovább tart.

– Pontosan az ellenkezője történik annak, ami kívánatos lenne a jövő szempontjából. Messzemenően egyetértek ugyanis Németh Lászlóval, aki szerint a műveltség állapota és színvonala nemzeti megmaradásunk legnagyobb sorskérdése. Ez így volt már akkor is, ma százszor inkább így van. A magyarság nagy része szegény, alacsonyan iskolázott, és a túlélés problémájával küzd. Nem vigasz, hogy hasonló, vagy még rosszabb a helyzet a szomszédos országokban. Sokkal több időt fordítunk munkára, kenyérkeresetre, mint továbbképzésre, közösségi, egyesületi életre, kulturális és szabadidős tevékenységre. A rendszerváltás után a szomszéd országokban élő magyarság visszakerült ugyan a nemzeti látókörbe, de csekély mértékben van jelen a politikai döntésekben, ami fokozottan igaz a kulturális életre. Ez azért nagy baj, mert a határon túli magyarság problémáinak egy része nem jogi és politikai természetű, hanem sokkal inkább műveltségbeli hiányosságokból ered.

Sokszor leírtam, elmondtam, itt is megismétlem: a délvidéki magyarság szellemi-kulturális élete a harmadik évezred elején gyarmati állapotokat tükröz. A közoktatásból, tájékoztatásból, politikából teljes

Messzemenően egyetértek Németh Lászlóval, aki szerint a műveltség állapota és színvonala nemzeti megmaradásunk legnagyobb sorskérdése.

A délvidéki magyarság szellemi-kulturális élete a harmadik évezred elején gyarmati állapotokat tükröz. A közoktatásból, tájékoztatásból, politikából teljes egészében hiányzik a magyar szellemiség. Idegen érdekek, szándékok, törekvések hatása alatt áll közéletünk, ezért nemzeti közösségünk (ha egyáltalán beszélhetünk közösségről) nem képes megjeleníteni és eredményesen képviselni a saját érdekeit.

egészében hiányzik a magyar szellemiség. Idegen érdekek, szándékok, törekvések hatása alatt áll közéletünk, ezért nemzeti közösségünk (ha egyáltalán beszélhetünk közösségről) nem képes megjeleníteni és eredményesen képviselni a saját érdekeit. A tizenkilencedik századból ránk maradt folklórban még elevenen élnek a múlt hagyományai, szellemi életünkéből azonban szinte teljes egészében hiányzik a közösségi tudat és a szolidaritásérzés, ami a jövőt illetően az összefogás alapjául szolgálhatna.

A kultúra közös érdekek felismerésének és tudatosodásának az alapja, ami ilyenformán a nemzetek hosszú életének az egyedüli biztosítéka. Magas szintű kultúra nélkül nincs egészséges nemzet-tudat. Egészséges nemzettudat nélkül viszont az egyéni életutak nem képesek egymást kiegészítő közösségi cselekvési programokban összegezödni.

A helytartó értelmiség

– A műveltség állapota és színvonala nagymértékben függ az értelmiségtől. Az említett gyarmatosító állapotok is ide vezethetők vissza. Az elnyomott népek történelmében sajátos mentális jegyek ismétlődésére figyelhetünk föl: elvesztik autentikus értelmiségüket. A gyarmatosítás és az imperialista politika következtében például a helyi eliteknek az volt a szerepük, hogy ők képviselték az angol, a francia vagy az amerikai érdekeket politikai, gazdasági és kulturális szinten.

Trianon után – a nagyhatalmi és a szomszédos országok kívánalmainak megfelelően – a magyarság körében is megjelenik ez a fajta komprádor értelmiség, finomabban szólva a helytartó értelmiség, vagy ahogyan én szoktam őket emlegetni, a pozicionált értelmiség.

A politikai körülményeknek megfelelően ezek többsége hol kommunistá értelmiség, hol nyugati típusú, liberális értelmiség. Egyre megy, a lényeg az, hogy mind csonka Magyarországon, mind az elcsatolt területeken a magyar társadalom felső rétegei sajátos érdekeltviszonyba kerülnek az idegen hatalommal. Ez a sajátos érdekeltviszony majdnem olyan, mint amilyen a harmadik világ gyarmati elitjére jellemző.

Ebből következik, hogy a döntő történelmi pillanatban a magyarság nem tudott élni a történelmi lehetőségekkel. Az a társadalmi elit, amely a magyar tömegtársadalmat, illetve a határon túli magyarságot vezette, csak egy dologban volt érdekelt, nevezetesen abban, hogy saját hatalmi pozícióját valahogyan átmentse. Ez nagyjából meg is történt,

■■■

ami lényegében véve ma is a nagyhatalmi, illetve a szomszédos országok elvárásaikhoz való igazodást jelenti. Azt is mondhatnánk, hogy a magyar társadalom – autentikus vezetők híján – önállótlannul sodródik az eseményekkel, és ebből a szempontból a rendszerváltás nem sok változást jelent. Ennek folyamányaként a magyarság mind az anyaországban, mind az elcsatolt területeken letargikus állapotban van, amelyben a mély és még mélyebb depressziós hullámok változtatják egymást. Félő, hogy új értelmiség híján ez a kényszerpálya tartós marad.

– A globalizálódás következtében, sajnos, növekszik a komprádor értelmiség befolyása. Az autentikus nemzeti kultúra helyett az élet minden vonatkozásában megfigyelhető lesz a gyökértelesség válás, az értékek válsága, az igénytelenség és a szellemi slamposság, ami tulajdonképpen már ma is jelen van. A nyereségvágy azt diktálja, hogy minden terméket a fogyasztó, a néző, a hallgató, az olvasó, a vásárló szellemi színvonalához kell igazítanunk. Minél alacsonyabb színvonalú egy szellemi termék, legyen az tévéműsor, könyv, bulvárlap, annál szélesebb réteg érdeklődésére számíthat. A valós szellemi termékeknek nincs, illetve nagyon csekély a fogyasztóbázisuk. Az, amit érdemes elolvasni, megnézni, megvenni, az emberek alig egy-két százalékát érdekli. Ez nem üzlet. Az értékteremtés és értékközvetítés így eleve veszteséges. A kérdés az, ki állja a továbbiakban a cechet? Miből tartja fenn magát az értékteremtő, a nemzeti kultúrát ápoló, gazdagító értelmiség?

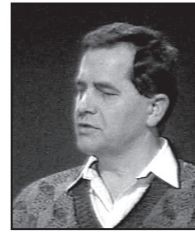
Mit várhatunk a jövőtől?

– Minden bizonnyal haszonelvű világ lesz, illetve már most is az. Haszonelvű a politika, haszonelvű a kultúra, haszonelvű a tudomány, sőt lassan a magánélet is. A haszonelvű világ a rámenős, erőszakos embernek kedvez. Ideológiamentes, nemzet-, család- és életellenes, kizárólag a pénz és az érdek mozgatja.

Annak, aki sikeres akar lenni, úgy kell tudnia cserélnie nemzetet, hazát, pártot, családot, barátokat, hitvallást, mint a fehéreneműt. A sikeres ember otthon érzi magát minden országban, minden rendszerben, minden kultúrában, minden szakmában – ha megfizetik. Otthonos a bankokban, a szupermarketekben, a másság híve, a tolerancia bajnoka, az igazság mindenkori birtokosa. Az „igazság” természetesen mindig ott van, ahol ő van, ahol legjobban fizetnek.

A polgári demokrácia nem teremt csodát. A demokrácia is, mint minden rendszer, magán viseli azoknak az arculatát, akik létrehozzák. Működtetik. A kommunista utódállamokban például a demokrácia

Azt is mondhatnánk, hogy a magyar társadalom – autentikus vezetők híján – önállótlannul sodródik az eseményekkel, és ebből a szempontból a rendszerváltás nem sok változást jelent.

■■■

Annak, aki sikeres akar lenni, úgy kell tudnia cserélnie nemzetet, hazát, pártot, családot, barátokat, hitvallást, mint a fehéreneműt.

álszent, pénzhajász, korrupt, üres, aljas színjáték csupán valós tartalom nélkül. A bűn, a tolvajlás és a hatalom összefonódása sárba rántotta a demokráciát már az indulásnál.

A kommunista diktatúrában is érdekcsoportokat szolgáló törvények uralkodtak, a politikusok most is érdekcsoportokat szolgáló törvényeket hoznak. Olyan törvényeket, amelyekkel kiforgathatják maradék javaikból azokat a néptömegeket, amelyektől korábban is (akkor a kollektivizálásra hivatkozva) mindent elkoboztak. Az emberek egyre csak dolgoznak, spórolnak, és vég nélkül törlesztik, nyögik a komprádor réteg által felvett és elherdált államadósságot.

A gazdaságot és törvényhozást a maffia és a politikai bűnözőcsoportok uralják. A régi rossz rend képviselői átmentették hatalmukat az új rendszerbe, kezükben tartják a törvényhozást, a bankokat, a sajtót, és ennek révén úgy játszanak a kisemmizett emberekkel, mint egérrel a macska.

– Hogy mit várhatunk a jövőtől? Ha ezt kérdezik tőlem, mindig eszembe jut egyik Herder-díjas akadémikusunk⁸⁶, aki ezt mondta: A jövőtől nem várható semmi. Az idő múlásától nem várhatunk semmit. És másoktól sem. Az ember csakis saját magától várhat valamit. A jövőre vonatkozó kérdést ezért úgy célszerű feltenni, hogy mit várunk magunktól. Mire akarjuk felhasználni az életünket? Vannak-e jövőre vonatkozó terveink? És ha igen, azokat hogyan, milyen programokkal kívánjuk megvalósítani?

Mitől várható a dolgok jobbrafordulása?

– Az embereket általában az a remény élteti, hogy idővel majd csak jobbra fordulnak a dolgok. A körülmények változása azonban nem független tőlünk. Mindaz, ami létrejön, saját korábbi döntéseinknek az eredménye. A jövő szempontjából nem mindegy, hogy milyen közösség részeként határozzuk meg magunkat, milyen hittel és igyekezettel végezzük munkánkat, hogyan viszonyulunk magunkhoz és egymáshoz, mennyire becsüljük meg a tudást, a tehetséget, értékeljük és megbecsüljük-e azokat, akik a közért fáradoznak? A dolgok csak attól fordulnak jobbra, ha felismerjük, hogy valamennyien okai és forrásai vagyunk a sikernek és a kudarcnak, az eredménynek, a veszteségnek, az örömnak, a sikertelenségnek, egyszóval mindannak, ami szűkebb és tágabb környezetünkben történik.

Amíg kizárólag magunkkal törődünk, és nem érdekel bennünket az, ami a kapun kívül van, hiábavaló minden igyekvésünk. Mit ér

■
⁸⁶ Ha jól emlékszem, Borzsák István akadémikusunk volt az illető.

az, ha a hajókabin csinosításával foglalatoskodunk, miközben süllyed a hajó velünk? Mi, vajdasági magyarok például folyton a balkáni viszonyokra panaszkodunk, másokra várunk, átlátszó kifogásokat keresünk, a gátló körülményekre hivatkozunk, az anyaország mostoha magatartását kárhoztatjuk, vagy egyszerűen csak a politikusokat hibáztatjuk az áldatlan állapotok miatt, csak magunkban nem akarjuk keresni a bajok okát, mi nem teszünk saját érdekünkben semmit.

A népek metamorfózisa

– Sokan azt mondják, hogy megfélemlített nép vagyunk, amely szófogadásával igyekszik a helyzetet változtatni. Ez így van.

A történelem során gyakran előfordult, hogy kulturálisan magasabb szintű, törvénytisztelő népeket náluk sokkal alacsonyabb műveltségi színvonalon élő népek leigáztak, erőszakkal maguk alá rendelték. Voltak, akik ezt a helyzetet túléltek, voltak, akik nem. Az alkalmazkodóképességről eszembe jut Szócs Zoltán publicistának az egyik írása, amelyben vitába száll azzal a nézettel, hogy a magyar parasztság kimúlt volna. Azt, hogy kiforgatták javaiból, agyagba döngölték, és százszor eltemették, nem vitatja, mégsem hiszi, hogy megszűnt volna.

– Olyan a mi parasztságunk, mondja, mint a sivatagi folyók döbbenetesen szívós halai. Ezek a halak látszólag olyanok, mint a közönséges halak, mint minden más rendes hal, amíg víz van a folyóban. Bizonyos folyók azonban kiszáradnak, a pocsolóvízből a víz elpárolog, a meder alja csontkeménységűvé válik, majd lassan beborít mindent a por és a homok. És ezek a különös halak, mint kiszáradt sárrögök, öklömyi kövek, belesüppednek a talajba, a forró homok alá, és várnak. Várnak és várnak... Várnak, és még sohasem csalatkoztak: ha itt az ideje, ha meg-erednek az ég csatornái, ha jön az esőzés, és a folyómedrek megtelnek, az áradó víz kimossa a rögöket, és néhány napi éledezés után a különös metamorfózison átesett halak vidáman ficáncolnak, kergetőznek a habokban, ugyanúgy, mint régen, mint minden rendes hal.

– Akár a magyar paraszt jelképei is lehetnének ezek a halak. Amint földet adunk neki, húsz holdat, negyvenet, azonnal élni kezd. Ha van mit művelni, és abból meg lehet élni, ott megterem a paraszt is. De akkor is él, létezik, ha már mindent elszedtek tőle, csak hát erre a létformára senki sem kíváncsi.

Ez a túlélési képesség jellemző a népekre is. Amikor nagyon zord idők járnak, úgy tűnik, hogy egyik-másik népcsoport eltűnik, szét-

A dolgok csak attól fordulnak jobbra, ha felismerjük, hogy valamennyien okai és forrásai vagyunk a sikernek és a kudarcnak, az eredménynek, a veszteségnek, az örömmek, a sikertelenségnek, egyszerűval mindannak, ami szűkebb és tágabb környezetünkben történik.

porlad, felszívódik. Ki tudja, meddig képesek kibírni ezt a tetszhalott állapotot. De ha itt az ideje, ha megdördül az ég, és a történelem vihara a zsarnok uralmát elsodorja, előlépnek az eltűntnek hitt népek kései leszármazottai.

A magyarság, amely több mint ezeréves múltra tekint vissza, részenként vagy egészében többször kényszerült erre a különös metamorfózisra. Mi most abban a felemás állapotban vagyunk, hogy az ég ugyan megdördült fölöttünk, az ég csatornái megeredtek, de mint sárrög létükben a halak, várjuk, hogy az áradat kimossa bennünket ebből az ájult állapotból.

Nem az alkalmazkodóképességgel van baj, hanem azzal, hogy hallgatag szófogadásunkban néha túlteszünk a járomba fogott ökrön is. Az állandó fölfelé tekintő, a nagyok, az erősek, a hatalmat képviselők kegyeit kereső, egyoldalú kompromisszumos készség nem mindig sikeres életstratégia. Esetünkben például az államközpontú, hatalmat kiszolgáló politika egyoldalú kompromisszumok sorára kényszerít bennünket, amelynek eredményeként minden gesztus, amit a békés együttélés érdekében teszünk, újabb lépés a kisebbségek jogainak beszűkítéséhez.⁸⁷

⁸⁷ Mi fán terem a nemzetstratégia?
Beszélgetőtárs: Pertics Péter: *Aracs*, 2006/1. 6. évfolyam.

■■■ NEMZETI KARAKTER ■

– A nemzeti karakterológia – és általában az emberek jellemzésének a pszichológiája – felettébb bonyolult és szerteágazó problémakör, amely tele van talányos, tudományosan nehezen megválaszolható kérdésekkel. Az idevonatkozó munkák ezért sokkal inkább a filozófia, az irodalom, az esszé műfajába sorolhatóak, mint a tudományéba. Ami nem von le semmit az értékükből, hiszen így is sok mindent megtudhatunk az ember természetéről, egyes népek karakteréről. Szem előtt kell azonban tartanunk, hogy ezek az emberek történelemről, biológiai és társadalmi meghatározottságairól való elmélkedések ideológiai jellegűek, ezért mind kiindulópontjukat, mind kérdésfelvetéseiket illetően markánsan eltérnek egymástól. Különbözőségük folytán megnehezítik, vagy csaknem lehetetlenné teszik valamilyen egységes értelmezési keret kialakulását. Nem véletlen, hogy a nemzetkarakterológiáról, mint önálló tudományágról, tulajdonképpen nem beszélhetünk. És egyelőre a fejlemények nem is abba az irányba mutatnak, hogy egy ilyen tudományág hamarosan létrejönne. Ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a világon minden nép egyforma, nemzeti karakterről nem beszélhetünk.⁸⁸

A megismerés nehézségeiről beszélek. Tudomány vagy költészet egy nemzet mentalitásának, lelkületének, arculatának a megragadása? Sokan tépelődtek ezen a kérdésen, köztük Babits Mihály is. Ha azt kérdezzük, mi a magyar?, milyen feleletet tudunk adni erre? – kérdi. Hiszen, amire rákérdezzük, az közvetlenül bennünk él, belülről ismerjük a lényegét. Semmi a világon nem mondhat többet rólunk, mint a belső közvetlen érzésünk. Hogyan fordítható le az, amit magunkban érzünk, amit százféleképp megélünk a szavak és a fogalmak nyelvére? Mihez tud kezdeni a tudomány egy szüntelenül változó képpel, vagy a népi lélekkel, amely ezerféleképpen tér el önmagától? Megjelenési formája nem csak egyénenként, de koronként, nemzedékenként, társadalmi osztályonként, tájegységenként is különbözik, hullámszik, szétágazik, s úgyszólván semmit sem tudunk róla állítani, aminek az ellenkezője is ne rá volna igaz.

Van-e nemzeti karakter?

– A tudomány mai álláspontja szerint kizárólag az egyedi emberek rendelkeznek lelki jelenségekkel, a csoportok és közösségek nem. Lévén, hogy a nemzet nem élő szervezet, ezért pszichológiai tulajdonságokkal sem ruházható fel: nincs lelke, nincs karaktere. Legfeljebb átvitt, homályos, misztifikáló értelemben beszélhetünk nemzeti lel-

■
⁸⁸ Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

kületről, szellemről, karakterről, ezek az elvonatkoztatások azonban nem képezhetik módszeres pszichológiai vizsgálatok tárgyát. Ez a szemlélet vált a szociálpszichológia máig domináns irányzatává.

Ezzel az elméleti és módszertani individualizmussal a pszichológia a maga részéről mintegy „letudta” a nemzeti karakter kérdését. Ezzel azonban a nemzeti karakter kérdése nem került le a szellemi élet napirendjéről, és a merev elzárkózás tudományos szempontból sem állta meg a helyét. Igaz, hogy a nemzet nem organikus szervezet, ugyanakkor azonban mint az egyének kölcsönhatásának bonyolult rendszere, tagadhatatlanul rendelkezik bizonyos pszichológiai sajátosságokkal. Olyan sajátosságokkal, amelyek közvetlenül az egyénekből nem vezethetők le, mert kizárólag az emberi kapcsolatrendszerek bonyolult kölcsönhatásának a termékei. Nevezhetjük ezt a terméket (jelenséget) akárminek, lelkinék, kulturálisnak, szelleminek, ez a jelenség minden társadalmi csoport fontos jellemzője. Enélkül csoportról, de voltaképpen nemzetről sem beszélhetünk. Az emberi kapcsolatrendszerek bonyolult kölcsönhatásából származó érzelmi és szellemi többlet az, ami egyik népet a másiktól megkülönbözteti, és ez az, amit jól-rosszul nemzeti karakternek nevezünk.

Vannak, akik azt mondják erre, hogy a nemzeti összetartozás csak érzéseinkben, képzeletünkben és világgépünkben létezik, valójában a nemzet tagjait nem fűzi össze semmi. Ennek a felfogásnak látványos cáfolatát jelenthetik például a balkáni véres események, nemkülönben a franciaországi faji zavargások, vagy az Európa- és világszerte tapasztalható etnikai feszültségek. Ezek a konfliktusok arról tanúskodnak, hogy súlyos hiba alábecsülni azt, ami a nemzet tagjait összefűzi egymással. Ha erre nem vagyunk tekintettel, az egyenlőtlenség, a nagyarányú migráció, az átgondolatlan bevándorlási (betelepítési) politika könnyen megbosszulja magát. Az emberek nemzeti érzéseikkel nagyon is valós dolgokat visznek (hoznak) magukkal, amely miatt gyakorta hajba kapnak egymással. Erre vonatkozóan a történelem bőséges tapasztalatokkal szolgál.

Azt állítani, hogy a nemzeti összetartozás képzeletünk terméke, nemcsak gyakorlati következményei miatt veszélyes, hanem tudományos szempontból is ostobaság. Az emberek összetartozás-érzése, közösségtudata, az ennek jegyében tett erőfeszítés és együttműködés társadalmi realitás. Talán nincs is erősebb kapcsolat ember és ember között, mint a közös nyelvi kultúra, a történelmi és szellemi örökség, a közös tapasztalat, a csoport által követett normák és értékek.

Mi a nemzeti karakter?

– A nemzeti karakter egy nép vagy népcsoport tagjainak nagy többségében visszatérő alkati sajátosság, amely tartós, állandó jelleget öltethet, többnyire azonban csak meghatározott történelmi időpontra és társadalmi helyzetekre érvényes. Minden nép arculata részben ismétlődő színekből, részben eltérő tónusokból adódik össze. Fiziológiai és anatómiai örökségünk alapján mindnyájan egyazon nagycsalád tagjai vagyunk, a civilizációs múlt, a történelmi tapasztalatok, a társadalmi körülmények azonban az egyes népeknél eltérőek, ennek folytán nemzeti karakterük is különbözik egymástól.

– Annak, hogy a nemzeti karakterrel foglalkozó tudományág létrejöjjön, számos akadálya van. Nem elég ugyanis a visszatérő pszichológiai sajátosságokat a lehetőségekhez képest „tárgyilagosan” megragadni. Ezeket a sajátosságokat valamilyen értelmezési keretbe kell ágyazni, amelynek összhangban kell lennie a mindenkori társadalmi elvárásokkal, értékekkel, célokkal. A sokszor igen frappánsan és szellemesen felsorolt nemzeti tulajdonságok kimondva, kimondatlanul inkább követendő példaként, vagy ellenkezőleg, elrettentésül szolgálnak az adott nemzet tagjai számára, megnevezésüknek gyakorlati funkciója van. Ily módon a nemzeti karakterrel foglalkozó munkák nézőpontjukkal – az önbeteljesítő jóslat mintájára – maguk is hozzájárulnak a népek arculatának formálódásához, a nemzeti karakter alakulásához. Nem véletlen, hogy ezek a fejtegetések olykor sokkal többet elárulnak a szerzőről és koráról, mint a jellemzés tárgyát képező népek karakteréről.

– Azt is mondhatnánk, hogy a nemzeti karakterrel kapcsolatos elmélkedések a nemzet eszmei-pszichológiai önvizsgálatát jelentik, amely a lelkiséget és a sorsot, egy népesség helyzetét, körülményeit és a közösséget alkotó egyedek személyi tulajdonságait próbálják egységes értelmezési keretbe ágyazni. Nem véletlen, hogy a nemzeti karakter kérdése elsősorban azokat a népeket foglalkoztatja, amelyek társadalmi gondjaikra, vélt vagy valós lemaradásuk okaira, a történelmi sorscsapásokra a közösség lelkületéből próbálnak magyarázatot találni. Némi leegyszerűsítéssel azt is mondhatnánk, hogy azok a népek, amelyek nem rendelkeznek megfelelő gazdasági és katonai potenciállal helyzetük javításához, jobb híján a lelkiekből próbálnak hitet és erőt meríteni. Így van ez a magyarság esetében is, ami vonatkozik a térségben élő más népekre is. Érdekességként meg kell említenem, hogy az első átfogó nemzetkarakterológiai munka magyar szerző nevéhez fűződik.⁸⁹

Talán nincs is erősebb kapcsolat ember és ember között, mint a közös nyelvi kultúra, a történelmi és szellemi örökség, a közös tapasztalat, a csoport által követett normák és értékek.

■
89 1847-ben jelent meg Rónay Jácint nemzetkarakterológiai műve, amely külön-külön fejezetben tárgyalja néhány nemzet mentalitását, kitekintve a természeti viszonyokra, a jellegzetes életvitelre és szokásokra, részletesen taglalva különböző társadalmi rétegeinek

■ tipikus vonásait.

90 Ezek közül Hunyadi

*...a nemzeti karakter
kérdése elsősorban
azokat a népeket
foglalkoztatja,
amelyek társadalmi
gondjaikra,
vélt vagy valós
lemaradásuk
okaira, a történelmi
sorscsapásokra
a közösség
lelkületéből
próbálnak
magyarázatot
találni.*

A magyar szabadságharc előtt íródott munka szerint a németek tudósnak, a franciák szeretetre méltónak, a spanyolok hatalmasnak, az olaszok művészeknek, az oroszok úrnak, az angolok eredetinek, a magyarok meg gazdagnak akarnak látszani. A köztudatban élő sztereotípiák meglepő módon ma is ráillenek erre a leírásra. Szeretném hangsúlyozni, hogy a felsorolt tulajdonságok kapcsán nem valamilyen öröklött vagy megcsontosodott személyiségjegyekre kell gondolnunk, hanem inkább szándékra, irányultságra, afféle ideáltípusra.

– Rónay munkája velünk foglalkozik elsősorban, a magyar emberről szól, akinek az érzelmi, emocionális természetét hangsúlyozza ki: haza- és szabadságszeretetét, lobbanékony természetét, örömteli és fényűző jellemét, vendégszeretetét, bátorságát, tüzes temperamentumát, akitől azonban – e nemes jellemvonások ellenére – nem áll távol bizonyos fokú melldöngetés és képmutatás sem. A szabadságharc kitörése előtt vélhetően ilyen vagy hasonló alkatú lehetett a magyar nép, hiszen enélkül aligha lett volna képes a nagy történelmi tettekre. Azóta a harciasság, a bátorság, a tüzes temperamentum valamelyest alábbhagyott, az örömteli és fényűző jellem eszményéről nem is beszélve. Az érzelmi, emocionális jegyek ma is jellemzőek ránk, de az idők szavának megfelelően inkább negatív vonatkozásban: csüggedtté, rosszkedvűvé vált a magyar. Németh László súlyos szavai szerint „a sors előtti sunyítás, a lapító süvegelés, a kiállás félelme” volna jellemző ránk.

A magyar nép arca és jelleme

– A múlt század első éveiben ez még nem így volt. 1900-ban, a Párizsban összeült XII. nemzetközi antropológiai és régészeti világkongresszuson bemutatásra került egy kiadvány, amelynek a címe „Magyar Típusok – Magyarische Typen” volt. Ez a kiadvány – arcképekkel illusztrálva – a magyar nemzeti arculatot lett volna hivatott bemutatni a művelt Európának. Herman Ottó szerint azonban a magyar királyi közoktatásügyi kormányzat támogatásával készített munkában egyáltalán nem tükröződött a magyarság egyetlen jellemvonása sem, sőt sokszorosan annak az ellenkezője jutott kifejezésre. Ez indította őt arra, hogy a magyar típusra vonatkozó meglátásait 1902-ben A magyar nép arca és jelleme címen közreadja.

Elvileg nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a lélek sajátosságai az arcvonásainkban is megragadhatóak, hogy a népeknek, nemzetteknek nevezett csoportok tagjai a természet csodálatos genetikus

alkotásának eredményeként akár egy fényképen is kifejezésre jutnak. Nem tisztem a faji jelleg megjelenési formáival foglalkozni, így nem tudom megítélni, hogy Herman Ottónak mennyire volt oka a korabeli illusztrációk miatt felháborodásra. Abban sem szeretnék állást foglalni, hogy összeállítható-e a magyarság embertani arcképcsarnoka, csupán az érdekesség kedvéért említem itt meg, hogy milyen sokféle szempontból közelíthető meg a népek karakterének kérdésköre.

– Mindenesetre Herman Ottó az alábbiakat sorolja a magyarság ősi és jellemző erényei közé: megjelenése szerint méltóságos; magavi-selete komoly; hallgatagságra hajló; vendégszerető és tisztességtudó. Föllépése nyílt és bátor; sohasem alázatoskodó; megtartja az adott szavát; nem kíváncsi, nem könyörgős. Támadása nyílt és bátor, sosem alattomos; nem forral bosszút; nem titkolódzó. Szavajárása velős, sokszor ékes, született szónok. Eszes, elmés, költői hajlamú. Nem rejt véka alá a magyarság (vélt vagy valós) hibáit sem. A magyar nem mentes ugyanakkor az uraskodás hajlamától; szeret mulatni; javaira büszke és rátarti; véleményéhez makacsul ragaszkodik, pörlekedő és pártoskodó. Egyszóval nem idegen tőle a hivalkodás, a gőg, az önhittség, a hetykeség a betyárkodásig.

Ne feledjük, hogy az ezredfordulón vagyunk, a millennium éveiben, amikor nagyon erőteljesen jelen volt a magyarságban a mindenáron való bizonyítani akarás. Néhány év alatt „századok mulasztásait” akarta pótolni. Eltökélt szándéka volt a nemzet elismertetése, felzárkóztatása az „európai művelt népek családjába”. Lehetséges, hogy ez volt az utolsó alkalom, amikor a magyarság egyesült erővel, tervszerűen tudott dolgozni, és képes volt nagy, maradandó közös alkotásokat létrehozni.

„A hőkölő harcok népe”

– A kiegyezést és következményeit sokan máshogy látták, így más láttak bele a korabeli magyar emberek lelkébe is. Nagy íróink és költőink közül egyre többen borognak azon, hogy a kiegyezést követően meghasonlott a magyar lélek. Voltak fellángolások, mint például a millennium idején, ám a népen mindinkább úrrá lett a kedélytelenség, a csüggedtség, a szolgálalkúság. Hadd utaljak itt Ady *A hőkölő népe* című versére, amelyben kemény, ostorozó szavakkal illette a magyart. Akárha a mai közállapotok ismeretében írta volna:

A magyar számos nemes tulajdonsága mellett nem mentes az uraskodás hajlamától; szeret mulatni; javaira büszke és rátarti; véleményéhez makacsul ragaszkodik, pörlekedő és pártoskodó.

„Ez a hőkölő harcok népe
S mostani lapulása is rávall,
Hogy az úri kíméletlenség
Rásuhintott szíjostorával.”

Ez az arckép lesújtó és kijózanító. Nem állíthatjuk, hogy ez a szenvedélyes ostorsuhogtatás a magyar lelkiakat egyedüli hiteles ábrázolása, az izgatott, feddő hang azonban a későbbi történések szempontjából igazoltnak bizonyul. Hol van ez a nép az 1848-as lelkülethez? Persze nem csak Ady vélekedik ilyen lesújtóan a magyarokról. Prohászka Lajos *A vándor és bújdósó* című könyvében ugyanezt az elpuhult, megromlott, szegénylegényes, kurucos, céltalan, hontalan bujdosásra és betyárkodásra hajló magatartást korholja. Sokan szemére is vetik, hogy olyan magyarságeszményt hirdet, amely alkalmas arra, hogy akiket célba vesz, azok utóbb csakugyan ilyené váljanak.

A folytonos veszteségérzés

– Ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy a magyarság lelkületében törés állt be, nehéz volna megmondani, hogy ez pontosan mikor történt. Ahogyan az idők és körülmények változnak, változik a népek lelkülete is. Ehhez nem kell feltétlenül törés. Bizonyosra vehető például, hogy egészen más volt a magyarok honfoglalás előtti és honfoglalás utáni életézése, lelkülete. Korábban a határtalan síkság urai voltak, korlátlanul barangoltak, aztán bekerülve a Kárpát-medencébe, amit sohasem tudtak teljesen belakni, együttélésre kényszerültek az itt talált, vagy később ide bevándorolt népekkel.

Az egykori bizánci császár, Bölc Leó a korabeli magyarok jellegzetes vonásai között említi szabadságszeretetüket és a vitéz, bátor magatartásukat, amelyből valami talán a későbbi századokra is maradt. A magyar nép azonban már a honfoglalás előtt jelentős keveredésen ment keresztül, a Kárpát-medencében töltött ezer év alatt – a nagy vérveszteségek, a nagyarányú betelepítések következtében – ezzel a körülménnyel folyamatosan szembe kellett nézni. A keveredés hatása nyilván kölcsönös volt: amennyi „idegenséget” olvasztott magába a magyar nép, annyit a „magyar szellemiségből” is rányomott a betelepült népekre.

Aztán jöttek a sorscsapások. A trianoni országcsönkítés mérhetetlenül súlyos és maradandó sebet ütött a nemzet lelkén. Általános depresszió lett úrrá az egész nemzetén. Még magához sem tért, jött a

második világháború, a szovjet megszállás, a kommunista diktatúra. És mégis, 1956-ban újra erőt vett magán a nép, felizzott valami a régi lelkületből. A forradalom leverését követően aztán tovább mélyült, szinte beleégett a nemzet kollektív tudatába a folytonos veszteségérzés.

Az otthontalanságérzés

– Nincs az a pszichológia, amellyel a lelkület apró összetevőit sételhetne választani. Vannak azonban olyan lelki sajátosságok, amelyek századokon átívelnek, és a mai magyarságra is jellemzőek. Ilyen például az otthontalanságérzés. Ez az érzés elsősorban a kisebbségben élők sajátja, de az anyaországiaktól sem idegen.

A magyarok – éljenek bárhol a világon – mindenütt árvának, otthontalannak érzik magukat. Kisebb vagy nagyobb mértékben, de idegen számukra a körülöttük levő világ, ahogyan ők is idegenek a körülöttük élő népek számára.

Vannak más állandónak tűnő ismérveink is. Ravasz László szerint a magyar mindig a lét és nemlét kérdésével van elfoglalva. Mindig készen áll a legrosszabbra, viszont a legmélyebb elbukásból is lábra áll. A sorscsapások folytán lelkülete hasonló azokhoz a szigetlakókéhoz, akiket időnként elsodor az árvíz, de előtte is, utána is szántanak, vetnek, aratnak, teszik a dolgukat. A magyar kisebbségekre még jobban ráillik ez a jellemzés: úgy élnek, mint a tűzhányók oldalára települt emberek, a fenyegető elemi csapás árnyékában, valami megfoghatatlan végzettség azonban oda köti őket szülőföldjükhöz. A fenyegetettségérzés miatt sokan vándorbotot fognak, ám bárhová veti őket a sors, az otthontalanság érzésétől nem szabadulnak. Lehet, hogy így van, lehet, hogy másként, mindenesetre ezt az érzést jól ismeri minden magyar ember.

„Ej, ráérünk arra még!”

– Nagy írók, költők állítják, hogy a Trianonban széttört Magyarország előtt századokon át kemény kiállásúak voltak felmenő ősaink, olyannyira, hogy minden királynak először a rendszeres, kevély ellenzéki ségét kellett megtörnie, s csak aztán ütközött meg a kívülről jövő ellenséggel. Ennek a sokszor passzív ellenállásban megmutatkozó konokságnak köszönhetően a magyar sokáig képes tűrni, és példátlan terheket tud elhordozni. Ravasz László szerint ennek a türelemnek az elfajulása az értelmetlen tűrés, a tehetetlen beletörődés, a patópálos

Vannak olyan lelki sajátosságok, amelyek századokon átívelnek, és a mai magyarságra is jellemzőek. Ilyen például az otthontalanságérzés. A magyarok – éljenek bárhol a világon – mindenütt árvának, otthontalannak érzik magukat.

lelki magatartás, amely a sorozatos sorscsapások után kezd mindinkább általános nemzeti jellemvonássá válni.

Ki ne tudna közülünk száz példát felsorolni mulasztásainkra, amelyek nem csak következményei, hanem okai is voltak balsorsunknak. Ismerős vonás ez is, szomorúan magyar vonás. Hadd illusztráljam magam is egy kínálkozó példával. A kommunista rendszer összeomlását követően az ellentmondásos politikai, gazdasági, társadalmi átalakulási időszakot az érintett népek többsége, kisebb vagy nagyobb mértékben, de képes volt saját javára fordítani. Csak mi magyarok nem tudtunk élni a lehetőségekkel. A többség egykedvűen hagyta, hogy az idő elmúljon fölötte. Az égvilágon semmit sem tartott érdemesnek arra, hogy megmozduljon érte. Azokat is, akik mozdultak, mert ilyenek azért voltak, cserbenhagyta. Gondoljunk csak a kisebbségi autonómiák, a kettős állampolgárság ügyére, a nemzeti integráció irányában tett bármilyen jellegű kezdeményezésre. Ez a fáradt érzéketlenség, ez a meghunyászkodott tűrés, az üres szájhösködés, a cselekvésképtelenség markánsan jelen van mind az anyaországban, a másfél évtizede tartó egy helyben való topogásában, mind az elcsatolt nemzetrészek szendergésében, fásultságában.

A „történelmi igazságtalanságok”

– Szeretjük a történelmet okolni azokért a sorscsapásokért, amelyek érnek bennünket. De csakugyan a történelmi igazságtalanságok áldozatai vagyunk? Mindenesetre a sorozatos sorscsapásokat „történelmi igazságtalanságként” fogjuk fel és éljük meg, akár van ennek az állításnak valóságalapja, akár nincs. Vélhetően nincs, hiszen a történelem se nem igazságos, se nem igazságtalan, közömbös a népek harcával és az emberek szenvedésével szemben. Persze ettől még a vereségek súlyos traumát jelentenek, és a sorssal perlekedhetünk. Miután azonban „elégíteltre” nem nyílt lehetőség, maradt a belső őrlődés.

Elgondolkodtató, hogy a sorozatos sorscsapások a nemzet eszmei-pszichológiai önvizsgálatát szinte minden kiemelkedő értelmiségi számára kötelező érvényűvé tették. A szellemi élet kiválóságai egyre másra a nemzet lelkiségében kezdte keresni a balsors okát, míg nem eljutottak a „lelki torzulás” gondolatáig. Ez a vádaskodó önvizsgálat máig jelen van a magyar közgondolkodásban. A kíméletlen önostorozás, deheroizálás közepette – ennek mintegy ellensúlyozásaként – felmerült az a gondolat is, hogy talán nem is a magyar nép lelkü-

letével van baj, hanem a vele együtt élő népek, a „más lelkialkatú” emberek felelősek nemzeti balsorsunk alakulásáért. Ennek meglett a következménye, amiért aztán megint súlyos árat kellett fizetni.

A pszichológia jól ismeri a bűnbakképzési mechanizmust, amelyvel szorult helyzetekben olykor mindannyian élünk. Az „idegen lelkialkatúakkal” szembeni ellenérzés beleillik ebbe a jelenségkörbe. Tény ugyanakkor, hogy a magyar társadalom nem teljesen homogén, s a különböző érdekcsoportok politikai, gazdasági, szellemi befolyásának a függvényében alakult a történelem, és szerveződik ma is az élet.

Mi a magyar?

A nemzet eszmei-pszichológiai önvizsgálatában mérföldkőnek számít a Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című több mint félezer oldalas könyv megszületése, amelyben a magyarság szellemi nagyjai vallanak a nemzethez fűződő kapcsolatukról, útbaigazítást kínálva azok számára, akik a különféle befolyások, szellemi áramlatok, propagandák káoszában nem tudják többé, kik is, mik is ők valójában. A könyv, még mielőtt megjelent volna, pusztán címének a kiszivárogtatásával nagy visszhangot keltett, és inspirálóan hatott a magyar szellemi életre. A jellem, a nemzeteszme, a mi a magyar, ki a magyar, mivé vált vagy lesz a magyar jellegű kérdésekkel foglalkozó könyv cikkek lavináját indítja meg, amelyek – a közelgő viharfelhők hatására (ne feledjük, hogy a második világháború küszöbén vagyunk) – csakhamar vigasztalan feketére festették a magyar égboltot, elsíratva a magyar múltat, jelent és jövőt.

– A *Mi a magyar?* című kötetben helyet kapott a történész, a nyelvész, az etnográfus, a művelődéstörténész, akik saját szakmájuk tudományos módszereivel próbálták megközelíteni a magyar jellem kérdését. A pszichológia művelőit, kevés kivételtől eltekintve, a nemzeti lélek kérdésköre nem nagyon érdekelte, és különösebben ma sem érdekli. Szekfű kötetében is költők és írók vették át a lélekbúvárok szerepét. Csak a legutóbbi időkben jelent meg néhány ide vonatkozó pszichológiai munka.⁹⁰

Ki a magyar?

– Ki a magyar? – halljuk gyakran. A kérdésre adott válasz ma így hangzik: magyar az, aki annak vallja magát. Politikailag ez a korrekt válasz. Mindenki annak vallja magát, aminek akarja.

György A nemzetek jelleme és a nemzeti sztereotípiák című munkájára szeretnék utalni.

*...valamely
nemzethez
való tartozás a
személyiség döntő
fontosságú tartalma
és minősége. Érték
és szabály, sors és
hivatás, kötelesség
és küldetés.*

Pszichológiai szempontból azonban a helyzet ennél bonyolultabb. Önazonosságát tekintve nem mindenki az, aminek vallja magát. Az önbesorolás mások megtévesztését is szolgálhatja.

Aztán van, aki hol ennek, hol annak tartja magát. Maga sem tudja igazán. Van, aki két náció tagjának tartja magát. És van, akinek egyáltalán nincs nemzeti azonosságtudata. Egyik állapot sem bűn, nem fogyatékoság, hanem személyi sajátosság. Ennek ellenére valamely nemzethez való tartozás a személyiség egyik döntő fontosságú tartalma és minősége. Érték és szabály, sors és hivatás, kötelesség és küldetés. Feltéve, ha tudatos ez a kötődés, ha közösségünk boldogulását tartjuk szem előtt, s ha nemzetünk (és rajta keresztül az emberiség) számára nyereség kívánunk lenni. Olykor nagyon kevés az, ami megvalósul ebből az eszményből. Személyiségünk azonban legrosszabb esetben is emlékek, képek, érzések, elvárások, ítéletek, kapcsolatok, elszánások, meggyőződések szétszakíthatatlan szövődése, amelyben a nemzet leképeződik. Lelkivilágunkban, mint cseppben a tenger, halványabban vagy erőteljesebb színekkel, ott van mindig a nemzeti valóságunk is.

A nyelvi kultúrák szövevényes valóságdarabja minden ember a föld kerekén. Ezen belül természetesen mindenki mindig a saját életével azonos a legteljesebb mértékben. Az élet pedig fordulatokban bővelkedhet. Mondhatunk, mutathatunk mást is, mint amik a valóságban vagyunk. És ez korántsem csak a nemzeti azonosságunkra vonatkozik. Sokan állítják például magukról, hogy költők, írók, művészek, politikusok, holott nem azok, csak azok szeretnének lenni. Az is előfordul, hogy valaki orvosnak, tanárnak, mérnöknek adja ki magát, holott nincs hozzá megfelelő tudása, képesítése. Sok mindenkiről derült már ki, hogy bolondját járatta az emberekkel.

– Elvileg a normális emberek nem beszélnek magukról összevissza mindenfélét. Az életben ez mégis gyakran megtörténik. Amikor például az emberek el akarják hitetni másokkal, hogy felkészültebbek, okosabbak, szebbek, fiatalabbak, gazdagabbak, tehetségesebbek, sikereesebbek, mint amilyenek valójában. Néha tudatos ez a szépítés, amely az életstratégia részét képezi. A valóság és az idealizált én-kép néha akkor sem fedi egymást, ha nem áll szándékunkban másokat megtéveszteni. Mindenesetre a személyi érettség egyik feltétele, hogy a valóság és az idealizált én-kép lehetőleg megegyezzen. Ez a lelki egészség, a jó kedély, a harmonikus személyiség egyik titka: ha elfogadjuk magunkat olyannak, amilyenek vagyunk, és annak, akik vagyunk.

A nemzeti azonosságtudat kötelességvállalást jelent a gyakorlatban. Azt jelenti, hogy a nemzet hangsúlyos szerepet kap cselekedeteinkben, gondolkodásunkban, életszervezésünkben. Nemzeti identitás nélkül is eredményesen művelheti mindenki hivatását, képviselheti szakmai érdekeit, egy régió vagy település lakosságát. A nemzeti érdekeket azonban nem lehet nemzeti elkötelezettség nélkül képviselni. És a problémák sokszor itt kezdődnek: ha olyanok képviselik egy nemzet érdekeit, akiknek a nemzet nem szívügyük. De ez nem csak a nemzeti érdekképviselőre vonatkozik. Sokan képviselik megélhetési alapon az ország, a párt ügyét, egy település lakosságának az érdekeit, holott a vállalt feladatot illetően semmiféle affinitással nem rendelkeznek. Minden népnek joga van arra, hogy olyan politikusai legyenek, akik saját érdekeit képviselik. Olyan értelmiségi rétege legyen, amely a nemzeti közösség felemelkedését tartja szem előtt.

Ma a kultúra Nyugaton a hanyatlás jeleit mutatja. Ettől válnak halványabbá, vérszegényebbé a nemzeti kultúrák is. Nem leszünk ettől se modernebbek, se haladottabbak. Egyének is, nemzetek is akkor tesznek jó szolgálatot a világnak, ha megőrzik egyéni és nemzeti sajátosságaikat. Csak így maradunk meg személyiségnek, nemzetnek, lélekben gazdagnak és szabadnak. Ahogyan Babits mondja: Nem átváltozásra, önfeladásra, magunkból való kikelésre van szükségünk, hanem inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba-szállásra.⁹¹

Nemzetiek és „nemzetáruló kozmopoliták”

A közösségi lét keretei ma szerfelett problematikusak. A kommunista korszak alaposan megtépázta a közösségi élethez fűzött reményeket. Sokan azt gondolják, hogy erős és egészséges nemzet-tudattal helyreállítható a megingott bizalom. Az erős és egészséges nemzet-tudat azonban csak erős nemzetállamok révén valósítható meg, ami szembeállítja egymással a népeket, háborús konfliktusokhoz vezet. Ezek a félelmek a másik felfogás malmára hajtják a vizet, mely szerint mindannyian polgárok vagyunk, és a társadalom sokféle tagoltságából nem lehet, nem szabad a nemzeti hovatartozást kiemelni, középpontba állítani. Globalizálódó világunkban ma ilyen szelek fújnak, egy folklorisztikus, lagymatag, üres nemzetfogalom jött divatba. Általánossá vált az a felfogás, hogy a nemzeti érzelmek minden erőteljesebb megjelenítése rontja az érintett etnikumok helyzetét. Annál is inkább, mivel a nemzeti érzésekkel átítatott kö-

*Lelkivilágunkban,
mint cseppben
a tenger,
halványabban
vagy erőteljesebb
színekkel, ott van
mindig a nemzeti
valóságunk is.*

■
91 Önmagunk nyomában. A nemzeti jellem problémája. Hódi Sándor pszichológust kérdeztük. Gruik Ibolya: *Magyar Szó*, Kilátó, I. rész: 2006. november 25., 26., II. rész: 2006. december 2., 3., III. rész: 2006. december 9., 10., IV. rész: 2006. december 16., 17.

*Egyének is,
nemzetek is
akkor tesznek
jó szolgálatot
a világnak, ha
megőrzik egyéni
és nemzeti
sajátosságait.*

zösség könnyen manipulálható és mozgósítható agresszív terjeszkedő politikai célok érdekében.

Kétségtelen, hogy ezek megfontolandó érvek, ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy a nemzeti érzés elaltatása, a nemzettudat hiánya védtelenné teszi a kiszolgáltatott helyzetben levő népeket, nemzeti kisebbségeket, ami akár a megszűnésükhöz is vezethet. Ebben a helyzetben néha bizony elég élesen vetődik fel, hogy ki a nemzeti érzésű, ki a nemzeti elkötelezettségű, és ki a „nemzetáruló kozmopolita”. A kölcsönös érzékenység, az előítéletek, félrehallások, csúsztatások, manipulációk miatt meglehetősen aláaknázott területe ez az életünknek. Nem tartom valószínűnek, hogy gyors változás várható ezen a téren, hogy a közeljövőben valamilyen közmegegyezés születne. Ellenkezőleg, azt gondolom, hogy a vádaskodás, a politikai csatározás, az egymásra mutogatás, a kiátkozás tovább fokozódik.

– A nemzettudattal kapcsolatban találkozhatunk olyan szociálpszichológiai vizsgálatokkal, amelyek kimutatták, hogy a nemzettudat pozitív megítélése az életkorral növekszik, az iskolázottsággal viszont csökken. Továbbá, hogy a falvakban élőkre jobban, a városiakra kevésbé jellemző. Ebből aztán azt az elsietett következtetést vonták le, hogy a nemzeti érzés korszerűtlen, az elmaradottság jele. Más vizsgálatok viszont más következtetésekre adnak okot. Eszerint a nemzet a természetes emberi közösségek sorába tartozik, olyasmint a család, amelyhez képest a nagyvárosi konglomerátumok, a tömegtársadalmak, a kozmopolitizmus történelmi visszalépés, a kulturális hanyatlás jele. Kétségtelen, hogy pszichológiai értelemben a kozmopolitizmus, amennyiben az a parttalan emberiséghez való kötődést jelenti, gyakorlatilag elképzelhetetlen. Akarjuk-e vagy sem, mindig a szülő-nevelő közösségek jelentik társadalmi gyökereinket. Ezekből a közösségi keretből felnöve kiléphetünk, megtehetjük, hogy más etnikai közösséggel sem vállalunk érzelmi-tudati közösséget. A társadalom atomizálódása voltaképpen ezt a folyamatot jelenti. A globalizálódás szétfeszíti a nemzetállami kereteket, a multinacionális központok technokratái által felkínált új világrend azonban semmivel sem teszi otthonosabbá a világot, mint a nemzeti közösségek...

Az Európai Közösség a jövő szülőszobáját jelenti. A kérdés az, hogy az európai integrációs folyamat mentén sikerül-e erősíteni az európai egység tudatát, ugyanakkor erőteljesen támogatni és ápolni kulturális és nemzeti sokszínűségét?⁹²

■
⁹² Gruber Enikő: *Beszélgetés Hódi Sándorral*. 2007.

■■■ NEMZETI SZTEREOTÍPIÁK ■

– Azokat a csoportjellemzőket, amelyeket mi nemzeti alkati sajátosságokként emlegettünk, a pszichológia etnikai sztereotípiának nevezi. Ezek a sztereotípiák tulajdonképpen a történelmi tapasztalat és az uralkodó politikai viszonyok pszichológiai lenyomatai. A nemzet-karakterológiával kapcsolatos pszichológiai kutatások többsége tulajdonképpen ezekre az etnikai sztereotípiákra vonatkozik. Hasonló jellegű kutatásokkal magam is foglalkoztam, amelyek eredményeiről a *Nemzeti önkép* című könyvemben számoltam be.

A nemzeti sztereotípiák rendszerével kapcsolatban az első átfogó megfigyelés Montesquieu nevéhez fűződik, aki úgy vélte, hogy az északi népek fegyelmesebbek, összefogottabbak, jellemesebbek a délieknél. Az egymással nyelvileg, történetileg, területileg összefüggésbe hozott nemzetek jellemvonásait egyébként mindig hasonlóan találjuk, csupán árnyalatnyi különbséget látunk közöttük. A magyarok helyzete ebből a szempontból sajátos, mert meglehetősen társatlan nemzetnek számítunk a világon...

– Felmerülhet bennünk a kérdés, vajon mi értelmük van ezeknek a sztereotípiáknak? Mivel felszínes benyomásokról van szó, amelyeknek semmi tudományos alapjuk sincsen, jobb megszabadulni tőlük, nem használni, nem figyelembe venni őket?

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. A szükség visz rá bennünket. Ha száz életünk lenne, az sem lenne elegendő, hogy minden népet (és azon belül minden embert) kimerítően megismerjünk. Kellő ismeretek hiányában – mintegy eligazodásként – arra támaszkodunk, ami rendelkezésünkre áll. Elfogult úti beszámolókból, politikusok alkalmi kijelentéseiből, félművelt énekesek dalaiból, nemegyszer ellenséges indulatoktól fűtött történelemkönyvekből összeálló, a köztudatba beágyazódó sablonos etnikai képekre, amelyeknek sokszor csakugyan nem sok közük van a tényeken alapuló ismeretekhez. De bármennyire felszínesek is ezek az ismeretek tudományos értelemben, a politikai indítékok vonatkozásában pontos eligazításul szolgálnak. A saját és más csoportokra vonatkozó sztereotípiák ugyanis lényegüket tekintve afféle ideológiai „irányelvek”, politikai helyzetértékelések, amelyek követésre való mintát, társadalmi modellt rejtenek magukban.

A nemzeti sztereotípiák nem egymástól elszigetelten jönnek létre és fejtik ki hatásukat, hanem a nemzetközi viszonyoknak megfelelően sajátos „politikai erőteret” képeznek le. Néha hosszabb időn át sem változnak semmit, máskor meg a „politikai erőtér” szinte egyik napról a másikra megváltozik, és vele együtt az emberek gondolkodása és látásmódja is. Ilyenkor többnyire a nemzeti sztereotípiákkal

*A nemzeti
sztereotípiák
nem egymástól
elszigetelten jönnek
létre és fejtik ki
hatásukat, hanem
a nemzetközi
viszonyoknak
megfelelően sajátos
„politikai erőteret”
képeznek le.*

való manipulációknak lehetünk tanúi. Gondoljunk csak az egykori Jugoszlávia széthullását megelőző politikai fejleményekre: a politikusok gyűlöletkeltő beszédeire, a médiában felerősödő és szűnni nem akaró hangulatkeltésre, melynek hatására a korábban „testvériség–egységben” élő népek gyűlölt és kérlelhetetlen ellenségeivé váltak egymásnak.

A magyarság nyugati megítélése

– A magyarok mindimáig megkülönböztetett fontosságot tulajdonítottak annak, hogy milyen kép él róluk az európai köztudatban; jelesül hogyan vélekednek róluk a franciák, angolok, németek, olaszok. Az, hogy milyennek látják őket a környező országok népei, a románok, szerbek, szlovákok, horvátok stb., kevésbé érdekelte (és érdeкли) a magyar embert, jóllehet – a történelem tanulsága szerint – inkább erre kellett volna nagyobb gondot fordítani. Nyugatimádatunk összefügg az egyik jellemző nemzeti vonásunkkal: a nagyoknak, erőseknek való „megfelelni akarással”, ami néha szinte törleszkedésben ölt formát. Az autonóm népek és személyiségek mindenekelőtt önmagukkal akarnak tisztában lenni, saját érdekeiket igyekeznek eredményesen képviselni, saját autentikus életüket próbálják élni. Természetesnek tekintik, hogy azok, amik, örülnek annak, hogy franciák, angolok, németek. Az egészséges lelkiületű népekhez hasonlóan nekünk magyaroknak is annak kellene örülnünk, hogy magyarok vagyunk.

– Eckhardt Sándor a *Mi a magyar?* című könyvből fél száz oldalon foglalta össze a magyarság nyugati megítélésének különböző változatait a középkortól a múlt századig. Eszerint voltak időszakok, amikor bátornak és szabadságszeretőnek láttak Nyugatról bennünket, máskor meg rossz hírünket keltették. Őseink a honfoglalás utáni hadjárataikkal apokaliptikus félelmet váltottak ki az akkori Európa népeiben, így aztán hosszú időn át rettegetek tőlünk. Vérszomjas népek tartották a magyarokat, akik vadállatok módjára viselkednek, nyers húst esznek stb. A történelmi valóságnak természetesen semmi köze nem volt ehhez a félelem és gyűlölet keltette hiedelemhez, az akkori politikai hatalmasságoknak azonban érdekük fűződött a magyarokkal szembeni ellenérzés gerjesztésére a negatív sztereotípiák terjesztésére.

Később a vérszomjas magyarokról szőtt mesék halványulni kezdtek, és a török veszedelem megjelenésével egyszeriben a nyugati világ

szemében immár bátor és merész nép lettünk. És mindaddig, amíg Európának szüksége volt „védőbástyára”, mindenki elismeréssel szólt a magyar nép vitézségéről.

Még a törökök is hasonlóképpen vélekedtek. Bajazid szultán például a franciák mellett a földkerekség legderekabb nemzetének tartotta a magyart.

– Az újkorban, a Habsburgok ellen vívott harcainkban a magyarok tekintélye még magasabbra nőtt a haladó Európa szemében. A magyarság volt a „szabadság zászlóvivője”, a „hős nemzet”, amely feláldozta magát a közös európai eszményekért. Aztán fordult a kocka. Amint a német imperializmussal, a pánszlávizmussal, a román és a szomszéd népek térhódításával találtuk szembe magunkat, egyszeriben „zsarnokok” lettünk, a történelmi Magyarország nemzetiségei (és felbujtói) nemzeti türelmetlenséggel vádolták, és „ázsiai barbár népek” próbálták bemutatni Nyugaton a magyarságot. Nem kis mértékben ezek a tudatos torzítások szolgálták a trianoni döntés alapjait.

Azóta is sokféle sztereotípa él rólunk, ezek kevésbé rosszindulatúak, de éppen olyan felszínesek és esetlegesek, mint a korábbi századokban. Azoknak a külföldieknek, akik jártak már Magyarországon, vagy személyesen ismernek magyarokat, általában pozitív a véleményük, a többség azonban szinte semmit sem tud rólunk.

Összességében elmondhatjuk, hogy a magyarságról alkotott kép Nyugaton felszínes, hiányos és torz, amellettnémely vonatkozásban kifejezetten rosszindulatú. A nyugati ember nemegyszer még ma is azokat a sztereotípiákat ismételteti, amelyek az elmúlt évszázadban román, szlovák, szerb közvetítéssel váltak ismertté. Mi magyarok szeretünk Nobel-díjasainkkal, feltalálóinkkal, szentjeinkkel büszkélkedni. Annyi tudóst, művészt adtunk a világnak, hogy a legnagyobb népekkel is felvehetnénk a versenyt – szoktuk mondani. Nyugaton ezzel szemben még mindig a „gulasch” népe vagyunk, a magyart nagybajuszúnak képzelik el, aki nyereg nélkül üli meg a lovat, árvalányhaj leng a kalapján, pálinkát iszik, és furcsa nyelven cifrákat káromkodik.

Az Európai Unióhoz való csatlakozással a nemzeti sztereotípiákat illetően is új fejlemények előtt állunk. Az unió népei pillanatnyilag még nem tudnak jelentős eltéréseket felfedezni a magyarok és az egykori kommunista blokk más népei között. Egyaránt fenntartásokkal viszonyulnak hozzájuk, attól tartva, hogy az újonnan csatlakozó népek gazdasági tehertételt jelentenek számukra. Valahogy úgy

Nyugat-imádatunk összefügg az egyik jellemző nemzeti vonásunkkal: a nagyoknak, erőseknek való „megfelelni akarással”, ami néha szinte törleszkedésben ölt formát.

*...a magyarságról
alkotott kép
Nyugaton felszínes,
hiányos és torz,
amellett némely
vonatkozásban
kifejezetten
rosszindulatú.*

vannak velünk Nyugaton, ahogyan a határon túli magyarokkal az anyaország polgárai: a negatív propaganda hatására éhes, rongyos népségnek tartanak bennünket, akik növeljük gondjainkat.

Az angolok, franciák, amerikaiak magyarságképe inkább érdek telenséget tükröz, mint ellenségességet. Nem sokat tudnak rólunk, és nem sokat törődnek velünk. Azt is mondhatnánk, hogy tájékozatlanok és tanácstalanok az itt élő népek és kultúrák kérdésében. Ez megmutatkozott abban a kétbalkezességben is, ahogyan a balkáni eseményeket kezelték.

Magyar–magyar sztereotípiák

– A nemzeti értékek és érzelmek kifejezőkészlete önmagunkra vonatkozóan sosem volt szegényes, a rendszerváltást követően azonban – a politikai pluralizmus megjelenésével – a magyarsággal összefüggő sztereotípiák zavarba ejtő inflációja lépett fel. A külső szemlélőnek az lehet a véleménye, hogy „ahány magyar, annyi párt”. Ennek a pártoskodásnak talán az lehet a magyarázata, hogy míg elnyomóinkhoz törleszkedünk, túlságosan kritikusak vagyunk honfitársainkkal szemben. Továbbá jelzik azt is, hogy a társadalmi megosztottság olyan kardinális kérdéseket érint, amelyek mentén nem alakult ki előremutató közbeszéd, nem jött létre közmegegyezés, így aztán mindenki mondja a magáét. Nem véletlen, hogy a leggyakoribb sztereotípiák a nemzeti megosztottságot juttatják kifejezésre. A sokféleség ellenére nagyjából két táborba sorolható mindenki. Vannak a „magyarkodók” és a „nemzetietlenek”. Vannak „jobboldaliak” és „baloldaliak”; „konzervatívok” és „liberálisok”; „keresztények” és „kommunisták”, „antiszemiták” és „cionisták”. Az egymással szemben álló eszmei irányzatok politikai küzdelmének függvényében az indulatok és kifejezések ezeknél olykor durvább formát öltenek. A „nemzetieket” a liberális tábor tagjai „nacionalistáknak”, „antiszemitáknak”, „idegengyűlölőknek”, „fasisztáknak”, „nyilasoknak” nevezi, a nemzeti oldal meg „hazaárulóknak”, a „cionizmus ügynökeinek”, „szabadkőműves bolsevikoknak”, „ávós brigantiknak” nevezi a „nemzetietleneket”.

– A megosztottság elérte azt a pontot, amelyen túl úgyszólván senki sem tudja kivonni magát a besorolás alól. Legalábbis az, aki közéleti szerepet vállal. Azok, akik megpróbálják függetlenségüket hangsúlyozni, két oldalról is gyanakvással és sanda célozgatásokkal találkoznak. A „független” ember szálla mindkét tábor szemében: az

egyik „magyarkodónak”, a másik meg „nemzetietlennek” nevezi. A politikai élet ma Magyarországon csak barátokat és ellenségeket ismer, a „mi” és az „ők” pólusaiban gondolkodik, ami egyébként megfelel az átlagember ősi csoportszellemének, aki mindig is két egymással küzdő erőre: a „jó” a „rossz” küzdelmére egyszerűsíti le a világ történéseit. A sztereotípiáknak éppen az a lényegük, hogy megkímélik az embert a gyötrő kétségektől, belső önvizsgálatától, a gondolatok ütköztetésétől. A sematikus politikai besorolással eleve tudni lehet, hogy ki a „jó” és ki a „rossz”. Nem kell töprengeni, csak az adott politika támogatásával érvényt kell az „igazságnak” szerezni. A sztereotípiák nem biztosítanak szabad mozgásteret, nem látnak elő semlegességet. Minél nagyobb mértékű a társadalmi ellenségeskedés, annál kevésbé.

Milyenek látnak bennünket Magyarországról?

– Mélyülnek az árkok az anyaországiak és a határon túli magyarok között is. Trianon után az új államhatárok meghúzásával a politikai és az etnikai határok sokkal kevésbé fedték egymást, mint annak előtte, holott a békediktátum célja állítólag az lett volna, hogy a nagyhatalmak ezen az „áldatlan helyzeten” változtassanak. A térségben az új határok meghúzásával csaknem egy időben került összeütközésbe az állameszme és a nemzeteszme, ami a magyarságot végzettszerű, mindmáig megoldhatatlan helyzet elé állította. A mai napig nem jött létre semmiféle elgondolás és közmegegyezés arra vonatkozóan, hogy mi legyen a sorsa a Magyarországgal szomszédos országokban – a nemzettel területileg, nyelvileg és tudatilag kontinuitásban élő – határon túli magyarságnak. Lemondjon róluk Magyarország az állameszme nevében, vagy ők mondjanak le a nemzeti egységről és tekintsék magukat valamilyen új etnikai-politikai csoportképződménynek? Önálló életet éljenek-e az új államhatárokon belül, vagy ragaszkodjanak a nemzethez?

Ennek az eszmei és politikai bizonytalanságnak az árnyékában fogalmazódtak meg a kisebbségekre és az anyaországra vonatkozó sztereotípiák. A szétदारaboltság következtében megindult a nemzet társadalmi szerkezetének és tudati elemeinek a fokozatos szétesése. A határon túliak „magyarul jól beszélő külföldiek” lettek az anyaországiak szemében, akiket az egyszerűség kedvéért mind többen „románnak”, „jugónak” neveztek, a határon túli magyarok viszont az anyaországiak tájékozatlanságán szörnyülködtek, és többségükben nemzetietlennek tekintik őket.

A mai napig nem jött létre közmegegyezés arra vonatkozóan, hogy mi legyen a sorsa a Magyarországgal szomszédos országokban – a nemzettel területileg, nyelvileg és tudatilag kontinuitásban élő – határon túli magyarságnak.

A rendszerváltást követően Magyarországon csaknem száznyolcvan fokok fordulat állt be a határon túli magyar kisebbségek megítélése tekintetében. A közvélemény – kimondva, kimondatlanul – a határon túli magyarokról azt tartja, hogy ők a nemzeti eszme igazi elkötelezett hívei. Ők az anyanyelv igazi védelmezői, a történelmi és nemzeti hagyományok ápolói. És minthogy erős nemzeti összetartozási érzés fűti őket, szinte valamennyien a magyarországi jobboldal potenciális támogatói. Nem csak a konzervatív közvélemény vélekedik így. Ellenérzés formájában, de ez a sztereotípiák jelen van az MSZP–SZDSZ kormánykoalíció kisebbségpolitikájában is, hiszen épp a jobboldalissággal kapcsolatos sztereotípiák, a „nemzeti elkötelezettség”, a jobboldalosság gyanúja miatt tagadta meg tőlük a magyar állampolgárságot, és habozás nélkül felszámolta, illetve ellenőrzése alá vonta a határon túlra irányuló támogatást is.

Hogyan tekintenek a határon túli magyarok az anyaországiakra?

– A határon túli magyarok érzékenyen reagáltak az állampolgárság megtagadására. A „rideg elutasítást” követően felerősödtek azok a sztereotípiák, melyek szerint az anyaországban élők sokasága „betegesen individualista” és „gyökértelen kozmopolita”. Sem az anyaországi, sem a kisebbségi gondolati séma nem lehet meg a másik nélkül: a kettő egymás kiegészítője. A határon túli kisebbségek létének értelme a jobboldal szempontjából kizárólag abban a vonatkozásban merül fel, amennyiben azok a nemzeti integráció gondolatának a hordozói. Súlyuk, jelentőségük attól függ, hogy mennyiben tesznek eleget ezeknek az elvárásoknak, mennyiben igazolják vissza a róluk kialakított képet. Ez a kisebbségeknek tulajdonított nemzeti elkötelezettség – határon innen és túl – inkább vágykép, mintsem a helyzet megváltoztatására alkalmas akarat és energia. Kődös ábrándokat dédelgető politikai irányelv, amelyen kívül azonban a magyar kisebbségeknek más választási lehetőségük nagyon nincs, eltekintve a beolvadástól, az asszimilációtól és a megszűnéstől.

Szeretném hangsúlyozni, hogy a magyar–magyar sztereotípiák – nevezetesen: a határon túli és magyarokkal szembeni elvárások és az anyaországi magyarokkal szembeni rosszállások – a magyar társadalom helyzetéből fakadnak, és releváns problémákat jelenítenek meg. Szükségszerű következményei a nemzet feldaraboltságának és a nemzeti integrációt akadályozó társadalmi-politikai viszonyok-

nak. Ahogyan társadalmi szerephelyzeteket, a sztereotípiákat is a történelmi körülmények határozzák meg, mi csak beleszületünk az elvárások és feladatok hálójába.

A szomszéd népek magyarságképe

– A nemzeti sztereotípiák vizsgálata számos kritikus kérdést vet fel a szomszéd népek vonatkozásában. Trianont követően folyamatos az ellenszenv gerjesztése a magyarok irányában, ami többé-kevésbé fordítva is érvényes. A nemzeti elfogultság és a sztereotípiákban megmutatkozó rosszindulat szorosan összefügg ezeknek a népeknek a geopolitikai törekvéseivel. A területfoglaló követelések, illetve a megszerzett területek megtartására irányuló erőfeszítések nehezen egyeztethetőek össze pozitív vagy korrekt magyarságképpel. Ennek a történelmi helyzetnek az örökségeként a szomszédos népekben élő sztereotípiák többnyire sérelmesek a magyarságra nézve, konfrontációs jellegűek, a bizalmatlanság és gyűlölet tartja őket életben. Ezek az etnikai sztereotípiák ma is fontos politikai szerepet töltenek be, amennyiben a román, szlovák, szerb, ukrán hatalom ezekre támaszkodva próbálja a magyar kisebbséget másodrendű helyzetben tartani, önkormányzati törekvéseiket meggátolni, asszimilálódásra vagy kivándorlásra kényszeríteni őket.

A rendszerváltással járó kedvező politikai konstellációt sajnos sem a szomszédos népek, sem a magyarság nem volt képes kihasználni, és egymással kapcsolatban új hatékony imázsformáló stratégiát kialakítani. Ellenkezőleg, miután a magyar kormány verbális szinten támogatta, a valóságban viszont cserbenhagyta a magyar kisebbségek autonómiatörekvéseit (gondoljunk csak az államszerződésekre), kétszínűségével növelte a bizalmatlanságot a szomszéd népekben, ugyanakkor politikailag lehetetlen helyzetbe hozta a helyzetükön változtatni próbáló magyar nemzetrészeket. A szocialista-liberális kormány ma látványos gesztusokat tesz annak demonstrálására, hogy békeségre és együttműködésre törekszik a szomszéd népekkel, melynek fényében a magyar kisebbségek alkalmatlannak bizonyulnak az együttélésre, történelmietlen nacionalizmus fűti őket. Magyarán: megint a kisebbségek viszik el a balhét.⁹³

■
93 Nemzeti sztereotípiák.
Gruik Ibolya: *Magyar Szó*, Kilitó, megjelenés alatt.

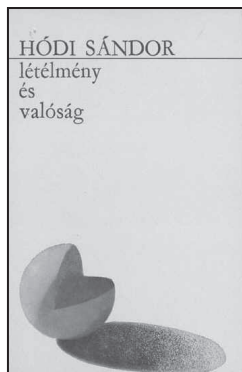

Létélmény és valóság

- **Hornyik Miklós:** Első könyved, a *Létélmény és valóság* nem csupán a pszichológia, hanem a legtágabb értelemben az emberi létezés alapkérdéseire irányította a figyelmet. Ebben a könyvedben szóltál egyebek között a létélményről, az életérzésről és a történelemtől, a magányosságról és a halálfélelem kérdéséről, a szerelemtől, az alkotómunkáról, az élet értelméről. Ugyanebben a könyvedben írtad le a nevezetes meghatározást is: Az élmény a lét evidenciája.

– Ma is úgy tartom, hogy mind filozófiai, mind pszichológiai szempontból a megélt valóságnak van a legnagyobb hitele. Régi dilemma ez: a fogalmaknak vagy az élményeknek van-e elsődleges szerepük a megismerésben. A mai tudományelmélet tulajdonképpen ismeretelméleti megalapozottságú, inkább arra támaszkodik, hogy a fogalmakban reprezentálódó valóság a hiteles. A fogalmak révén lehet eljutni az igazsáig, ezekből kell az emberre és a társadalomra vonatkozó konzekvenciákat levonni. Én viszont gyakorló pszichológusként arra a felismerésre jutottam, hogy a megélt valóságnak, még ha ez szubjektív is, nagyobb a hitele, sokkal nagyobb a relevanciája, mint a fogalmi absztrakcióknak, amelyek gyakran elveszthetik tartalmukat, kiüresedhetnek, megváltozhat értelmük, jelentésük. Élményeink, a megélt valóság sok mindenben segít eligazodni bennünket. Pl. az a körülmény, hogy sok a szorongásos, neurotikus, halálfélelemtől szenvedő, magányos ember, hogy általában rossz az emberek közérzete, egy létállapot következménye, az ember társadalmi helyzetének a következménye. Ezzel kapcsolatban nem az a feladatunk, hogy nap-hosszat a poros könyveket bújjuk, hanem, hogy kikutassuk, a hús-vér emberek problémáin feltárjuk ennek az életérzésnek a történelmi-társadalmi hátterét. Az új ismereteket aztán beilleszthetjük olyan filozófiai kategóriákba, leírhatjuk olyan pszichológiai fogalmakkal, amelyek széles körben ismeretesek. Félő, hogy fordítva nem járunk sikerrel. Meglévő ismereteink és fogalmaink nem elégségesek a valóság még rejtett összefüggéseinek a megismeréséhez. Sok esetben éppen hogy eltakarják a valós összefüggéseket előlünk.

- Első könyvedben olvashatjuk a következő sorokat: „Történelmi és társadalmi helyzetünk miatt új erkölcsi eszménnyel kellene és lehetne már élnünk. Ehhez azonban nem kis bátorságra, becsvágyra és szilárd önbizalomra volna szükségünk. Bátorságunknak, becsvágyunknak és önbecsülésünknek viszont erős tartópillérekre, szerves közösségi életre és létfeltételeinkkel adekvát szilárd erkölcsi bázisra lenne

szüksége. Egyikkel sem rendelkezünk. Hol van tehát a kiút? Hogyan volna lehetséges szerves közösségi életet és szilárd erkölcsi alapot megteremtünk? A jelek szerint ugyanis dinamikusan változó társadalmi gyakorlatunk nem termeli ki ezeket az érdekeket.”

– Nagyon aktuális és nagyon nehéz kérdés ez, amit feltettél. Az emberek ősi vágya az, hogy szerves közösségbe tartozzanak. Keresik ennek a lehetőségét több száz év óta, de sem ma, sem a közeljövőben ennek a realizálására nem sok lehetőség mutatkozik. Azt, hogy milyen erős ez az igény az emberekben, mi sem bizonyítja jobban, mint az identitásproblémák, a szekták, a közösségi kapcsolatok keresése, a nemzeti identitás felerősödése. Ezekben a közösségi igény fogalmazódik meg. A gyakorlati életben viszont éppen ellentétes folyamatnak, a közösségek atomizálódásának, megszűnésének lehetünk tanúi.⁹⁴

Magatartásformák és társadalmi viszonyok

- **Hornyik Miklós:** *Magatartásformák és társadalmi viszonyok* című könyved nagy vitát váltott ki. Számítottál-e ilyen éles reagálásra, ekkora hullámverésre?

– Tulajdonképpen nem lepett meg az éles reagálás, hiszen a pszichológiát olyan mélyen átjárja a pozitívizmus hagyománya, olyan elszántan próbál egy tudományosmének megfelelni, hogy az a szemléletváltás, ami az én könyvemet jellemzi, nagy kihívást jelent sokak számára, és emiatt bizonyára kritikákban lesz részem. A kritikának egyébként örülök, mert ez azt jelenti, hogy a könyvben tárgyaltak célba találtak.

– Szabadjon itt röviden felidézni, hogy tulajdonképpen miről is folyik a vita. Arról van szó, hogy a pszichológia ideologikus szerepvállalása miatt, ami egyaránt megmutatkozik témaválasztásában és módszereiben, vajmi keveset törődik a ma élő emberek fájó problémáival. Elvont állatkísérletek folynak, majmokkal, patkányokkal kísérleteznek, vagy olyan mondvascsinált kérdésekkel, mint az óvodás korú gyermekek forma- és térérzékelése. Erre is szükség van, meg fontos is, de a ma emberét elsősorban a saját konfliktusai érdeklik, sorskérdéseire vár választ a pszichológiától. Senkit a világon nem érdekel az a foglalatosság, amellyel a pozitívista hagyományokat követő pszichológusok töltik az idejüket. Ezzel szemben a humanisztikus pszichológia, amely most kezd utat törni magának, az ember sorskérdéseivel kíván foglalkozni, az ember életminőségén kíván – a maga szerény lehetőségeivel és módszereivel – valamelyest javítani.⁹⁵

■
⁹⁴ Magatartásformák és társadalmi viszonyok. Hornyik Miklós interjúja, 1985. *Újvidéki Tv.*
⁹⁵ Magatartásformák és társadalmi viszonyok. Hornyik Miklós interjúja, 1985. *Újvidéki Tv.*

- **Sinkovits Péter:** *A Magatartásformák és társadalmi viszonyok* – amint a könyv címe is jelzi – elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy személyiségünk, egyéni karakterünk hogyan hat vissza társadalmi cselekvési lehetőségeinkre, egészségünkre s az egyéni életút esélyeire. Milyen út vezetett a könyv megírásához? Korábbi könyvei, tanulmányai és érdeklődési köre milyen szálakkal kötődnek ehhez a kötethez?

– Számomra az elméleti munka – könyvek, tanulmányok írása – mindig az élet valamilyen gyakorlati kérdésére való válaszkérés és igényből fakad. Összefüggésben áll ez napi feladataimmal: a pszichológiának mint tudománynak a lehetőségeit, hitelességét a hozzám tanácsért vagy panasszal fordulóknak kiélezett konfliktushelyzeteim mérem le. Egy-egy probléma kapcsán ott érzem szükségét az elméleti oknyomozásnak, ahol a meglévő pszichológiai ismeretekkel nem sokra lehet jutni, vagy ahol nyilvánvaló a szakmai „mellébeszélés”, az öncélú elméletieskedés. Ez a kötet, akárcsak a korábbiak, ennek az igénynek a jegyében született. Meghatározott irányban való továbbgondolását jelenti a szerfelett összetett emberi élethelyzeteknek.

- **Könyvében a következő mondatot olvashatjuk:** „A sikeres szocializáció tulajdonképpen azt jelenti, hogy felnőtté válva az emberek maguktól is úgy viselkednek, ahogyan azt a társadalmi környezetük elvárja tőlük.” Milyen mértékben foglalkozik ma a pszichológia a szocializáció sikeres vagy kevésbé sikeres megnyilvánulási formáival?

– Éppen az a baj, hogy túl sokat foglalkozik ezzel a kérdéssel, illetve hogy az emberi viselkedés megítélésében jószerivel csak a szocializációs koncepcióra támaszkodik. Márpedig ez a koncepció, eltekintve attól, hogy kétes ideológiai kicsengésű, mint tudományos hipotézis sem állja meg a helyét. E koncepció szerint, ha az úgynevezett „szocializációs mechanizmusok” jól működnek, akkor mintegy „beprogramozzák” az egyén érzés- és tudatvilágába azokat a normákat, értékeket és szabályokat, amelyek a fennálló viszonyok zavartalan reprodukciója szempontjából fontosak. A „sikeresen” szocializált személy így jellemvonásaiban és egész pszichés habitusában messzemenően a fennálló viszonyokhoz igazodik. A cél viszont, mint tudjuk, elvileg mégsem ez volna, hanem az olyan ember, aki társadalmilag előrevívó, kreatív döntésekre képes, aki az adott állapotok meghaladására, szokványosabb fogalmazásban: a „világ jobbítására” törekszik. Ez utóbbi érzésvilág és felfogásmód azonban, lévén, hogy meghaladja az érvényes normák és elvárások szintjét, s mivel a változtatást igénylő cselekvési szándék is más értékrendszerre

Hódi Sándor
Magatartás-
formák és
társadalmi
viszonyok

Forum

támaszkodik, szükségképpen szembe kerül a „sikerese” szocializáció kívánalmaival, és rendszerint deviáns jelenségnek minősül.

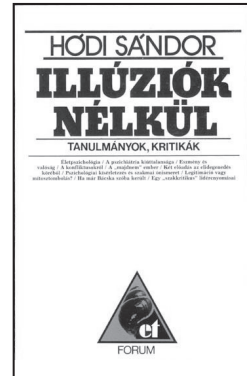
■ *A Társadalmi cselekvés lehetőségei* című fejezetben megállapítja, hogy „a magatartáskutatás számára a legfontosabb egyébként az volna, hogy feltárja az elidegenedés következményeit, és reális alternatívát mutasson leküzdésükre”. Mit kínálhat ma ezen a téren a pszichológia?

– A legfontosabb segítségnyújtás – az individuumok irányában – az volna, ha valamiképpen rá tudnánk döbbszteni az embereket arra, hogy zömében hamis szükségletek kielégítésére törekcsenek, hogy amíg a fogyasztási javak megszerzésében fáradságot nem ismernek, más, sokkal fontosabb és esszenciálisabb jelentőségű szükségleteiknek (emberi kapcsolataik sokféleségének, a megfelelő érzelmi és intellektuális kötődéseknek, a társas lét igényeinek stb.) nem szentelnek kellő figyelmet. Mindennapi életünket e tekintetben egy feje tetejére állított értékrend jellemzi, amelynek következményeként az autók, családi házak, színes tévék számánál is gyorsabb ütemben nő az „idegi alapon” kialakult bántalmaktól, különböző neurotikus panaszoktól szenvedő emberek száma, akik aztán szisztematikusan tönkreteszik a maguk és mások életét. A társadalom irányában a pszichológia segítségnyújtása viszont az élet megkerülhetetlen intézményes kereteinek (család, munkahely, iskola) humanizálásában juthatna a mainál sokkalta nagyobb mértékben kifejezésre.⁹⁶

Illúziók nélkül

■ Vajda János: E könyvben is, akárcsak a korábbiakban, éles polémiát folytatsz a pszichológia önkorrckciójáért. Azokkal a felfogásokkal szállsz vitába, amelyek még kötődnek a pszichológia hagyományosnak tekinthető szemléletmódjához. A pszichológia helykeresése azonban nemcsak e hivatás képviselőin múlik, hanem a pszichológiával szemben támasztott elvárásokon is. Beszélhetünk-e egyáltalán kialakult társadalmi elvárásokról a pszichológiával szemben?

– Igen, beszélhetünk. Sőt, elég erőteljes elvárásokról van szó. De a társadalmi elvárásokról beszélve különbséget kell tennünk a pszichológust alkalmazó különböző intézmények (üzemek, kórházak, iskolák) elvárásai és az egyszerű emberek igényei, elképzelései között. Amíg ugyanis az intézmények többé-kevésbé jól körülhatárolt feladatok elvégzését várják el a pszichológustól (pl. alkalmasság- és képességvizsgálatokat, bizonyos kórállapotok diagnózisát pontosító

■⁹⁶ Összetett élethelyzetek. Beszélgetés Hódi Sándorral, a Magatartásformák és társadalmi viszonyok című könyv szerzőjével. Sinkovits Péter: *Magyar Szó*, 1984. április 14.

Az emberek életük legfontosabb döntéseit rendszerint a legkisebb körütekintés nélkül hozzák meg, legkevésbé az jut eszükbe, hogy ehhez a pszichológia részéről külső segítséget igényelhetnének.

támpontokat), a köznapi embernek a pszichológiáról beszélve a személyes élet zsákutcái, a lelki élet problémái jutnak eszébe.

■ **V. J.: A pszichológiának mint tudománynak a felismerései mennyire kamatoztathatók a gyakorlatban?**

– Az intézményes feladatokat ellátó alkalmazott pszichológia sok mindent kamatoztathat a pszichológiai kutatómunka eredményeiből, innen veszi át például módszereit, technikáit. Ezzel szemben a pszichológia mint tudomány és a lelki élet problémái igen messze esnek egymástól. Ez utóbbival ugyanis az akadémikus pszichológia, vagyis a pszichológiai kutatómunka fő árama nem sokat foglalkozik.

■ **V. J.: A kötet bevezető tanulmányában a pszichológia feladatvállalásának új lehetőségeiről írsz. Miben látod az ún. életpszichológia megvalósulásának legfőbb akadályát?**

– Az életpszichológiának mindenekelőtt az ember sorskérdéseivel kellene foglalkoznia. Ezeknek a sorskérdéseknek azonban bizonyos krízishelyzetekhez, döntési szituációkhoz kötötten először is mint szükségleteknek kell megfogalmazódniuk a pszichológia iránt. Erről, ilyen értelemben ma még nem beszélhetünk. Az emberek életük legfontosabb döntéseit rendszerint a legkisebb körütekintés nélkül hozzák meg, legkevésbé az jut eszükbe, hogy ehhez a pszichológia részéről külső segítséget igényelhetnének. Gondoljunk csak például a pályaválasztás és párválasztás esetlegességeire és ennek következményeire. De ha már vannak is ilyen szükségletek, megoldásuk intézményes feltételekhez kötött: létre kell hozni ilyen jellegű szolgáltatásokat, tanácsadókat. Létrehozásuknak, megszervezésüknek viszont anyagi és társadalmi feltételei vannak. Ilyen folyamat beindulását jelzik egyébként nálunk a házassági és nevelési tanácsadó szolgálatok létrehozására irányuló erőfeszítések és kezdeti lépések.

■ **V. J.: Hogyan lehetne elérni, hogy a pszichológia mint tudomány ne idegenkedjen az olyan kérdések felvetésétől, hogy Mi az élet? Van-e lélek? Hogyan viszonyuljunk a halálhoz?**

– A pszichológiának mint tudománynak a tárgykörét, kérdésfelvetéseit, módszereit stb. társadalomfilozófiai élőfelvetései is ideológiai kötöttségei határozzák meg. Ezekről függően ad más és más választ az élet és a halál, a test és a lélek kérdéseire...

■ **V. J.: S végül hadd kérdezzem meg: a *Híd*-ban lezajlott polémia mennyiben járult hozzá a „pszichológia önkorrektúrához”?**

– A *Híd*-beli vita számomra elsősorban azzal a tanulsággal szolgált, hogy értelmiségünk mennyire nyitott és fogékony a pszichológiai problémák iránt. Szakmai szempontból pedig megerősített abban,

hogy milyen nagy szükség mutatkozik a több tőről fakadó pszichológiai tudás konfrontálására, átgondolására, mert csak a különböző nézetek, felfogások ütköztetése és egyeztetése serkenti a korszerű pszichológiai tudás letisztulásának folyamatát.⁹⁷

Pszichológia és ideológia

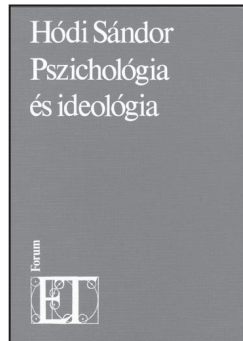
■ **Hornyik Miklós: Több ízben foglalkoztál az elidegenedett tudás és a személytelenség problémájával. A *Pszichológia és ideológia* című könyvedben magát a pszichológiát veszed bonckés alá...**

– Ezt azért tartottam fontosnak, mert megítélésem szerint a pszichológia, bár ezt tagadja, alapvetően ideologikus tudomány, amennyiben módszereiben, témaválasztásában mindig valamilyen embereszménynek próbál megfelelni.⁹⁸ Tanulmányaimban, amelyek kötet formájában napvilágot láttak, megpróbálom egy-egy példán kimutatni, hogyan és miként jelentkezik ez az ideologikusság, és az milyen következménnyel jár a gyakorlat szempontjából. Hadd világítsam meg ezt egy példával.

– Az akadémikus pszichológia céltételezése az elvont ember, ennek a konkrét formában nem létező embernek a lelki jelenségeit próbálja feltárni, megismerni. Ez a baj a marxista pszichológiával is, gondoljunk csak a lukácsi céltételezésre. Az én pszichológiai alapállásom ennek az ellentéte: azt vallom, hogy mindig a konkrét ember konkrét valóságából kell kiindulni. Ez azért fontos, mert minden ember egyedi, minden emberben új szükségletek, új igények jelentkeznek, mások a törekvései, az érdekei. Veszélyesnek tartom a marxista tézisek dogmatikus ismételtetését az elvont emberről, mert ez azt jelenti, hogy a hús-vér embereket egy képzeletbeli, a nembeli ember ideáljának próbáljuk megfeleltetni. Ez az elvont embereszmény eltakarja előlünk, hogy az itt és most élő, hús-vér emberek szempontjából miben és hogyan szorul módosításra az a társadalom, amelyben élünk. Ne egy fikció alapján, hanem a konkrét emberek ismeretében próbáljuk megtervezni jövőnket és társadalmunkat.

■ **A könyvedben arról teszel említést, hogy a szociálpszichológiában a marxizmus deklaratív alkalmazása a legveszélyesebb.**

– Sajnos ez elég sokszor előfordul, különösen a keleti országokban, ahol a társadalmi kritikának nem nagy helye, szerepe volt az elmúlt évtizedekben. Most valamelyest jobb a helyzet. Várható is egy elméleti letisztulás, amit követ majd a tudományos letisztulás is mind a pszichológiában, mind a szociológiában.⁹⁹

■
⁹⁷ Új törekvések a pszichológiában. Beszélgetés Hódi Sándorral az Illúziók nélkül című könyvének megjelenése alkalmából. Vajda János: *Magyar Szó*, 1985. december 7.

⁹⁸ Ez egyaránt vonatkozik az akadémikus lélektanra, a funkcionális pszichoanalízisre, behaviorizmusra, marxista pszichológiára, alaklélektanra stb. A helyzet ilyen vonatkozásban semmit sem változott az elmúlt évek során.

⁹⁹ Magatartásformák és társadalmi viszonyok. Hornyik Miklós interjúja, 1985. *Újvidéki Tv.*

*Könyvbemutatókon,
az olvasókkal való
találkozásokon
lehetőség
adódik nemcsak
a gondolatok
cseréjére, hanem
az együttlétre,
az emberek
találkozására is.*

Jugoszlávia bombázása

■ Sinkovits Péter: Hogyan, mikor láttál hozzá a naplóvezetéshez?

– Március utolsó napjaiban egy pszichológiai tanácskozásra készültem, akkor kezdődtek el a bombázások, s én itthon rekedtem, mint sokan mások, akik külföldi utat terveztek. Úgy gondoltam, amúgy kényszerű időtöltésként is, hogy feljegyzek magamnak néhány tömegpszichológiai észrevételt, és talán később tanulmány vagy esszé születhet belőle. Persze, én is arra számítottam, a légicsapások legfeljebb egy hétig tarthatnak. Aztán, ahogyan múlt az idő, arra gondoltam, hogy talán számot kellene adni mindarról, ami megtörtént velünk. Hogyan éljük meg, mit gondolunk, mit csinálunk ezekben a napokban – milyen a személyes életünk. Nemcsak az enyém, hanem másoké is... Ezt próbáltam papírra vetni, dokumentálni. A híryanaggal is ezért egészítettem ki a kötetet.

– Természetesen mindenkinek lehetősége és joga van rá, hogy elmondja tapasztalatait, érzéseit, gondolatait a bombázások időszakáról. Ez lenne a jó, mert nem szerencsés az, ha csak egyféleképpen látjuk a dolgokat. Milyen jó lett volna például, ha a NATO-csapások előtt a parlamenti képviselők szabadon elmondhatták volna véleményüket. Sajnos, akkor Belgrádban nem volt szabad mást gondolni, csak azt, amit Milošević mondott. Mindenkinek kötelessége volt azt állítani, hogy erősek vagyunk, és ellent tudunk állni a NATO-nak is. Hasonlóképpen vélekedett az ellenzék is. Tulajdonképpen nálunk nem is alakult ki valódi többpártrendszer, és talán éppen ez volt a bombázások oka.

■ Megjelent tehát a könyved. Mi legyen a sorsa?

– Azt szeretném, ha alkalmat nyújtana számunkra kibeszélni szorongásainkat, rossz érzéseinket, a bombázás időszakával kapcsolatos negatív élményeinket. Ezek megtárgyalása, kibeszélése után talán egy kicsit bizakodóbbak leszünk a jövő vonatkozásában, amit szerintem sokan sötétebbnek látnak valós kilátásainknál, mindenképpen sötétebben látják, mint ahogyan én látom a bombázások után. Könyvbemutatókon, az olvasókkal való találkozásokon lehetőség adódik nemcsak a gondolatok cseréjére, hanem az együttlétre, az emberek találkozására is. E könyv megírásának és megjelentetésének napjainkban, közvetlenül a bombázások után, ez adhat értelmet.¹⁰⁰

■ **Hornyik Miklós: Dr. Hódi Sándor író, pszichológus, akinek néhány héttel ezelőtt jelent meg Jugoszlávia bombázása című kötete. A meglepő az, hogy tíz nappal ezelőtt a könyv második kiadása is az olvasók**

■
¹⁰⁰ Féllemeink naplója. Beszélgetés dr. Hódi Sándorral, a Jugoszlávia bombázása című könyv szerzőjével. Sinkovits Péter: *Magyar szó*, Kilitó, 1999. október 9.

asztalára került. **Mi indított a könyv megírására? Az elszigeteltség a délvidéki Adán vagy pedig a kétségbeesés?**

– Az elszigeteltség, de ez nem Adának vagy a Tisza mentének tudható be, hanem a bombázások által előállt helyzetnek. Az ember általában úgy rendezi be az életét, hogy cselekvésigényének megfelelő mozgástérrel és szabadsággal rendelkezik. Amikor elkezdtek bombázni Jugoszláviát, a kormány első intézkedése a határok lezárása és a hadköteles férfiak mozgásszabadságának korlátozása volt. Ezt követték aztán a további megszigorító intézkedések. Felfüggesztették a gyülekezési szabadságot, ezzel megszűnt a társadalmi és politikai élet, megszüntették a szólás- és mozgásszabadságot, üzemanyag hiányában leálltak a buszok, nem lehetett használni a személygépkocsikat. Ott voltam Adán – ami egyébként szigetet jelent törökül – szó szerint egy szigeten, mozgásszabadság és társadalmi cselekvési lehetőség nélkül. Ehhez jött az ország bombázása, az új, szorongató helyzet, amelynek nem lehetett látni a végkimenetelét. Akkor elkezdtem – és nyilván nemcsak én, hanem sokan – napló formájában a belső szorongatott élményeket vagy a felmerülő gondolatokat lejegyezni.

■ **H. M.: Hogyan jellemeznéd az otthoni életet, a bombázások heteit, hónapjait?**

– Azt hiszem, hogy ennek a háborúnak és bombázásnak egyik, számomra kínálkozó tanulsága, hogy a háborúba sodródó országoknak és a háborúért felelős rezsimnek mindig vannak hátsó megfontolásai, szándékai is. A történet nem (vagy nemcsak) arról szól, ami a hírekben megjelenik. Például a kormány számára a mozgásszabadság és szólás-szabadság megszigorításával, a polgári szabadságjogok felfüggesztésével lehetővé vált az emberek kifosztása különböző adók kivetésével. A háborús helyzet kihirdetésével sokkal nagyobb cselekvési szabadságot biztosított magának, mint békeidőben, amikor az alkotmány, a törvényesség vagy a törvényesség látszata valamire mégiscsak kötelezte.

– A diktatúra bevezetésével megmutatkozott a rezsim igazi természetete. Ugyanúgy, ahogyan az egyének esetében is előjön az igazi természetük, ha hatalmat adunk nekik. Így láttuk meg annak a rezsimnek is az igazi arcát, amely egyébként sem volt túlságosan bőkezű, jóhiszemű és jóindulatú a polgári szabadságjogok vonatkozásában.

■ **H. M.: Könyved befejezésében azt írod: ha minden így marad, ahogyan van, a jugoszláviai magyarság lesz a legnagyobb vesztese a háborúnak? Miért írtad ezt?**

– Azért írtam, mert ha meggondoljuk, hogy az egykori Jugoszlávia nemzetei, népei, népcsoportjai közül ma már gyakorlatilag

Az ember általában úgy rendezi be az életét, hogy cselekvésigényének megfelelő mozgástérrel és szabadsággal rendelkezik.

*A béketűrés,
a megértés,
a tolerancia,
a politikai
eszközökkel
való küzdelem,
ez a vajdasági
magyarság sajátja,
amit a Nyugat nem
értékel kellőképpen.*

mind az önállóság útjára lépett, és kisebb-nagyobb áldozatokkal, de szavatolt a jövőjük, szabad szellemi, gazdasági, politikai fejlődésük. A vajdasági magyarság most a legnagyobb népcsoport, amelyik még mindig annak a politikának a foglya, amelyik szétrobbantotta az egykori Jugoszláviát, s amely négy háborút hozott a balkáni népek nyakára. És miután a legújabb események után a kosovói albánok is egy biztosabb jövő elé nézhetnek, hiszen politikailag, ha akármilyen keretek között is, még ha formálisan az országhatárokon belül is, de olyan nagyfokú mozgási, cselekvési, politikai szabadsággal rendelkeznek, és várhatóan olyan anyagi segítségben részesülnek, hogy azt hiszem, néhány éven belül gazdasági, társadalmi szinten elérik a közép-kelet-európai országok átlagát. Ezzel szemben számunkra ilyen értelemben egyelőre semmiféle perspektíva sem ígérkezik. Ez a dolog egyik vonatkozása.

A másik, hogy a világ mintha szemellenzösen nézné ezeket az eseményeket és az ottani történéseket, hiszen az első áldozatok 1945-ben mi voltunk, magyarok, mintegy negyvenezer magyart mészároltak le Tito partizánjai, rengeteget meg elűztek. Majd ezt követően, igaz, hogy békésebb évek következtek, de ebben a „békében” mintegy százezer embert veszítettünk asszimiláció, illetve kivándorlás formájában. Majd az elmúlt tíz év során hozzávetőlegesen további százezer ember távozott az erőszakos mozgósítás, a lelki terror, vagy egyszerűen a kilátástalan jövő elől. Nos, amíg a nagyszámú elűzött kosovói albán sorsán teljes joggal háborog a világ, és azon fáradozik nagy gazdasági, pénzügyi áldozatot vállalva, hogy visszakerüljenek szülőföldjükre, a Vajdaságból elűzött magyarok sorsa ilyen vonatkozásban fel sem merült, mintha nekünk nem lennének emigránsaink. Mind a mai napig nem hangzott el Belgrád részéről, hogy általános és teljes amnesztiában részesíti azokat, akik az első, második, harmadik vagy negyedik háború alatt, az erőszakos mozgósításnak nem téve eleget, jobbnak látták, lelkiismeretükkel összeegyeztethetőbbnek, tisztességesebbnek, ha a határon kívül keresnek oltalmat vagy ideiglenes menedéket. Ezek egy része szívesen hazatérne, de nem térhet haza a felelősségre vonás veszélye miatt. Erről nem beszél a világ, mintha nem is létezne ez a probléma.

Tehát a távlat, a jövő szempontjából mindazok miatt a veszteségek miatt, amelyek érték bennünket, embervesztések, s úgy érzem, hogy mi voltunk és vagyunk a háborúk legnagyobb vesztesei. És hadd tegyem még hozzá azt, ami talán a legcsüggesztőbb. Most újabban egyre-másra hallani nemzetközi fórumokon biztató, bá-

torító ígéreteket, hogy ha Szerbia vagy Kis-Jugoszlávia megindul a demokratizálódás útján, akkor ezt anyagilag, politikailag támogatják. Ilyen anyagi támogatást helyeztek kilátásba a szerb demokratikus ellenzéknek, akikről a Nyugat úgy vélekedik, hogy a változások hordozója lehet. Nos, rólunk ebben a vonatkozásban egy árva szó sem esik. Holott – és ez meggyőződésem – a vajdasági magyarság több százezres tömege volt az utóbbi tíz évben az egyedüli és kizárólagos példája, bizonyítéka annak, hogyan lehet a legnehezebb helyzetekben is a különböző népeknek békésen együtt élniük. A béketűrés, a megértés, a tolerancia, a politikai eszközökkel való küzdelem, ez a vajdasági magyarság sajátja. Amit a Nyugat részéről nem értékelnek kellőképpen. Pedig az együttélés normáit, amely alapján valaha is békét lehet a Balkánon teremteni, azt a vajdasági magyarság mintegy természeteként magában hordozza. Viselkedésével megtestesíti, és ha igazi a béketeremtő szándék a Nyugat részéről, akkor talán ezt kellene elsősorban megerősíteni, jutalmazni s mások elé példaképpül állítani. Meggyőződésem, hogy amíg nem tudatosul, hogy a Vajdaságban él egy népcsoport, amely magában hordozza azokat az emberi kvalitásokat, amelyek szavatolják a békés együttélést, addig vakon és tétován, véletlenszerűen történnek a próbálkozások, s addig béke sem lesz abban a térségben.¹⁰¹

Légüres térben

- Szokolai Zsuzsa: Dr. Hódi Sándor a falunk szülötte. Pszichológus, tudományos kutató, terapeuta, társadalomkritikus, szakíró, politikus, a kisebbségi lét kiváló szakértője. Nemcsak tudós, hanem aktív résztvevője, cselekvő közéleti személyisége az utóbbi tíz-tizenkét év eseményeinek. Legújabb könyve, a *Légüres térben* az ezredév utolsó évtizedének a dokumentálására vállalkozó munka, amely betekintést kíván nyújtani a délvidéki magyarság nemzeti önszmelésének és társadalmi szerveződésének a folyamatába...

– Ezt a könyvet azzal az igénnyel írtam, hogy az elmúlt tíz évre visszatekintve lássuk, milyen tanulságok kínálkoznak, mit rontottunk és mit mulasztottunk el. Igazán nagy melléfogás, rossz döntés és rossz helyzetmegítélés nem nagyon volt. Amiben gyengék és bizonytalanok voltunk, az inkább a mulasztás számlájára írható... Világosan láttuk, hogy a nyolcvanas évek végén fordul a szél, új idők jönnek, változik a történelem, helyzetünkön is változtatni lehetne. Elkezdtük megszervezni a délvidéki magyarság politikai érdekképviselését,

- ¹⁰¹ Esti kérdés. Hornyik Miklós: Duna Televízió, 1999. szeptember 6. Megjelent az *Új Horizont* 2000. január–februári számában.

■■■

*...sokkal sötétebben
ítéljük meg saját
lehetőségeinket,
jövönket, mint
amilyenek azok
valójában. Ez
ellen kellene
küzdenünk, és ezt
kellene magunkban
legyőzni.*

amely később párttá alakult, kilépett a tömegmozgalom keretéből, fotelharcokká silányult.

Később létrehoztuk a határon kívüli magyar kisebbségi szervezetek közös csúciszervét, a Közép-európai Népcsoportok Fórumát, annak reményében, hogy napirendre kerüljön az elcsatolt nemzetrészek ügye, és nyolcvan év után végre rendeződjön ez a kérdés, de az a törekvés is elbukott. Nem rajtunk múltott, hanem budapesti félelmek és aggályok miatt bukott el. Az Antall-kormány nem támogatta autonómiatörekvéseinket, és tulajdonképpen ezzel meghiúsította, hogy a kisebbségi autonómia ügye a nemzetközi fórumokon napirendre kerüljön.

Az autonómiakonceptiónkban nem volt semmi, ami a többségi népre nézve sérelmes vagy bántó lett volna. A mi belső gyengeségünkön, a magyar betegségünkön bukott meg a dolog, azon a gyávaságon és gyámoltalanságon, amely rendre azok részéről nyilvánult meg elsősorban, akik a múlt embereiként hatalmi pozíciókon maradtak. Ezeket az embereket nem érdekelte sem a mi sorsunk, sem a magyar nép sorsa. Rendkívül keserves ez az egész rendszerváltási folyamat. Erről is szól ez a könyv, hogy mennyi buktató, kelepce várt és talán vár ránk, és mekkora árat fizetünk ezért az iskoláért.

– Én nem politikusként kezdtem, a politika csak kiterő volt életemben, a változás reményében belesodródtam, belesodródtunk mindannyian a politikába. Pszichológus vagyok, a pszichológiai problémák érdekelnek elsősorban. Az egyik nagy pszichológiai probléma a mély depresszió, a magyar népre jellemző mély letargia, a kilátástalanságérzés, az önpusztítás... Meglátásom szerint sokkal sötétebben ítéljük meg saját lehetőségeinket, jövönket, esélyeinket, mint amilyenek azok valójában. Ez ellen kellene küzdenünk, és ezt kellene magunkban legyőzni.

– A jövő azoké, akik bíznak magukban, és akiknek a legtöbb eszköz van. Ha nem hagyjuk, hogy az értékeink, a nyersanyagok után az eszünktől és a lelkünktől, a reménytől is megfosszanak bennünket, akkor a magyarságnak van esélye a szép jövőre. A gyengeségünk abban van, hogy egyénenként csodákra vagyunk képesek, együtt, közösen viszont nem megyünk semmire! Gyenge a szervezettségünk, a közösségi érdek megfogalmazása és képviselése nem megy. Ha megtanuljuk, hogy együtt, a saját ügyünkben, érdekünkben közösen cselekedjünk, akkor miénk a jövő.¹⁰²

■
¹⁰² Életben maradni
– légtüres térben. Több
mint könyvbemuta-
tó. Szokolai Zsuzsa:
Kikindai Újság, 2001.
október 19.

Magyarok a forrongó Szerbiában

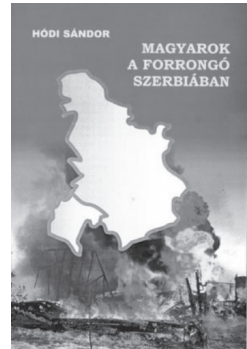
■ Király János: Megtudhatnánk-e néhány műhelytitkot, hogyan készült a legújabb könyve?

– Előzetesként két gondolatot szeretnék a könyvvel kapcsolatban megemlíteni. Amikor az időm engedi és hozzáfogok egy könyv megírásához, nem jutok el azonnal a végleges szövegváltozatig. Az, aki tanulmányokat, cikkeket ír, tudja, hogy öt-tíz vázlatot is készít, mire a végső változat összeáll. Könyveim esetében is így van ez. Ez a kétszáznyolcvan oldalas könyv eredetileg ötszáz oldalas volt. Amikor összeáll a munka, az ember elkezd sajnó szívvel gyomlálni. Hálátlan munka, hiszen minden mondathoz, amit papírra vetettünk egyszer, ragaszkodunk, szeretnénk, ha maradna. Ugyanakkor, többször újraolvasva a szöveget, sok minden ismétlődik, sok minden zavaró, kétség nem fér hozzá, „meg kell húzni” a szöveget. Így történt ezzel a könyvvel is, a terjedelme a felére csökkent annak, amit én annak idején a naplószerűen elkészítettem.

A másik gondolatom a könyv tárgyával a délvidéki magyarok helyzetével kapcsolatos. Az elmúlt évtizedben két különösen megrázó, drámai eseménynek voltunk a tanúi és szenvedő alanyai. Úgy éreztem, hogy – bár más témák is kínálkoztak – az idők változnak, jönnek más korszakok, jobb élet is virradhat ránk, és azért, hogy feledésbe ne merüljön, megmaradjon ennek a kornak, ennek a helyzetnek, ezeknek a drámai eseményeknek a hangulata, érzelem- és gondolatvilága, a maga mindennapi egyszerűségében és bonyolultságában, afféle krónikásként megpróbáltam erről számot adni.¹⁰³

– Ha megkérdezné tőlem, hogy milyen könyveket szeretek olvasni, biztosan azt mondanám, hogy szívesen olvasnék a tibetiek életéről, az örmény, a kurd, vagy más népek küzdelmeiről, mindennapi eseményeiről. Szeretném tudni, hogyan élnek. Miről beszélgetnek egymással? Mi foglalkoztatja őket? Milyen a felfogásuk és az érzésviláguk? Tulajdonképpen szeretnék egy kicsit részt venni mások életében. A könyveknek köszönhetően ott lenni Japánban, Kínában, Kanadában, valamely korábbi korban, vagy éppenséggel most. Azt hiszem, ezzel sokan így vagyunk. Többek között ezért veszünk könyvet a kezünkbe, mert így kitágul a világ, megismerhetjük, átélnhetjük valamelyest azt is, amiben konkrétan, fizikai valóságunkban nem lehet részünk.

Ezzel szemben mi történik? Az irodalom, a média, a hírközlés mindinkább egy elvont, sematikus világot közvetít felénk. Ez a sematikus világ néha szép, néha csúnya, nem ez a lényeges. Az a

■
¹⁰³ A Délvidék ütőere Adán. Interjú Hódi Sándorral, a Magyarok a forrongó Szerbiában című könyv szerzőjével. Király János: *Tiszavidéki Heti*, 2002. július 3., II. évfolyam, 26. szám.

bajom ezzel, hogy képzeletbeli valóságba vezetnek, és mindjárt megpróbálnak eligazítást adni, hogy miről miként vélekedjünk, mire figyeljünk föl, mivel ne törődjünk. Úgy látom, hogy a világ fogalmi és művészi ábrázolása is, távolodik a konkrét valóságtól. Hovatovább nem tudunk meg semmit arról, hogy itt vagy ott, ebben vagy abban a helyzetben az egyszerű emberek, a maguk hétköznapi valóságában hogyan élnek, mi foglalkoztatja őket, miként élik meg az adott történelmi-társadalmi helyzetet? Ilyen értelemben próbáltam a magam módján újítani, és a 2000. évi októberi „forradalmi eseményeket” a személyesség hitelével ábrázolni. A szerbiai változások apropóként szolgáltak számomra arra, hogy nagyjából egy hétbe beszorítva adjam elő a könyv első részének mondanivalóját.

■ **K. J.: A könyv második része tovább viszi az események fonalát?**

– A könyv második része az új kormány első száz napjáról szól. Akit ez az időszak érdekel, kíváncsi az akkori szerbiai helyzetre, az tájékozódhat arról, hogyan éltük meg mi, vajdasági magyarok a változások esélyét, mit gondoltunk, miként viselkedtünk, mi foglalkoztatott akkor bennünket...

Azok a személyek, akik konkrétan szerepelnek a könyvben, különösen sok csemegét találnak, mert nem nagyon szépítettem az eseményeken. Lehetőleg sallangmentesen, a maga egyszerűségében, néha talán nyersségében is, de a magunk csetlését-botlását, szándékát, akaratát, karakterváltozását, jellembicsaklását jelenítettem meg. Tükröt tartva önmagunk elé. Ma már, pedig két év sem múltott el azóta, másként látok sok mindent, lehetséges, hogy most másképpen írnám, vagy nem írnám meg az akkori történéseket. Már csak azért is, mert mások a körülmények, más gondolatok foglalkoztatnak, mások az érzéseim, másról szeretnék beszélni. Ha most írnám meg, hogy akkor mi volt, már senki sem ismerne magára. A *Jugoszlávia bombázása* című könyvem megjelenése után más könyvek is megjelentek a bombázásokról. Szerzőik előszedték az akkori újságcikkeket, és megpróbálták visszagondolni arra, hogy ők akkor mit is láttak, mit hallottak, mit éreztek, mit gondoltak. Mondhatom, ennél talán nincs is nehezebb, reménytelenebb feladat. Gondoljunk csak a tanúvallomásokra, amelyekre jóval a tárgyalt esemény után kerül sor. Képzeletünk pótolhatja azt, ami az emlékezetünkéből kihullik, ez azonban nem ugyanaz, mint a napló. A naplóval az ember vállalja annak a kockázatát, ami az adott időszakban megérintette, indulatba hozta. Ezekre az eseményekre később maga is másként tekint, másként súlypontozná. Engem is értek ilyen jellegű bírálatok, hogy

ezt meg azt nem kellett volna megírnom. Lehetséges, hiszen a múltat mindig újraírjuk magunkban. Így vannak a múlttal a történészek is, ezért aztán az egyik vagy másik rendszer idején írt munkák egészen másról szólnak, beszélőviszonyban sincsenek egymással. Akkor már inkább vállaljuk a megélt valóság utólagos értékelésével járó kockázatot.

– Magunkról és magamról írtam. Ma divatos álláspont, hogy az alkotó maradjon háttérben, csak a tényekre hagyatkozzon. Sokan hiszik is, nemcsak vallják, hogy egy beszámoló annál hitelesebb, minél jobban háttérben marad az író. A pszichológia ezt hátrításnak tartja, tegyünk úgy, mintha másokról lenne szó, mi felette állunk annak, ami bennünket foglalkoztat. Bújjunk a tények mögé, hátha így nem derül ki, mit gondolunk, a tárgyilagossággal mit takargatunk.

A magam részéről én nem vagyok híve az intellektuális bújócskának. Ha valakinek van mondanivalója, álljon elő vele. Mi értelme van a parabolaszerűen megjelenített helyzeteknek, változásoknak, emberi magatartásformáknak, amilyenek az én könyvemben is vannak, ha akkor is gyötrelmesen lassú a társadalmi átalakulás, ha nevén nevezzük a dolgokat. Ilyen értelemben én vállaltam a helyzetértékeléssel járó kockázatot, és arra törekedtem, hogy a történet ne csak hiteles, hanem személyes is legyen. Tehát benne vagyok a könyvben teljes egészében, a barátaimmal, a feleségemmel, családommal, szomszédaimmal... Így éltünk, így gondolkodtunk, így tettünk. Ez a naplószerű könyv ezt az újdonságot hozta.

– A szubjektív hangvétel nem csökkenti a könyv politikai és pszichológiai mondanivalójának súlyát. A napló írásakor a szerbiai politikai változások zajlásának a közepében voltunk, és vagyunk még ma is, ugyanakkor, mint pszichológus, foglalkozásomnál fogva sajátos szűrőn keresztül látom és elemzem a világot. Talán ez is érdekessé, izgalmassá teszi a könyvemet.¹⁰⁴

Ki kicsoda?

■ Király János: Honnan a lexikon ötlete?

– Tavaly ősszel Utasi Jenő atyával Tóthfaluban létrehoztuk a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézetet. Programfüzetünk egy szándéknyilatkozattal kezdődik, amely világosan rámutat a vajdasági magyarság szellemi problémáira, nevezetesen arra, hogy az elcsatolást követően megszakadt a közösség szellemi fejlődése, melynek következtében szellemi-kulturális életünk a harmadik évezred

¹⁰⁴ A Délvidék ütőere Adán. Interjú Hódi Sándorral, a Magyarok a forrongó Szerbiában című könyv szerzőjével. Király János: *Tiszavidéki Heti*, 2002. július 3., II. évfolyam, 26. szám.

Míg korábban a munkaerő, majd az ásványi kincsek, később az ipari forradalom, a technika jelentette egy-egy nemzet, ország fejlődésének az alapját, jelenleg és a jövőben még inkább a szellemi tőke a legfontosabb hajtóerő.

elején gyarmati állapotokat tükröz: a közoktatásból, tájékoztatásból, politikából teljes egészében hiányzik a magyar szellemiség. Idegen érdekek, szándékok, törekvések hatása alatt áll közéletünk, ezért nemzeti közösségünk (ha egyáltalán beszélhetünk nemzeti közösségről) nem képes megjelentetni és eredményesen képviselni érdekeit.

Nos, a magyarság magára találásának egyik eszköze a szellemi élet felélénkítése... A jövő a tudás alapú társadalomé. Míg korábban a munkaerő, majd az ásványi kincsek, később az ipari forradalom, a technika jelentette egy-egy nemzet, ország fejlődésének az alapját, jelenleg és a jövőben még inkább a szellemi tőke a legfontosabb hajtóerő. Ha megnézzük a világ leggazdagabb vezető országait, vagy a multinacionális cégeket, azt látjuk, hogy mindinkább a szellemi tőkére támaszkodva tesznek szert előnyre. Jövőnk érdekében nekünk is tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen tudástőkével, milyen szellemi kapacitással rendelkezünk. Ebből a felismerésből kiindulva láttunk hozzá a lexikon előkészületeihez.¹⁰⁵

– A *Vajdasági Magyar Közéleti Lexikon* némiképpen hasonlít a hagyományos ki kicsodához, de bizonyos értelemben a szaklexikonokhoz is. Egy közbülső variációt választottunk, nemcsak a szakmai teljesítményt, vagy egy-egy sikeres karriert, díjakat, jelentős munkásságot tartottunk szem előtt, hanem a közéleti szerepvállalást is, amely a szórványban vagy kisebb városokban, településeken másként merül fel, mint a tömbben élőknel. Ott, ahol hiányzanak az intézmények, hiányoznak az iskolák, ahol nem lehet magas pozíciót betölteni, mert egyszerűen nincsenek intézmények, vagy ahol nem lehet magas fokú iskolát végezni, mert nincsenek főiskolák, egyetemek, ugyanakkor azonban a társadalmi közéletben fontos szerepet tölthet be valaki, ami miatt megérdemli, hogy odafigyeljünk rá. Ez egy szakmai közéleti lexikon, és azt próbáltuk felmérni, hogy milyen tudástőkével, milyen szellemi kapacitással rendelkezünk. Vállalkozásnak ilyen értelemben sikeresnek bizonyult, nagyon imponáló az a szellemi tőke, amellyel rendelkezünk. Talán nem is vagyunk valamennyien tudatában annak a szellemi kincseknek, amely a sajátunk.

– Azok, akiket megkerestünk a lexikon alapjául szolgáló kérdőívvel, többségükben örömmel fogadták, és szívesen válaszoltak kérdéseinkre. Nagyon kevesen voltak azok, akik nem akarták kitölteni az űrlapot, vagy nem kívántak szerepelni a lexikonban. Elmondhatjuk azt is, hogy nagyon sokan vannak azok, akik amellett, hogy a tudomány, a művészet, az irodalom terén, illetve az egyéni életpályán elért sikerek mellett igen komoly közéleti szerepet is vállalnak, fontos tisztségeket

■
¹⁰⁵ Ki kicsoda 2002? Király János: *Tiszavidéki Heti*, 2002. április 10.

■■■

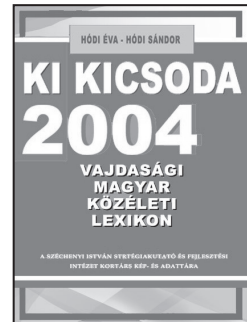
töltenek be, civil szervezetekben tevékenykednek. Ezt nagyon fontosnak tartjuk, hiszen kisebbségi körülmények között azok az emberek jelentik az igazi húzóerőt, akik nemcsak a saját személyes érdekeiket nézik, hanem közösségük érdekében is tevékenykedni tudnak.¹⁰⁶

– Körülbelül minden ötszázadik személy került be a lexikonba: háromszázezren vagyunk, és több mint hatszáz személy adatait tartalmazza a kiadvány. Összehasonlítva az erdélyi, felvidéki vagy magyarországi *Ki kicsoda* lexikonokkal, imponáló az a létszám, amit sikerült összegyűjtenünk. A hagyományostól abban is eltér ez a kiadvány, hogy terjedelmesebbek a szócikkek, elég nagy teret biztosítottunk az életpályának, a tudományos munkásságnak és a társadalmi tevékenységnek is. A nyúl farknyi szikár adatok helyett egy-másfél oldalas szócikkeket állítottunk össze. Ezzel is szerettünk volna hozzájárulni ahhoz, hogy egymásról bővebb információkat kapjunk.

– A lexikont más érdeklődők mellett szívesen ajánlanám politikusok figyelmébe is, mert nekem úgy tűnik, hogy ők nincsenek tudatában annak, milyen jó szakembergárdával, milyen képzett emberanyaggal, milyen ambiciózus fiatal nemzedékkel rendelkezünk. Ezt a tájékozatlanságot a közösség megszenvedti. Nekünk számos intézményt kell létrehozunk, bővítenünk, minőségén javítanunk. Ez nehezen megvalósítható anélkül, hogy tudnánk, hol vannak azok az emberek, akiket meg kell szólítanunk, be kell vonnunk a közéletbe. Mások is sok hasznos információhoz juthatnak a lexikonból, hiszen nem sokat tudunk egymásról. Nem tudjuk, ki foglalkozik ugyanazzal a témával, amivel mi. Szeretném hangsúlyozni, hogy a lexikon egyik fontos célja épp a kapcsolatteremtés és közösségépítés. Nagyon elpolitizált világban élünk, a magyar nemzetrészek is meghasonlottak az elmúlt évek politikai küzdelmeitől, az egyes politikai szekértáborok között súlyos ellentétek, szakadékok jöttek létre. Ilyen értelemben is egyedülálló a kötet, mert felülemelkedik ezeken az ellentéteken. Azt prezentálja, hogy milyen sokszínű ez a közösség, és milyen sokféle ember van, akiket politikailag aligha lehet egy kalap alá venni.¹⁰⁷

– Az adatgyűjtést 2000 decemberében kezdtük, 2004 őszén zártuk, tehát a lexikon négyévi munka eredményeként született meg. A ki kicsoda típusú könyvek valamely ország, térség vagy nemzet „híres embereiről” szolgáltatnak friss adatokat, a címszavakban szereplő információk a megkérdezettek személy közlésén alapszanak.

– Szeretném leszögezni, hogy a lexikon nem értékel, mindössze számba veszi a közösségünk szempontjából fontosnak vélt embereket. A szócikkek egyetlen esetben sem tartalmazznak a szerkesztők részéről

■
¹⁰⁶ Délvidéki ki kicsoda. Hamarosan megjelenik a vajdasági közéleti lexikon. MR: *Kossuth rádió / Szülőföldünk – Határok nélkül*. Elhangzott. 2005. szeptember 22-én.

¹⁰⁷ Közéleti lexikon. Minden ötszázadik magyar kiemelkedő tevékenységet folytat. Gruik Ibolya: *Magyar Szó, Közéletünk*, 2005. október 3.

■■■

...a lelki
 problémákkal
 küzdő emberek
 tulajdonképpen
 egyazon dolog
 miatt szenvednek:
 rendezetlen családi
 körülmények
 között élnek, vagy
 rossz családi
 körülmények között
 nevelkedtek.

teljesítményre utaló minősítéseket, rangsorolást, de még jelzőket sem. A terjedelem sem áll összefüggésben a teljesítmény vagy életpálya értékelésével. A szócikk hosszúságával nem az illető fontosságát szándékoztuk hangsúlyozni, hanem egyszerűen arról van szó, hogy voltak, akik több adatot soroltak fel magukról, míg mások kevésbé részletezték munkásságukat.

Egy másik fontos megjegyzés: nem állt szándékunkban, de módunk és lehetőségünk sem lett volna rá, hogy az adatok pontosságát ellenőrizzük. A címszavakat az esetek több mint kilencven százalékában a beküldött adatok alapján írtuk meg, csupán néhány esetben kellett más forrásokhoz folyamodnunk.

– Jó lenne kétvétenként megjelentetni a lexikont, de egyelőre annak is nagyon örülünk, hogy végre az első napvilágot látott. Remélhetőleg a következő kiadványhoz sikerül segítséget és támogatást kapnunk, hiszen az adattár még korántsem teljes. Sokan hiányoznak a lexikonból, akiknek ott lenne a helyük, de mivel ismételt próbálkozásunk ellenére sem válaszoltak felkérésünkre, kimaradtak. Továbbá több mint száz szócikknek a közlésétől – az adatok elégtelensége vagy a fénykép hiánya miatt – ez alkalommal el kellett tekintenünk. Reményeink szerint a következő kiadásra sikerül kiegészítenünk az adatokat és beszerezniük a fotókat, a támogatást illetően azonban meglehetősen borúlátó vagyok, hiszen pályázatainkat rendre elutasították.¹⁰⁸

Köszönöm, drágám!

■ **Gruik Ibolya:** *Köszönöm, drágám!* címmel jelent meg a közelmúltban dr. Hódi Sándor ismert pszichológus legújabb könyve, amelyben a szerző a házastársi konfliktusok pszichológiai és családszociológiai vizsgálatával foglalkozik. Miért kezdett éppen a szex, a szerelem és a házasság témájával foglalkozni?

– Pszichológusként az egyik legfontosabb tapasztalatom az volt, hogy a különféle lelki problémákkal küzdő emberek tulajdonképpen egyazon dolog miatt szenvednek legtöbbit: rendezetlen családi körülmények között élnek, vagy rossz családi körülmények között nevelkedtek. Ez a felismerés nem új, a család szerepével foglalkozó pszichológusok ezzel tisztában vannak régóta. Számos bizonyíték van rá, hogy a házasságban élő emberek általában egészségesebbek, boldogabbak, tovább élnek, mint az egyedülállóak. De nemcsak a pszichológusok vannak ezzel tisztában. Az életbiztosító társaságok például figyelembe veszik, hogy a magányosok esélye nagyobb a

■
¹⁰⁸ Mit rejteget a Vajdasági kicsoda 2004? Már kapható Vajdaság első közéleti lexikonja, a folytatás 2006-ra várható. Horváth Ágnes: *Magyar Szó*, 2006. január 14–15.

szívrohamra, az alkoholizmusra, a tüdőbajra, a rákra, gyakrabban szenvednek balesetet, nagyobb a halandóságuk és az öngyilkossági arányuk, mint azoknak, akik házasságban élnek. Ez nem jelenti azt, hogy a boldogító igen kimondásával mindent megoldottunk. Szó sincs róla. Az együttélésekből amennyi jó, annyi rossz is származhat. A kérdés az, hogy sikerül-e intim kapcsolataink hálóját létrehozni és karbantartani. Nos, a problémák itt kezdődnek. A gyakorlat azt mutatja, hogy ma a családok háromnegyede szorulna kisebb-nagyobb reparálásra. Ez elég indíttatás volt számomra ahhoz, hogy a családi konfliktusok hátterével kezdjek foglalkozni.

■ **G. I.: Miben különbözik a Vajdaságban a férfi-nő kapcsolat más térségekhez, országokhoz viszonyítva? Különbözik-e egyáltalán?**

– Összességében az a benyomásom, hogy a vajdasági magyar házasságok a férfi-nő kapcsolatot illetően korszerű alapokon állnak; az erőszak, a verés ritkán fordul elő. Egy példával illusztrálva: amíg Törökországban a házastársak huszonöt, nálunk tizennégy százaléka szenved el otthon erőszakot. Amíg Törökországban ez alatt azt kell értenünk, hogy a férfiak a nőket verik, nálunk a nők és a férfiak bántalmazása közötti különbség alig másfél százalék.

A nemek közötti erőviszonyok – legalábbis a verés terén – egyenlőek. Ugyanaz a helyzet nálunk, mint Angliában, ahol a hölgyek éppen olyan gyakran emelnek kezet a férjükre, mint a férfiak a feleségükre.

A nemek között tapasztalható lényeges eltérés a Nyugathoz viszonyítva a politikai életben figyelhető meg. Ezen a téren viszont a lemaradásunk katasztrofális. A 2000-ben megválasztott képviselőtestületekben például a nők részvételi aránya mintegy hat-hét százalék volt! A negyvenöt vajdasági önkormányzatban ezerhatszáznegyvenöt képviselő foglalt helyet, ebből mindössze százhuszonöt volt nő. A magyar többségű közösségekben az országos és a vajdasági átlagnál jobb a helyzet, itt található a közéletben legtöbb nő, az európai arányoktól azonban még nagyon messze vagyunk.

– A házasság intézménye gyors átalakuláson megy át. Szerencsére még sokkal több a jó házasság, mint gondolnánk, aggasztó viszont, hogy az utóbbi időben egyre több a válás.

– Arra a kérdésre, hogy milyenek tartja a házasságát, a megkérdezettek kilencvenhárom százaléka azt válaszolta, tűrhető, ezen belül negyvennégy százalék sikeresnek, tizenhét százalék pedig ideálisnak tartja. A kétezer-kétszáz személy közül mindössze három százalék ítélte rossznak a kapcsolatát.

...a házastársak túl sok kritikai észrevételt tesznek egymásra, és túl kevés dicséretben, elismerésben részesítik egymást. Márpedig a kettőnek valahol egyensúlyban kell lennie.

A vizsgálat tanúsága szerint a házasságban élők túlnyomó többsége ragaszkodik a családjához, és meg tud küzdeni az együttélés problémáival. Újabban azonban látványosan csökken a kapcsolatok kohéziója, mind kevesebben vállalják az együttéléssel járó konfliktusokat. A kor divatja szerint nincs értelme a kapcsolat folytatásának, ha az a legcsekélyebb mértékben is problémás.

Az utóbbi években nálunk is gyors ütemben nő a válások száma, ami a házasság intézményének társadalmi presztízsvesztesével függ össze. A XX. század elején a válás még szégyenteljes dolognak számított, a környezet határozott rosszallását váltotta ki. Ma már magánügynek számít, hogy két ember mit kezd egymással, ha egyáltalán sor kerül a házasságra.

A modern társadalmakban az egyén saját mozgási és cselekvési szabadsága érdekében nem szívesen vállal kötöttségeket, ha mégis, azt nem tekinti véglegesnek. Azok, akik nem a holtomiglan-holtodiglan szándékával kötnek házasságot, a válást már a kezdeteknél beépítik kapcsolatukba. A pszichológia nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy az emberek hovatovább egy lépést sem akarnak tenni egymás irányában. Az ígéretesen hangzó kiteljesedésre és önmegvalósításra való hivatkozás, amelynek látszólag a házasság a legfőbb akadálya, nem egyéb, mint meghátrálás, menekvés az intim kapcsolatok világából. Ez a kudarcoktól való félelem és menekvés személyi éretlenségre utal. A válások gyakorisága jelzi, hogy a modern társadalmakban milyen nagy méreteket ölt a párkapcsolatra való személyi alkalmatlanság.

■ **G. I.: Kinek a figyelmébe ajánlja a könyvet?**

– A könyvet azoknak ajánlom, akik érdeklődést mutatnak a családdal, a házassággal, az együttéléssel kapcsolatos kérdések iránt. Reményeim szerint minden olvasóm talál benne a maga számára hasznosítható gondolatokat, amennyiben számos meglátást tartalmaz mind a kelepccékre, mind a jó házasság titkaira vonatkozóan, amelyekkel nem szükséges egyetérteni, elegendő az újragondolásuk, mielőtt fontos döntéseket hozunk.¹⁰⁹

■ **Berényi Klára: Hódi Sándornak a legújabb kötete a *Köszönöm, drágám! Mit takar ez a cím?***

– A cím új szemléletmódot sugall, és egyszerű muníciót kínál a párkapcsolatok karbantartásához.

A házasságokon belül az egyik legnagyobb probléma az, hogy a házastársak túl sok kritikai észrevételt tesznek egymásra, és túl kevés dicséretben, elismerésben részesítik egymást. Márpedig a

■
¹⁰⁹ Meddig tart a holtomiglan-holtodiglan? A férfi-nő kapcsolat Vajdaságban dr. Hódi Sándor új könyvének tükrében. A jó házasság titkai. Gruik Ibolya: *Magyar Szó*, 2006. április 1., 2.

kettőnek valahol egyensúlyban kell lennie. A házastársak nem nagyon szoktak a másiknak megköszönni semmit, ugyanakkor a kedvességet, figyelmességet elvárják egymástól, természetesnek tekintik. A köszönet elmaradása azonban a kedveskedő fél számára nem azt jelenti, hogy az iparkodását természetesnek tekintjük, hanem azt, hogy figyelembe se vesszük, nem jelent számunkra semmit. Ha kedvességben, figyelmességben részesülünk, jelezzük, hogy jólesett, köszönjük meg. Tudom, kicsit szokatlan ez, idegenkedünk az ilyesmitől, mert nem szoktuk meg. De bezzeg, ha bírálni, kritizálni kell, attól nem idegenkedünk, azt természetesnek tekintjük: Már megint hol voltál?, megint nem törölted le a lábad, megint részeg vagy, megint elsóztad a levest, megint odaégetted az ebédet. Ezt nem lehet büntetlenül naphosszat hajtogatni anélkül, hogy az elismerő szavak egyetlenegyszer elhangzanának. A könyv üzenete az, hogy egymás felé kevesebb kritikai észrevételt és több pozitív gesztust kell tenni. Néha csak ennyin múlik az egész...

– A jó házasságnak nyilván megvannak a személyi feltételei is. Itt van az alkalmasság kérdése. Vajon mindenki egyformán alkalmas arra, hogy autót vezessen? Ehhez minimális tudásra kell szert tenni, ismerni kell a közlekedési szabályokat, és bizonyos készségeket el kell sajátítani. A házassághoz viszont az általános közvélekedés szerint nem kell semmi.

Pedig sehol annyi titok, annyi buktató nincs, mint a házassági életben. És a legtöbb kérdésben egy helyben topog a tudomány is. Ösztönös vagy tudatos a partner kiválasztása? A véletlenen múlik? A házasság az égben köttetik? Miért pont abba a személybe botlunk bele, és nem egy másikra figyelünk fel? Miért hozzá ragaszkodunk, és nem egy másik személyhez? Könyvtárakat írtak össze ezekről a kérdésekről anélkül, hogy megnyugtató választ találtak volna rájuk.

De – és talán ez is a könyv egyik üzenete – tulajdonképpen mind-egy is, hogy mi a titka választásunknak, a dolog nem ezen múlik, hanem magán a döntésen. A szilárd elhatározáson. Azok, akik bármely oknál fogva úgy döntenek, hogy ha törik, ha szakad, összeházasodnak és együtt élnek, ezzel a döntéssel nagyon sok mindent sínre tettek, nagyon sok nehézséget képesek leküzdeni.

■ **B. K.:** A könyvben találhatóunk tippet nemcsak a jó házasságra vonatkozóan, hanem arra is, hogyan tegyük tönkre a házasságunkat.

– Ahol a méreg, ott a gyógyszer is. Ez így van a házassággal is. Ha partnerünkkel el akarjuk mérgesíteni a kapcsolatot, elég, ha állandóan szekáljuk, kritizáljuk, kitárgyaljuk másokkal a hibáit,

A családdal is úgy vagyunk, mint a gyógyszerrel: ha hiszünk benne, gyógyít, ha nem hiszünk, a legjobb gyógyszer sem ér semmit.

...azok hajlamosak szerelembe esni, akik lelkiükben gazdagok, fejlett a képzelet- és érzésviláguk, ugyanakkor társtalanok, és sokat képzelődnek.

gúnyoljuk, nevetségessé tesszük, az eredmény bizonyára nem marad el. Ez pontosan a fordítottja annak, amit a jó kapcsolat érdekében kívánatos tennünk: ne kritizáljuk partnerünket, dicsérjük, értékeljük stb. Fontos a beállítódás is. A családdal is úgy vagyunk, mint a gyógyszerrel: ha hiszünk benne, gyógyít, ha nem hiszünk, a legjobb gyógyszer sem ér semmit. Sajnos a modern ember individualista, nem szívesen kötelezi el magát, fél az intim kapcsolatoktól, nem bízik se magában, se másokban. Ebből a belső bizonytalanságból, valamint az intimitás hiányából fakadóan a kapcsolatok felszínesek, törékenyek, könnyen felbomlanak.

A válófélben levők általában kígyót-békát vágnak egymás fejéhez. Megnéztem, hogy mi az, amit a házasságban élők a legnehezebben tudnak elviselni egymástól. Nos, ezek között van a fölénykedés, a durvaság, az alkohol, a hűtlenség. A rossz tulajdonságok listája egyébként, amelyre az elváltak panaszkodnak, meglehetősen hosszú. Mindezek a rossz tulajdonságok azonban ugyanolyan gyakorisággal fordulnak elő a jó házasságokban is, és mégsem vezetnek váláshoz. Hogyan lehetséges akkor, hogy a bíróságok elfogadják ezeket az érveket válóoknak? A helyzet az, hogy a rossz házasságokban nehezen tudják a problémákat kezelni. A jó házasságokban is jelen vannak ezek a problémák, de azt valahogyan kezelni tudják.

■ **B. K.: A könyvben foglalkozik a szerelemmel is.**

– Nemrégiben olvastam egy etiológus fejtegetését, aki szerint bizonyos dolgok arra utalnak, hogy már a kőkorszakban is előfordult ez a különös életérzés, amit szerelemnek nevezünk. Mellesleg, a mi szerelem szavunk pontosan jelzi azt az életérzést, ami a szerelmes embert jellemzi. Más nyelveken ez nem feltétlenül így van, nincs mindig rá megfelelő szavuk.

Vannak, akik azt állítják, hogy a szerelem a hormonok kérdése. Ha bizonyos vegyi anyagok kellő mennyiségben jelen vannak a vérünkben, akkor úgy érezzük, hogy szerelmesek vagyunk. Ebben a részegséghez hasonló feldobott állapotban aztán előbb-utóbb megtaláljuk azt, akibe belehabarodunk, néha bele is háborodunk. Valami van a dologban, ez így azonban nagyon leegyszerűsítő magyarázat. Meglátásom szerint – a hormonokon túl – azok hajlamosak szerelembe esni, akik lelkiükben gazdagok, fejlett a képzelet- és érzésviláguk, ugyanakkor társtalanok, és sokat képzelődnek. Az intimitásigény és a szexuális vágy szublimálódik szerelemmé. Lehet, hogy így van, lehet hogy nem. Figyelemre méltó körülmény azonban, hogy az emberek többsége sohasem ismeri meg ezt az érzést, annak ellenére sem,

hogy mind több a szexuálisan kiéletlen, magányos ember, akiknél a képzelődésből sincs hiány.

A mindennapi életben az emberek sokszor keverik a fogalmakat. Így van ez a szerelemmel is. Szerelemről beszélnek, de szeretetre gondolnak. Nem minden alap nélkül, hiszen a szeretet is alapja lehet a jó házasságnak, talán még jobb is, mint a szerelem. A szeretet ugyanis a szerelemnél józanabb, több teret ad a kritikának, a megfontolásnak, és talán tartósabb érzés is annál. Ám a szeretet szóhasználatával más gond is van. A nyugati kultúrában megpróbálják mindenre kiterjeszteni ezt a fogalmat. Szeretetnek neveznek mindent, érdeklődést, szimpátiát, vonzalmat, azt is, ha két ember ránéz egymásra. Hivatatosan ma minden házasság szerelmi házasság. Mi sem áll távolabb a valóságtól. Nehéz megmagyarázni, hogy miért szükséges ez a hamis általánosítás. Nagyon sok házasság nem szerelmi házasság. És nagyon sok kapcsolatban az emberek nem is nagyon szeretik egymást. Nincs ebben sem kivetnivaló. Két felnőtt ember józan eszére hallgatva miért ne dönthetne úgy, hogy összeházasodnak. Nem szerencsés, ha fölhígítjuk a szerelem és a szeretet fogalmát, ha szeretettel próbálunk szentesíteni minden szexuális kapcsolatot, futó ismeretséget, az egyéjszakás kalandot. Erre, meglátásom szerint, semmi szükség.

■ **B. K.: A egyik fejezete a rossz házasságról szól.**

– Hadd mondjam el, és ezt igazolja a felmérés is, az emberek többnyire olyan konfliktusok miatt kapnak hajba egymással, amelyek megoldása kívül esik a hatáskörükön. Vannak olyan társadalmi problémák, a munkahely elvesztése, leszázalékolás, bukások, verecségek, amelyek nem kizárólag rajtunk múlnak, hanem az élet hozza magával. A konfliktusok jó része ilyen. Ezek miatt nem érdemes kenyértörésre vinni a dolgot. Olyasmin érdemes vitatkozni, ami rajtunk múlik, amin tudunk változtatni. Azt kell mindig mérlegelni, hogy van-e értelme belemenni egy zsákutcába, amely esetleg váláshoz vezet, vagy pedig szemet hunyunk fölötte, és később, higgadtabb körülmények között kerül a dolog megbeszélésre. Akkor sem a megbántás szándékával, hanem inkább csak jelezzük, hogy mi volt az, ami rosszul érintett bennünket. Kiderül, hogy ha így közelítünk a problémákhoz, ha nem a másik megbántása, a sérelem megtorlása vezérel bennünket, akkor rendre sikerül is orvosolni a bajt, sikerül megoldani a problémákat.¹¹⁰

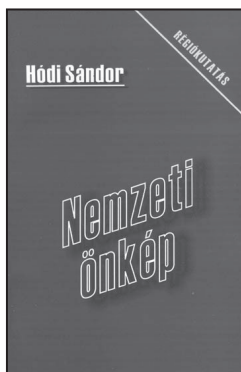
A szeretet a szerelemnél józanabb, több teret ad a kritikának, a megfontolásnak, és talán tartósabb érzés is annál.

■
¹¹⁰ Köszönöm, drágám!
Berényi Klára interjúja
dr. Hódi Sándorral.
Berényi Klára. Dr. Hódi
Sándor: Köszönöm, drá-
gám! *Újvidéki Rádió*.
Női hullámhossz. 2007.
március 5.

A régióvizsgálat tükrében a magyarok nemzeti önképe mérsékeltén pozitív, más népek elismerő véleménnyel vannak róluk. Sőt, mások véleménye jobb, mint amilyenek a magyarok látják magukat.

Nemzeti önkép

– 1996 telén és 1997 elején a bánsági régióban tudományos felmérést végeztünk, amelynek során (többek között) arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyenek látják magukat és egymást a térség népei, hogyan vélekednek egymásról. Ugyanakkor tájékozódni kívántunk a régió helyzetéről, az etnikai viszonyokról, a társas kapcsolatok jellegéről, az emberek jövőképéről stb. Összesen ezerkétszázharminc személy véleményét kértük ki a ma három országhoz (Románia, Magyarország, Szerbia) tartozó régióban. Szeretném hangsúlyozni, hogy igyekeztünk még a látszatát is elkerülni annak, hogy vannak „jó népek” és „rossz népek”, ezért eleve kizártuk annak a lehetőségét, hogy egyes népeket pozitív, más népeket meg negatív tulajdonságokkal lehessen illetni. A válaszlapon, amelyet ki kellett tölteni, kizárólag pozitív tulajdonságokat sorolt fel. A felmérési eredmények egy részét feldolgoztam, és könyv formájában publikáltam.

■ Gruik Ibolya: És milyenek látják egymást az itt élő népek?

– Kezdjük talán a magyarokkal... A régióvizsgálat tükrében a magyarok nemzeti önképe mérsékeltén pozitív, más népek elismerő véleménnyel vannak róluk. Sőt, mások véleménye jobb, mint amilyenek a magyarok látják magukat. Vannak azonban olyan személyiségtulajdonságaink is, amelyeket a velünk együtt élő népek például rossznak.

– A magyarok többsége – mintegy hatvan százalékuk – három tulajdonságot tart jellemzőnek saját nemzetére vonatkozóan: azt, hogy „szorgalmas”, „barátságos” és „kulturált”. Más tulajdonságokkal kapcsolatban („fegyelmetek”, „becsületesek”, „nyíltak”, „barátságosak”) a vélemények megoszlanak, legkevésbé „összetartónak” tartják magukat.

A szerbeknek közel sincs olyan jó véleményük saját nációjukról, mint ahogyan gondolnánk. A megkérdezettek többsége határozottan kritikus állásponton van, többségük egyetlen pozitív tulajdonságot sem tartott jellemzőnek saját honfitársaira. Leginkább még „nyíltak” és „barátságosak” tartották magukat, de ezt is csak a megkérdezettek negyvenhárom százaléka vallotta.

– Érdekesként szeretném megemlíteni, hogy vizsgálatunkkal nagyjából egy időben, de attól függetlenül, hasonló jellegű felmérést végzett dr. Dragan Popadić és dr. Bíró Miklós Szerbiában. Vizsgálatukban a szerbek csaknem minden megkérdezett tulajdonsággal kapcsolatban önmagukról voltak a legjobb véleménnyel. Saját ná-

ciójukat követően a magyarokat és a macedónokat értékelték kedvezően, míg az albánok és muzulmánok számlájára írták a legtöbb kedvezőtlen tulajdonságot. A románokról, bolgárokról nem volt kialakult véleményük.

– A két felmérés eredménye közt tapasztalható szembetűnő eltérés magyarázata bizonyára abban rejlik, hogy nem azonos mintavételen alapszik. A Dunától és Szávától délre élő szerbek, akik egy tömbben élnek, jószerevével csak a tévéből szerzik ismereteiket a szomszédos népekre vonatkozóan, míg a Vajdaságban, a többnyelvű községekben élő szerbek szélesebb látókörrel és közvetlen tapasztalatokkal rendelkeznek. Vizsgálatunk időpontjában egyébként a szerbek nemzetközi megítélése a balkáni háborús események miatt a mélyponton volt, ami a regionális felmérésben részt vevő szerbeket kritikussá tette honfitársaikkal szemben.

– A románok többségükben (akárcsak a Dunától és Szávától délre élő szerbek) minden pozitív tulajdonságot jellemzőnek tartottak saját nemzetükre vonatkozóan. Kilencven százalékuk „barátságosnak” és „fegyelmezettnek” tartja a románokat, mintegy nyolcvan százalékuk „nyíltnak”, „kulturáltnak”, „szorgalmasnak”, „becsületesnek” és „összetartónak”.

– Hasonlóképpen vélekednek magukról a szlovákok is. Legtöbben, nyolcvan százalékuk „szorgalmasnak”, hetven százalékuk „barátságosnak”, „fegyelmezettnek” és „kulturáltnak”, több mint hatvan százalékuk „becsületesnek” és „összetartónak”, ötvenöt százalékuk „nyíltnak” tartja a szlovákokat.

– A felmérésben cigányok is szerepeltek. Saját etnikai tulajdonságaik megítélésében kétségkívül ők bizonyultak a legkritikusabbaknak. A felsorolt pozitív tulajdonságok közül egyet sem tartottak jellemzőnek saját fajtájukra. Leginkább még „nyíltnak” tartják magukat, amennyiben a megkérdezettek negyvennégy százaléka ezt gondolja, a többség azonban ebben az esetben rossz véleménnyel van a cigányokról.

■ **G. I.: De vajon mennyiben felel meg a népek önmagukról alkotott képe a valóságnak? Hogyan látják őket mások?**

– Ez nagyon fontos kérdés. Például abból, hogy a románok és a szlovákok többségükben minden pozitív tulajdonságot jellemzőnek tartanak magukra, míg más népek, a magyarok, a vajdasági szerbek, de főként a cigányok kritikusabban látják honfitársaikat, nem derül ki, hogy egyik vagy másik nép önértékelése mennyire megalapozott. Nem tudjuk megmondani, hogy a saját néppel kapcsolatos tulajdon-

Az összevetés alapján általánosságként elmondható, hogy a magyarokat más népek „szorgalmasnak”, „fegyelmezettnek”, „kulturáltnak” tartják, ami egyébként megegyezik azzal a képpel, amit a magyarok önmagukról alkotnak.

ságok megítélése mennyire túlzó akár pozitív, akár negatív irányban. Ehhez össze kellett hasonlítanunk egyes népek önmagukról formált véleményét más népek véleményével.

– Az összevetés alapján általánosságként elmondható, hogy a magyarokat más népek „szorgalmasnak”, „fegyelmezettnek”, „kulturáltnak” tartják, ami egyébként megegyezik azzal a képpel, amit a magyarok önmagukról alkotnak. A bánási románok például jobb véleménnyel vannak a magyarokról, mint a magyarok saját magukról. Többségük minden felsorolt pozitív tulajdonságot jellemzőnek tart a magyarokra, olyannyira, hogy három tulajdonságot illetően („szorgalmasak”, „becsületesek”, „kulturáltak”) önmaguknál is különbnek tartják őket. Saját mércéik szerint a szerbek is jó véleménnyel vannak a magyarokról, amennyiben „szorgalmasabbnak”, „fegyelmezettebbnek” és „kulturáltabbnak” tartják őket saját nációjuknál. Az „összetartást” és a „becsületet” azonban sem a magyarokra, sem önmagukra nézve nem tartják jellemzőnek. Figyelmet érdemlő körülmény az is, hogy a szerbek nem tartják a magyarokat „nyíltak” és „barátságosnak”. Ezt így látják más népek is, talán érdemes lenne erre odafigyelnünk. A szlovákok többsége – bár jó véleménnyel van a magyarokról –, úgy véli, hogy valamennyi pozitív tulajdonság tekintetében ők a jobbak. Velük ellentétben a cigányok többsége önmaguknál is jobb véleménnyel vannak a magyarokról, kivéve azt, hogy „nyíltak” és „barátságosak”.

– Sokkal kisebb az összhang a románok saját népükkel kapcsolatos véleménye és a régió más népeinek a róluk alkotott véleménye között. Amíg ugyanis a megkérdezett románok többsége minden pozitív tulajdonságot jellemzőnek tart saját honfitársaira, más népek szinte minden tulajdonság tekintetében kedvezőtlenül vélekednek róluk. Ebben a vonatkozásban a régió népei között meglehetősen nagy az összhang (legjobb véleménnyel még a magyarok vannak a románokról!), esetleg arra lehet gondolnunk, hogy a románok részéről saját népük megítélése bizonyos fokú önáltatást tartalmaz. Hasonló eltérés tapasztalható a szlovákok önértékelése és más népek róluk alkotott véleménye között. A megkérdezett vajdasági szerbek ugyanolyan mértékben tartják jellemzőnek magukra nézve a felsorolt tulajdonságokat, mint amilyen mértékben más népek tulajdonítják nekik azokat. Ami pedig a cigányokat illeti, a régió népei kedvezőtlenül vélekednek róluk, de maguk a cigányok sincsenek sokkal jobb véleménnyel önmagukról.

■ **G. I.: Tudjuk-e, hogy milyenek vagyunk?**

– Azt, hogy melyik nép milyen önismerettel rendelkezik, hogy a nemzeti önkép mennyire van átítatva önáltató eszmékkel, illetve, hogy a más népekről alkotott vélemény mennyire terhelt politikai szándékoktól és előítéletektől, amelyek etnikai konfliktusokhoz és elszigetelődéshez vezethetnek, további kutatások tárgyát képezi. A fenti eredmények ebből a szempontból legfeljebb jelzés értékűek, annál is inkább, mivel nem a népesség egészére vonatkoznak, hanem egy többnemzetiségű régióra. Ezt nagyon fontosnak tartom hangsúlyozni, mert meglátásom szerint a régiókutatás pontosan ebből a szempontból kínál fontos tanulságokat.

– Vegyük például a szerbek esetét. Az a körülmény, hogy a többnemzetiségű régióban élő szerbek kénytelenek szembenézni azzal a mérhetetlen presztízsvesztéssel, amit az utóbbi évek elhibázott politikája (az elvesztett háború, a tömegmészárlások, a nemzetközi kiközösítés, a nemzeti hősek háborús bűnösökként való körözése stb.) okozott nekik, bizonyos szempontból előremutató fejlemény. A tekintélyvesztés kritikussá tette őket a politikai-ideológiai manipulációval szemben, ami annak a jele, hogy odafigyelnek más népek véleményére, keresik helyüket a nemzetek közösségében. Szerbia azon részein, ahol a szerbek homogén közösségben élnek, ez a katarzis még korántsem ment végbe, ami viszont a média szerepére, a „mennyei népre” vonatkozó önáltató eszmék és sztereotípiák terjesztésének a veszélyére figyelmeztet.

– Továbbá: a régiókutatás eredményei arra is felhívják a figyelmünket, hogy nemzeti önismeret tekintetében a románok és a szlovákok részéről is nagyobb fokú tárgyilagosságra lenne szükség, de bizakodásra ad okot az a körülmény, hogy a nemzeti elfogultság nem társul a régió más népeinek a lebecsülésével. Az ellenségeskedés szítása a politika műve. Nem a régióban élő különböző népek mentalitása jelenti a lehetséges etnikai konfliktusok forrását, hanem az a hatalmi politika, amely nyomásgyakorlással, nagyarányú betelepítéssel, a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartásával és mélyítésével gátolja a térségben élő népek közeledését és egymás kölcsönös megbecsülését.

– A cigányok egyöntetű elmarasztaló megítélése arra enged következtetni, hogy ilyen jellegű etnikai konfliktusokra lehet számítani. A cigányok beilleszkedésének a kérdése azonban nem regionális, hanem országos, sőt európai probléma. A régiókutatás eredményeinek a tükrében korántsem megoldhatatlan probléma, hiszen a cigányok más népeknél messzemenően értékeli azokat a pozitív tulajdonságokat,

amelyeket saját fajtájuk részéről hiányolnak. Nem az értékszemléletükkel van tehát baj. A más népekhez való pozitív viszonyulás és a saját etnikummal kapcsolatos kritikus szemlélet elvileg lehetőséget kínál a kérdés kezelésére és megoldására.

– Végül, ami bennünket, magyarokat illet: a régió népei jó véleménnyel vannak rólunk, a magyarok nemzeti önképe ugyanakkor meglehetősen kritikus és tárgyilagos. Az elszegényedés, a mélyülő társadalmi ellentétek, a növekvő társadalmi bizalmatlanság azonban etnikai vonatkozásban sem tesz jó szolgálatot. Más népek hiányolják az őszinte beszédet, és nehezményezik a velük szemben megnyilvánuló vélt vagy valós bizalmatlanságot. Sajnos, azt kell mondanom, hogy egymással szemben sem vagyunk sokkal nyiltabbak és barátságosabbak. Ez az, amit mindannyian hiányolunk a mai magyar valóságból.¹¹¹

Schengen után

Beszélgetés Hódi Sándorral a Mi fán terem a nemzetstratégia? című könyve megjelenése apropóján

- **Gruber Enikő: A Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, valamint a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet közös kiadásában 2007 októberében jelent meg a *Mi fán terem a nemzetstratégia? című könyve. A könyv válogatás az elmúlt évek nemzetpolitikai írásaiból. Milyen szempontok vezérelték a kötet összeállításában és kiadásában?***

– Ahogyan azt a könyv előszavában is írtam, ma többnyire a nemzeti tudat felerősödése áll az emberek közös igényeinek, törekvéseinek és célkitűzéseinek a hátterében. A nemzeti identitás vált az egyik legdivatosabb fogalommá. A népek soha nem tapasztalt mozgása figyelhető meg világszerte, melynek során újfajta egyesülési törekvések és megosztottságok jönnek létre. Még a nagy olvasztótégelynek hitt Amerika is a nagyarányú legális és illegális bevándorlás következtében olyan nagyméretű demográfiai változáson ment keresztül, ami az ország szétesésével fenyeget. Az etnikai törésvonalak mindenesetre látványosan mélyülnek. Meglepetésszerűen szétesett a népek börtöne, a Szovjetunió is. Az első adandó alkalommal hátat fordítanak egymásnak a csehek és a szlovákok. Gyötrelmes háborúk során darabjaira hullott szét az egykori Jugoszlávia. De az önrendelkezés igénye megrengette Nagy-Britanniát is: Skócia és Wales újra autonóm parlamentet hoztak létre. Franciaországban a bretonok, a

¹¹¹ Nemzeti sztereotípiák. Gruik Ibolya: *Magyar Szó, Kilátó*, megjelenés alatt.

baszkok és az elzásziak harcolnak a regionális hatalomért. Korzika függetlenséget és saját nyelvet követel magának. Olaszországban egymással szemben áll észak és dél. Velence önálló állam kíván lenni. A flamand-vallon ellentét Belgium szétesésével fenyeget. Küszöbön áll Kosovo függetlenné válása Szerbiától. És ennek a folyamatnak korántsincs vége. Idő kérdése, és a kisebbségben élők mindenütt megpróbálnak változtatni hátrányos helyzetükön. Külön problémát jelent az Európába bevándorolt különféle néptömegek helykeresése.

■ **G. E.: Hogyan érint bennünket, magyarokat ez a folyamat?**

– A rendszerváltás kezdetén azt hittük, hogy most, amikor birodalmak tűnnek el, országok szűnnek meg, és új államok sora jön létre, nekünk, magyaroknak is alkalmunk lesz rá, hogy dolgainkat végre rendbe tegyük, a határon túli magyarság helyzetét rendezzük. Nem így történt. A nagy történelmi felfordulásban, amely a kommunista rendszer összeomlásával és a hidegháború megszűnésével állt elő, szinte minden nép a cselekvés útjára lépett, kivéve bennünket, magyarokat. A térségben kizárólag csak a magyar politikai „elit” várta azt, hogy a sült galamb a szájába repüljön. Azt várták, hogy az Európai Unió majd megoldja gondjainkat, és ennek a hiú reménynek feláldozták a kisebbségek autonómiatörekvéseit. Mindez hiú reménynek bizonyult, az unióval nem sikerült orvosolni a régi bajokat, viszont Magyarország kiárusítása és eladósodása jócskán tetézte a bajt.

Felelősségteljesen gondolkodó magyar értelmiség számára ma nincs nyomasztóbb gond a nemzet állapotánál. Ebben a helyzetben a kilábalás útjának a keresése a legfontosabb feladat mindannyiunk számára, miközben senkinek sincs szilárd elképzelése a jövőre vonatkozóan. Senki emberfia nem tudja megmondani, az adott helyzetben hogyan növelhetnék az életszínvonalukat, milyen változásokra lenne szükség ahhoz, hogy az élet minősége rövidesen jobbra forduljon. Hosszú távú rendezési elképzelések vannak, a nép türelme azonban fogytán, újabb bizonytalan kimenetelű áldozatvállalásra nem hajlandó.

A bizonytalanság azonban a nemzeti tudat és önazonosság vonatkozásában talán még nagyobb. Mind több emberben merül fel a kérdés: lehet-e, érdemes-e magyarnak maradni? Azok is, akik magyarnak vallják magukat, elég szilárd nemzettudattal rendelkeznek ahhoz, hogy a nemzet felemelkedéséért tenni tudjanak, és hajlandóak is legyenek tenni valamit.

Vannak természetesen szép számban kivételek, tenni akarók, egyelőre azonban többen vannak azok, akik a nemzeti érdekek feladásával próbálnak boldogulni, vagy vállalják a helyzetbe való

Felelősségteljesen gondolkodó magyar értelmiség számára nincs nyomasztóbb gond a nemzet állapotánál.

*A kötetben
szereplő írások
nemzettudatunk
állapotát
– lelkületünket,
gyötreimeinket
– veszik górcső alá,
egy gondolkodásbeli
paradigmaváltás,
egy új szinten
létrejövő nemzeti
konszenzus
reményében.*

belenyugvást, a szétdaraboltságot, a népességfogyást, különféle hatalmasságok kiszolgáltatását. A kötetben szereplő írások nemzettudatunk állapotát – lelkületünket, gyötreimeinket – veszik górcső alá, egy gondolkodásbeli paradigmatváltás, egy új szinten létrejövő nemzeti konszenzus reményében.

■ **G. E.: A kötet bevezető írásában egy új nemzetstruktúra vízióját villantja fel. Mi ennek a lényege? És vajon aktuális-e még ma is ez a kezdeményezés?**

– Egy adott nemzethez való tartozás az emberek állásfoglalásában, magatartásában nyilvánul meg: közös igényekben, törekvésekben, célkitűzésekben. Ha ezek a közös igények és célkitűzések hiányoznak, ha a nemzeti érdekek nem fogalmazódnak meg mindenki számára világos és vállalható célkitűzésekben, az adott népesség tulajdonképpen nem tekinthető nemzeti közösségnek. Ebben a vonatkozásban súlyosan károsodott nép vagyunk, amelyre az ország trianoni feldarabolása, az elszenvedett iszonyú sérelmek valamelyest magyarázattal szolgálnak. Valamelyest, de nem teljesen. A nemzeti önazonosság elbizonytalanodása a társadalmi kötelek felazulásának, a személyiséget integráló közösségek gyengülésének a következménye, amely a huszadik század második felében bekövetkező történelmi-társadalmi fejlemények egyik legszembetűnőbb következménye. Ez a folyamat az egész nyugati világban megfigyelhető, amelyre az értelmiség egy része úgy tekint, mint az emberi természet felszabadítására, a személyiség kiteljesedésének a lehetőségére.

A személyiség kiteljesedésével, az ember önmegvalósításának az igényével azonban – amit individualizmusnak szoktunk hívni – pszichológiai szemszögből nézve bajok vannak. Az értelmes emberi élet nem függetleníthető a személyiséget integráló közösségektől, családtól, szülő- és lakóhelytől, nemzettől, a velük járó előnyöktől és kötelezettségektől: a közös érdekektől, céloktól, fellépésektől. A személyiséget integráló közösségek nélkül hiányoznak az együttműködésnek, a bizalomnak, egymás megértésének a támpontjai, s az ember nemcsak magányosnak és számkivetettnek érzi magát, de közös fellépésre sem alkalmas. Közös fellépés nélkül viszont ki vagyunk szolgáltatva mások akaratának.

– A korszerű nemzettudat kimunkálása hozzájárulhat a magyarság önazonosságának a megszilárdításához, a közös érdekek megjelenítéséhez és a társadalmi cselekvőképesség fokozásához. A könyvben részletesen foglalkozom a nemzeti konszenzus megteremtésének lehetőségével, itt csak egy-két mozzanatra szeretnék utalni.

A Kárpát-medence magyarsága – a szétszabdaltság ellenére – nyelvén és kultúrájában, az emberek lelki habitusában sorsközösséget alkot. A területi szétszabdaltság és a politikai határok ellenére a magyarok egyazon nemzethez tartozónak vallják magukat akkor is, ha a nemzet újraegyesítésének számos akadálya van. Az adott körülmények között is van azonban mozgási lehetőség. A korszerűség szellemében, a szubszidiaritás elvén létre lehet hozni egy új nemzetstruktúrát, amely szellemi, gazdasági és kulturális téren egyesíti a szétszabdalt nemzetrészeket. Ennek az az előfeltétele, hogy az adott nemzetrészek politikai jogalanyiságra, autonómiára tegyenek szert. A továbbiak részletes kifejtése megtalálható a könyvben.

Ami a másik kérdést illeti, azt gondolom, hogy az elgondolás ma is aktuális, függetlenül attól, hogy Románia és Szlovákia csatlakozásával a Kárpát-medencében élő magyarság túlnyomó többsége már az Európai Unió keretei között él. Ez a fejlemény az új nemzetstruktúra kialakítása szempontjából tulajdonképpen kedvező.

■ **G. E.: Magyarország közelgő úgynevezett schengeni csatlakozása kapcsán sok kérdés merül fel a délvidéki magyarokban. Ön hogyan értékeli a helyzetet?**

– Ez év decemberével a schengeni térség – a jelenlegi tizenhárom EU-tagállamról – huszonnégy tagúra bővül. 2008 végéig csatlakozik hozzá Svájc is. Norvégia és Izland – bár nem EU-tagok – külön megállapodással schengeni tagnak minősülnek.

Aki tehát magyar állampolgársággal rendelkezik, határellenőrzés nélkül, bármikor és bárhol – tehát nem csak a korábbi kijelölt határátkelőhelyeken – átlépheti majd a belső határokat, nincs szükség sem útlevele, sem személyazonosító igazolványra. Ha azonban kívülről utazunk be a schengeni övezet területére, illetve a schengeni övezetet akarjuk, – mondjuk Horgosnál – elhagyni, akkor a határátlépésre továbbra is csak a kijelölt határátkelőhelyeken és a szokásos határellenőrzést követően kerülhet sor. Továbbra is fennmarad a határellenőrzés a schengeni övezeten kívüli öt EU-országba: Bulgáriába, Ciprusra, az Egyesült Királyságba, Írországba és Romániába, valamint a schengeni tagjelölt Svájcba történő be- és kiutazás esetén.

Mivel a schengeni térségbe belépőket csak annak a tagállamnak kell ellenőriznie, amelynek a külső határán történik az utasok belépése, a várhatóan hosszú sorban állást és a határellenőrzéssel járó procedúrát azok a vajdasági magyarok sem kerülhetik el, akik magyar állampolgársággal rendelkeznek.

A korszerű nemzettudat kimunkálása hozzájárulhat a magyarság önazonosságának a megszilárdításához, a közös érdekek megjelenítéséhez és a társadalmi cselekvőképesség fokozásához.

*...a határon túli
kisebbségek
és általában a
nemzet iránti
felelősség kérdése
áldozatául esett a
többpártrendszernek.*

Ami a vízumok beszerzését illeti, ezzel kapcsolatban a magyar nagykövetség és konzulátus képviselői az elmúlt időszakban megpróbáltak néhány dolgot tisztázni, illetve megfelelő információval szolgálni. Ezekhez a közérdekű információkhoz nincs mit hozzáfüznöm, értékelésükben nem vagyok illetékes.

■ **G. E.: A schengeni egyezmény életbelépésével fokozódik a délvidéki magyarság elszigetelődése többi nemzetrészétől. Ennek a fejleményeknek a tükrében milyennek látja a magyarság jövőjét?**

– Ahhoz, hogy a jövőről beszélhessünk, a magyar–magyar kapcsolatok vonatkozásában célszerű visszatekintünk az elmúlt tizenhét évre.

Sokan azt gondolják, hogy a rendszerváltással megváltozott Magyarország viszonyulása a határon túli magyarsághoz, nevezetesen, hogy a Kádár-rendszer bűnös nemtörődömsége a múlté: megszűnt az elcsatolt nemzetrészek magára hagyása, nincsenek odadobva a szomszéd országok nacionalistáinak, legalábbis azok nem léphetnek fel velük szemben többé saját kényük-kedvük szerint. Van ennek az állításnak valami igazságtartalma, ez azonban korántsem a rendszerváltás utáni magyar kormányok érdeme, hanem a megváltozott világpolitikai helyzet következménye.

– 1988 táján vetődött fel a hivatalos politikában Magyarország felelősségének a kérdése, ez azonban a későbbiek során sem a kisebbségek, sem az egyetemes magyar nemzet iránt nem járt a magyar kormányra nézve semmiféle kötelezettséggel. Ennek egyik oka az, hogy a nemzeti egyetértés az első felbuzdulást követően, már 1990 tavaszán megszűnt: a határon túli kisebbségek és általában a nemzet iránti felelősség kérdése áldozatául esett a többpártrendszernek. Az elmúlt tizenhét évben a politikai polarizáció csak mélyült, vagyis a helyzet ebből a szempontból egyre reménytelenebb.

A kisebbségben élő magyarok ügye a pártharcokban elvérzett. Nem mintha Magyarországon nem lett volna politikai erő, amelyik nem tekintette volna szívügyének a nemzetrészek helyzetének rendezését. Volt ilyen erő, de hiába próbálta kenyértörésre vinni a dolgot – például az államszerződéses kérdésében –, alulmaradt a kötélhúzásban, ami megpecsételte a dolgok kimenetelét. Az, ami a felelősségérzetből megmaradt, a magyar kisebbségek alkotmányos helyzetének megváltoztatásához nem elegendő. A kötelezettségvállalás ugyanis nem jogi és politikai természetű, hanem kimerül a pártoknak, az intézeteknek és a civil szervezeteknek nyújtott támogatásban. Ez sem kellőképpen átgondolt, nem annyira a határon túli

magyarság identitását erősíti, mint amennyire a szomszédos államok költségvetését tehermentesíti.

A „SZÜLŐFÖLDÖN VALÓ BOLDOGULÁS”

– A mértéktartó felelősségvállalás a „szülőföldön való boldogulás” gondolatában nyer megfogalmazást. Ebben a kérdésben nagy egyetértés mutatkozik a magyar pártok és a magyar közvélemény között, ennél határozottabb fellépésre a nemzeti felelősségvállalás terén egyelőre nem számíthatunk. A magyar kisebbségekre vonatkoztatva ez magyarán azt jelenti, hogy maradjanak ott, ahol vannak, és boldoguljanak, ahogyan tudnak. Űde kivételt jelent az az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében és más nemzetközi szervezetekben tevékenykedő néhány magyar képviselő, akiknél a határon túli magyarokkal kapcsolatos felelősségérzet nem üres szóbeszéd. Nekik köszönhetően a magyar nemzetrészek – bizonyos értelemben – európai védelmű kisebbségi közösségekké váltak. Ez azonban, hogy a dolgokat tisztán lássuk, néhány ember jóérzésének köszönhető, és nem azt jelenti, hogy Magyarország NATO-tagságából és/vagy uniós tagságából kifolyólag érdemben foglalkozna a határon túli magyarok jogainak a védelmével, és egy lépést is tenne autonómiatörekvésük megvalósítása érdekében.

Természetesen elvileg a határainkon túli magyarok mögött ott áll Magyarország, talán készül valamilyen európai kisebbségvédelmi rendszer, ezt-azt el lehet érni kétoldalú szerződésekkel és egyezményekkel is, de ennyivel be kell érünk. Ezt tudomásul kell vennünk akkor is, ha napnál világosabb, hogy ez a határon túli magyarok önazonosságának megőrzéséhez és méltó emberi megélhetésükhöz nem elég.

A MAGYARSÁG HELYZETE

– Ma a magyarság helyzetére vonatkozóan többnyire csak politikai értékelésekkel találkozunk, nincsenek alternatív társadalomtudományi értelmezések és magyarázatok. Ahelyett, hogy a politikusok a társadalomtudósokhoz fordulnának szellemi munícióért, a társadalomtudósok tesznek gesztusokat a politikusoknak. Alternatív gondolatok, egymással versengő valóságértelmezések és stratégiai koncepciók híján a rendszerváltás (genszterváltás) óta egy helyben topogunk, felesleges dolgokról folyik a disputa, a magyar értelmiség

Lényegi kérdés az, hogyan jött létre az új tőkésosztály Magyarországon, és az milyen következménnyel járt a magyar nemzetpolitikára.

mumusokkal foglalkozik, a média gumicsonton rágódik... Cikkek-ből, állásfoglalásokból, nyilatkozatokból nincs hiány, ezek azonban a mélyülő válság tükrében eléggé átpolitizáltak, zavarosak, koncepciótlanok. Vonatkozik ez a nemzeti oldalon megnyilatkozókra is: a lényegi kérdések felvetéséig jószerével csak a nemzeti radikalizmus színeiben megjelenő szervezetek és személyek jutnak el...

Lényegi kérdés például az, hogyan jött létre, mi módon alakult ki az új tőkésosztály Magyarországon, és az milyen következménnyel járt a magyar nemzetpolitikára. Az eredményt látjuk: a tőkefelhalmozás folyamata a háztartások háromnegyedét hátrányos helyzetbe hozta, és az egész társadalmat – változó mértékben – negatívan érintette. Függetlenül attól, hogy a rendszerváltás nyertesei mivel és hogyan próbálják meg legitimálni helyzetüket, a népesség tíz-tizenöt százalékának sikerélménye kevés ahhoz, hogy a társadalom veszteseit, a népesség túlnyomó többségét az előállt helyzettel a kormányok és pártok megbékíthessék. Politikailag tehát viharos időszak elé nézünk.

A növekvő elégedetlenség következményeivel annál is inkább számolnunk kell, mivel a sikertelen rendszerváltás – és az ezzel szorosan összefüggő gazdasági válság – láthatóan tovább növeli az egyenlőtlenségeket. Semmi jel nem mutat ennek az ellenkezőjére: a keresetek pozitív irányú átrendeződésére, vagy arra, hogy az iskolázottság, a tudás, a vállalkozó kedv felemelkedési lehetőséget kínálna a lecsúszó társadalmi rétegeknek.

A RENDSZERVÁLTÁS NYERTESEI ÉS VESZTESEI

– Az átalakulást nehezíti, hogy jelen körülmények között a kapitalizmussal kapcsolatos értékrendek letisztulását sem lehet várni, mind kevesebben hisznek a demokráciában és a valódi piac előrehúzó szerepében, ezért (ahogyan eddig is) minden politikai törekvés az államhatalom megszerzésére és a javak újraelosztására fog irányulni. Egyirányú zsákutca ez, amelyből visszafordulni nagyon nehéz. Hiszen mindenki számára világos, hogy a politikai fordulat nyerteseivé azok tudtak válni, akik a rendszerváltás előtt is elegendő hatalommal, kapcsolatokkal, tőkével, befolyással rendelkeztek ahhoz, hogy kiváltságos helyzetüket megőrizhessék. A rendszerváltás vesztesei pedig azért váltak vesztesékké, mert nem rendelkeztek megfelelő javakkal és hatalommal, amit a „piacgazdasági környezetben” javakra tudtak volna konvertálni. Nincs más hátra, mint a hatalmat

megszerezni, vagy a hatalom közelébe kerülni, aki nem ezt teszi, az elveszett. Ennél rosszabb forgatókönyvet egy társadalom számára elképzelni sem lehet.

A kilábalás legfőbb gátja a pártok diktatúrája, a múltból ránk maradt ügynöki hálózat, az új kapitalistákkal és politikai maffiával való összefonódások, az ő érdekeiket konzerváló állami bürokrácia és hatóságok. A kérdés tehát az, hogyan lehet a társadalmat maga alá gyűrő politikai maffiától megszabadulni, hogyan lehet a pártok által fenntartott antidemokratikus jogrendet megváltoztatni...

De vannak más problémák is.

DEMOGRÁFIAI ÉS MENTÁLIS PROBLÉMÁK

A magyar társadalom szerkezetére és jövőbeni kilátásaira komoly hatással van a demográfiai helyzet rosszabbodása. A népesség számának csökkenése már eddig is a korszerkezet kedvezőtlen átalakulásához vezetett, hiányzik az a fiatal generáció, amely tömegességénél fogva képes lenne gyökereiben megváltoztatni a társadalmi és gazdasági rendszer keretfeltételeit. Valakinek el kellene tartania a nyugdíjasokat is... Ennek a demográfiai átalakulásnak kedvezőtlen hatása lehet a határon túli magyar közösségekre nézve is, amennyiben Magyarország elsősorban innen fogja a munkaerő-utánpótlást biztosítani.

Nemzetstratégiai szempontból további problémát jelent a népesség romló lelki-egészségi állapota, amelyre a pszichológusok a deviáns jelenségekkel – öngyilkosság, alkoholizmus, bűnözés, kapcsolatzavarok, depresszió, szenvedélybetegségek, normaszegő viselkedés – kapcsolatban már évtizedekkel ezelőtt rámutattak.

A lelki-egészségi helyzet korábban is rossz volt, a rendszerváltás következtében az életviteli stratégiákat, a normaszegést és normakövetést illetően csak nőtt a zűrzavar. Ennek a véleményemnek többször is hangot adtam... Ma már a régi szabályrendszerek sem működnek, a kialakuló újak pedig még nem nyújtanak szilárd orientációs keretet, így teljesen elmosódtak az egyéni érvényesülési vágy egyébként sem világos és egyértelmű keretei. A társadalomban való érvényesülés legális útjának eredményességével kapcsolatosan a Kádár-rendszer idején is nagyfokú szkepszis mutatkozott, a felemás rendszerváltás nyerteseinek (a közvélemény egyszerűen csak tolvajoknak nevezi őket) ismeretében az emberekben az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy a normakövetés nem vezet sehova, elhibázott életstratégia.

...hiányzik az a fiatal generáció, amely tömegességénél fogva képes lenne gyökereiben megváltoztatni a társadalmi és gazdasági rendszer keretfeltételeit.

*...a jövő nem
egyirányú
folyamat, nem a
jelen folytatása,
hanem tele van
kanyarokkal,
elágazásokkal,
váratlan
eseményekkel,
ígéretes
fordulatokkal
és kaotikus
folyamatokkal.*

A mentális zűrzavar nem írható kizárólag vagy elsősorban a Kádár-rendszer számlájára. Kelet-Németország is szocialista ország volt, mégis a két Németország egyesítését követően a németek normaszegő viselkedése egymáshoz meglehetősen hasonló, a német mentalitás nem hagyott maradandó nyomot Németország több évtizedes politikai-gazdasági-ideológiai kettéosztása. Ebben a vonatkozásban érdemes eljátszani a gondolattal, hogy vajon adott esetben a magyarok Trianon óta tartó gazdasági-politikai-ideológiai megosztottsága a normaszegő viselkedés vonatkozásában milyen hasonlóságokat és eltéréseket mutatna.

Kétségtelen tény, hogy a rendszerváltásnak nevezett folyamat olyan nagyfokú eszmei-morális zűrzavarral járt, hogy szinte anómiás állapot jellemzi az egész társadalmat. Ennél az eszmei-morális zűrzavarnál csak a hétköznapi élet, az anyagi valóság a lesújtóbb. A magyar vidék tizenhét év alatt mélyebbre süllyedt, mint ahonnan elindult a rendszerváltáskor. Az elcsatolt nemzetrészek lecsúsúzása még siralmasabb.

A JÖVŐ FORGATÓKÖNYVEI

– Szerencsére a jövő nem egyirányú folyamat, nem a jelen folytatása, hanem tele van kanyarokkal, elágazásokkal, váratlan eseményekkel, ígéretes fordulatokkal és kaotikus folyamatokkal.

A legvalószínűbb forgatókönyvnek azt látom, hogy a hatalmat egyre inkább az erősen szervezett tőketulajdonosok maroknyi csapata fogja a kezében tartani a szervezetlen, lecsúszó tömegekkel szemben. Ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a demokrácia elve, a társadalmi igazságosság, az esélyegyenlőség, a népek önrendelkezési joga stb. még sokáig írott malaszt marad, mind kevésbé lehet érvény szerezni nekik a gyakorlatban. Ez a jövő már elkezdődött, a nyakunkon van. Egyes számítások szerint ma Magyarországon a transznacionális vállalatok, bankok, biztosítótársaságok és médiakomplexumok helyi elitje a magyar társadalom öt-hét százalékát teszi ki, ugyanakkor nagyjából a társadalmi erőforrások egyharmadával rendelkezik. Ehhez aligha szükséges kommentárt fűzni.

A kérdés tehát a jövő szempontjából nem az, hogy a magyar társadalom „sikeresen” tagosodik-e be az európai politikai-gazdasági rendszerbe, vagy sem, ahogyan ezzel politikusok naponta átmítják a közvéleményt, hanem hogy sikerül-e megakadályozni a szakadék

mélyülését, hogy meddig hajlandó a többség a kisebbség akaratának engedelmeskedni.

A pénzközpontú, tőke uralta globalizált, pártközpontú világ éppúgy följe nőtt az embernek, ahogyan ezt a kommunista elit tette az államhatalom erőszakszerveinek a segítségével. Nem valószínű, hogy hosszabb távon fenntartható olyan rendszer, amely ráerőszakolja magát az emberekre, márpedig az amerikai életstílust modellező globalizáció ezt teszi, egyelőre azonban a – mainál sokkal nagyobb mértékben – nemzetköziesített világra kell felkészülnünk.

– Sokan azzal próbálnak megnyugtani bennünket, hogy az európai uniós integráció, amelynek Magyarország is tagja, egyfajta válasznak tekinthető az amerikai típusú globalizációra, amennyiben szemben az amerikai individualizált piaci szereplők kíméletlen versenyével, az európai társadalomszervezői modell inkább a jólét, a társadalmi szolidaritás, a népek együttműködésére épít. Én is hinni szeretném, hogy az európaiság a különböző kultúrákkal szembeni nyitottságot, a szolidaritást és a toleranciát fogja jelenteni, a versengetést és az együttműködést illetően valós esélyt kínálva a megoldatlan problémával küszködő volt szocialista országoknak, egyelőre azonban a transznacionális társaságok a térségben úgy jelennek meg, mint a gazdasági gyarmatosítás és külföldi kizsákmányolás megtestesítői.

AZ „EURÓPAI JÖVŐMODELLEL”

– Ezzel az „európai jövőmodellel” szoktuk megnyugtani magunkat, de ha így is lesz, versenyképességünket jelentősen csökkenti a magyarságot jellemző általános tehetetlenségérzés, a közös akarat hiánya, amellyel csak elbukni lehet. A megmaradás, a felemelkedés a szilárd identitástudattól és az arra épülő nemzetstratégiától várható. Ezt jelenleg nagyban akadályozza a társadalmi erőforrások elosztása feletti közbeszéd zavarossága, homályossága, a politikai pártok ezzel kapcsolatos manipulációja. Az uralkodó politikai garnitúra által definiált irányzat szerint például Magyarországon nincs is semmi probléma, minden a legnagyobb rendben van: a privatizáció lezajlott, a társadalmi mozgásokat pedig a legjobb piaci elvek uralják. Ebben az értelmezési keretben mindenki, aki más véleményen van, nacionalista, fasiszta, anarchista. Érthetően, hiszen a közösségi összetartozás tudatának leépítése, a közösségi értékek szerepének gyengítése kétségkívül az egyik fontos eszköz az egyre hatékonyab-

Ma a politikai pártok a kardinális kérdések felvetése helyett egymásra mutogatnak, a közvéleményt a „hol mutatható ki több lopás, visszaélés?” típusú problémákkal traktálják, amelyek csak a helyzet elkenését szolgálják.

ban manipulálható befogadói közeg megteremtéséhez, az uralkodó politikai garnitúra hatalmi pozíciójának a megőrzéséhez.

Ma a politikai pártok a kardinális kérdések felvetése helyett egymásra mutogatnak, a közvéleményt a „hol mutatható ki több lopás, visszaélés?” típusú problémákkal traktálják, amelyek csak a helyzet elkenését szolgálják. Ennél sokkal nagyobb fajsúlyú kérdések várnak megválaszolásra, amelyek ma már a politikai élet peremén felsorakozó egyének és csoportok részéről egyre erőteljesebben fogalmazódnak meg, és mind gyakrabban hangzanak el. Ezek: az új alkotmány, az új választási törvények, a kétkamarás parlament, az új adózási rendszer, az új gazdasági berendezkedés, a valós közteherviselés, a bürokrácia jelentős visszaszorítása... A politikai életben a független, visszahívható képviselői rendszer, a törvényalkotásban résztvevők nyílt szavazása és felelősségvállalása, a nép által választott pártfüggetlen államfő. Ezek a változások megteremtenék annak a feltételét, hogy a rendszerváltás valóban meginduljon. Az említetteken túl természetesen még számos intézkedés szükséges, amelyek kiterjednek a gazdaságra, a politikára, a joggyakorlatra, ezek tisztaságára, igazságosságára. Az ily módon körvonalazódó nemzetstratégia végrehajtásával a magyarság kilátásai megváltozhatnak, és megindulhatna a felemelkedés útján.

Ezek azonban csupán vágyálmok, ilyen jellegű történelmi fordulatra egyelőre nem számíthatunk. De a jövő körvonalairól beszélve nem szeretném a reménytelenség képével zárni eszmefuttatásomat. Nemcsak azért, mert alapvetően optimista természetű vagyok, hanem mert az életben a mégoly reménytelennek látszó helyzetekből is van kiút. Magyarország előbb-utóbb megtalálja helyét Európában, a délvidéki magyarok helyzete egy kicsit problémásabb, de ez sem megoldhatatlan.

Sokszor elmondtam már, ez alkalommal is megismétlem: a jövőt távlatilag a magyar autonóm közigazgatási egységek kialakításában látom. Rövid távon be kell érünk a határ menti térségek közötti együttműködés nyújtotta lehetőségekkel, a szerbiai és magyarországi kapcsolati tőkével, a csordogáló támogatással, intézményépítéssel, vállalkozásfejlesztéssel...

Ez azonban nem elegendő. Élnünk kell az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es ajánlásával, amely szerint azokban a körzetekben, ahol a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek többséget alkotnak, jogukban áll, hogy helyi vagy autonóm közigazgatási szervekkel, vagy különleges státussal rendelkezzenek. Természetesen

ennek a megvalósítása térségünkben még akadályokba ütközik, de ez nem ok arra, hogy feladjuk a területi autonómia terveit, a nyelvi, kulturális, közigazgatási kombinált autonómia megvalósítására irányuló szép elképzeléseket. Mindenképpen sokkal többet kellene az autonómiatörekvésekről beszélni, a tervezetben foglalt elképzeléseket konkretizálni, az anyagi, szervezeti és államigazgatási feltételeit részletesen kifejezni. A kérdés napirenden tartása, a konkretizálás jelentősen növelhetné az autonómia megvalósításának az esélyeit.

Visszatekintés

Pszichológiai ars poetica

- **Gruber Enikő: Ön klinikai pszichológus, terapeuta, elméleti kutató, szakíró, kisebbségpolitikus, krónikás, közösség-szervező, nemzetpolitikai szakértő, véleményformáló értelmiségi. Mi a helyes rangsor? Mi áll a szívéhez legközelebb?**

– Nehéz a különböző szerepköröket szétválasztanom egymástól, nem szívesen teszem ezt meg. Bennem az egyes szerepkörök nem különülnek el, egynek érzem magam valamennyivel, és még sok minden egyébbel. A pszichológia, mint hivatás talán éppen azért áll közel hozzám, mert eleve interdiszciplináris tudomány, és így lehetőséget kínál arra, hogy különböző jellegű kérdésekkel foglalkozzam, bár a tényleges sokoldalúság inkább csak vágyálom marad. Tisztában vagyok vele, hogy a társadalmi munkamegosztás nagyfokú differenciálódással jár az emberek tevékenységében, ismereteiben, készségeiben. Különböző feladatokra különböző felkészültségű emberek kellenek, de ezt magamra vonatkoztatva természetellenes állapotnak érzem. Talán azért, mert gyerekkoromban – bár voltak időszakok, amikor nélkülöztünk – sokszínű és sokoldalú volt az életünk.

Szüleink mellett mi, gyerekek – négyen voltunk testvérek – sokféle munkát végeztünk: napszámba jártunk, kapáltunk, arattunk, vályogot vertünk, jószágokat neveltünk, festettünk, meszeltünk. Édesanyánk megtanított bennünket sütni, főzni, varrni. Középiszkolás és egyetemista koromban, családi vállalkozásban, templomokat festettünk. Szüleink úgy neveltek bennünket, hogy a jég hátán is megéljünk. A kemény fizikai munka mellett – lopva, titokban – a könyveket bújtam, rengeteget olvastam. Szüleim, ha rajtakaptak, azzal dorgáltak, hogy „abból nem élünk meg”. Ebben sok igazság rejlett, ennek ellenére a könyvek rabja lettem, máig az olvasás (és írás) a legnagyobb szenvedélyem.

Az emberi agy nem pontosan képezi le a ránk leselkedő, az életünket veszélyeztető vagy azt megrövidítő helyzeteket.

Azt az életformát, amelybe beleszülettem, nem szerettem, nagy erőfeszítések árán sikerült belőle kitörnöm, de az értelmiségi életpályával sem vagyok teljesen elégedett, beszűkültnek, egyoldalúnak érzem: távol kerültem a természettől, az állatoktól, talán maguktól az emberektől is. Ezt a hiányérzetet próbálok valahogyan érdeklődéssel, nyitottsággal, sokoldalúsággal kompenzálni.

■ **G. E.: Sem mint pszichológus, sem mint szakíró, nem riad vissza a kényes kérdésektől. Ez mennyire alkati vonás?**

– Számomra elsősorban a kényes (vagy kényelmetlen) kérdések érdekesek. Ezekkel szeretek foglalkozni, mert ezek árulnak el legtöbbet egy korról, társadalomról, közösségről, az emberi kapcsolatokról, a személyiségről. A kommunista diktatúra alatt az emberek lelkébe ívódott a gondolkodástól való félelem. Rettegnek attól, hogy bajuk esik, ha végiggondolják a kényes természetű kérdéseket. Miközben saját gondolataiktól is félnek, dadognak, ha a nyilvánosság előtt véleményt kell nyilvánítaniuk valamiről, ám százszor nagyobb veszéllyel nem törődnek. Gondoljunk csak a közlekedési kultúra hiányára, az egészségre ártalmas étkezési szokásokra, a káros szenvedélyekre, az önpusztító magatartásformákra. Az emberi agy nem jól képezi le a ránk leselkedő, az életünket veszélyeztető vagy azt megrövidítő helyzeteket. Erről a témáról szeretnék egyszer egy könyvet írni... Annyit azonban bizvást elmondhatok előre, hogy a kényes kérdésekkel való foglalkozás a sor végén áll az életünket veszélyeztető tényezők között.

– Más okból is célszerű saját fejünkkel gondolkodnunk, akkor is, ha ez kockázattal jár. A kockázat ugyanis vitathatatlan velejárója minden új gondolatnak. Nemcsak azért, mert gondolatrendőrök (besúgók) minden politikai rendszerben vannak, hanem mert gondolataink megosztása önmagában véve is kockázatokat rejt magában. Azáltal, hogy kimondjuk gondolatainkat, megosztjuk azokat másokkal, ütköztetjük mások gondolataival, gyakran forró parázsba nyúlunk, sőt konfliktusba keveredhetünk egymással. Gondolatainknak ugyanis meg kell állniuk a helyüket mások előtt, ami ritkán sikerül. Pontosabban – sosem állják meg helyüket mindenki előtt és mindörökre. Ez alól egyetlen gondolat sem kivétel. Mindig voltak, vannak és lesznek emberek, akik ugyanarról a dologról másként vélekednek, mint mi. Ez a dolgok rendje. Ez a gondolkodás célja és értelme. A kételkedők, az ellentmondók, a vitapartnerek jelentik a tisztítótüzet. Nem ettől a tüztől kell félnünk, hanem attól az ürességtől, attól a szellemi igénytelenségtől, ami a tömegtársadalmak emberét jellemzi. Ha elkezdünk gondolkodni, mi is és a világ is változni fog valamit.

■ **G. E.: A gondolkodás problémája a pszichológia tárgykörébe tartozik.
De hogyan fér össze egymással a pszichológia és a politika?**

– Úgy, hogy a kettő összetartozik, amennyiben kifejezetten ellentétei egymásnak. Amíg a pszichológia az emberismeretre (az emberek megértésére, gyógyítására) helyezi a hangsúlyt, a politika az emberek manipulálására és uralására. Két különböző hozzáállásról van szó: az ember megismerésének a vágya visz valakit pszichológusi pályára, a másokon való uralkodni akarás a politikai ambíciók legfontosabb mozgatórugója. Bizonyára mindnyájunkban ott van mind a két hajlandóság, aztán idővel eldől, hogy ki melyik karriert választja. Ha eldől egyáltalán. Az emberek többsége ugyanis megmarad politikusnak és pszichológusnak egy személyben, amennyiben valamelyest érdeklődők és megértőek mások irányában, ugyanakkor uralkodni is próbálnak egymás fölött. Bizonyos fokú emberismeret és bizonyos fokú politikai készség nélkül mindenki bukásra van ítélve: emberismeret hiányában állandó csalódás ér bennünket, politikai rutin nélkül pedig mindenki átgázol felettünk.

– A tudás hatalom. A pszichológiai tudás kiváltképpen az, hiszen az emberismeret révén hatalomra teszünk szert mások felett. Erről a pszichológiai könyvekben keveset olvashatunk, a legtöbb pszichológusnak talán eszébe sem jut, pedig jobb tisztában lenni vele. A másik emberrel való foglalkozás közben óhatatlanul közvetítjük, akarva-akaratlanul érvényesítjük saját felfogásunkat, világnézetünket, értékeinket, előítéleteinket, tudásunkat és tévedéseinket. Eleve maga a tanácsadás, a terápia is lényegét tekintve egy másik ember befolyásolása valamilyen cél érdekében. Ezt a célt nevezhetjük segítségnyújtásnak, gyógyításnak, végső soron azonban a hatalom gyakorlásának egy formája. Bizonyos értelemben vonatkozik ez az elméleti munkákra is: a pszichológiai tudás társadalmi hasznosulására. Nem vagyok túlságosan optimista a pszichológiai tudás hasznosulását illetően, kétségtelen azonban, hogy a növekvő társadalmi bizonytalanság közepette az emberismeret felértékelődik – még inkább növekszik mások manipulációjának az igénye. A kereslet, a tudásszomj olyan nagy ezen a téren, hogy már régen szétfeszítette a pszichológia kereteit. Az emberek önismereti igényüktől és mások feletti uralkodásvágyuktól vezetve onnan próbálnak gyors ismereteket szerezni, ahol érik. A tenyérjósok, a kuruzslók, a javasasszonyok, a horoszkópkészítők, a szektavezetők virágkorukat élik. De nemcsak ők élnek vissza az emberek bizalmával és hiszékenységgel. A pálmát a politikusok viszik el, amennyiben a média felettébb nagy nyilvánosságot biztosít nekik.

*Nincs a világon
olyan hatalom,
amely kimondva-
kimondatlanul
ne az emberek
befolyásolására,
átnevelésére,
ráncba szedésére
irányulna.*

– Az ember egységes és átfogó magyarázatára önállóan kevés pszichológiai iskola vállalkozik, ettől függetlenül, szinte minden irányzat egyetért abban, hogy az ember alapvető tulajdonságai nagyon lassan változnak. Az embernek ezeket a viszonylag tartós adottságait a társadalmi gyakorlatban figyelembe kell venni, és célszerű tudományos megismerés tárgyává tenni ahhoz, hogy befolyásolásukra gondolhassunk. Ugyanakkor az ember tartós tulajdonságai mellett az egyedek nagy változatosságot mutatnak, és saját életszerveződésük során képesek a legkülönbözőbb körülményekhez alkalmazkodni. A viszonylagos állandóságot mutató emberi vonások és a személyi sajátosságok egyaránt a pszichológia tárgykörébe tartoznak, ugyanakkor minden politikai törekvés homlokterében állnak.

– Nincs a világon olyan politikai rendszer, olyan hatalom, amely kimondva-kimondatlanul ne az emberek befolyásolására, átnevelésére, ráncba szedésére irányulna. Amióta a pszichológia önálló tudománnyá vált, nehezen tudja függetleníteni magát a vele szemben támasztott efféle elvárásoktól: tárgykörénél fogva mintegy belefolyik a mindenkori politikába és a társadalmi gyakorlatba. Egyszerre feladata az ember természetének, lelki életének a tudományos megismerése, ugyanakkor azoknak a társadalmi viszonyoknak a jobbítása, amelyek közepette az emberek élnek és konkrét személyi valóságukban megmutatkoznak.

A magam részéről a világ legtermészetesebb dolgának tartom, hogy a pszichológia (minden tudás, elmélet, hipotézis, állítás) csak akkor és attól válik jelentéltelivé számomra, ha sikerül feltárnom, kinyomoznom azok gyakorlati beágyazottságát. Szűk látókörűnek tartom azt a felfogást, amely az életnek akár az előbbi, akár az utóbbi aspektusától megpróbál elvonatkoztatni.

Egyszerre foglalkoztat az öngyilkosságok kérdése és a magyar társadalom, a kisebbségi tudat és a nemzet széttagoltsága, a magyar lelkialkat és a magyar valóság. Az, hogy a magyarság sorsa foglalkoztat elsősorban, nyilvánvalóan származásom folyománya. Ha más korban születtem volna, más nyelvi kultúrában, nyilván azok a körülmények foglalkoztatnának.

A közéleti szerepvállalás nem erős oldala a pszichológusoknak. Legtöbbsen az íróasztalnál, a dívány mögött, a katedrán, a könyvtárban, konferenciákon stb. érzik otthon magukat. Én mindig teljes életre vágytam, amit természetesen nagyon nehéz megvalósítani.

■ **G. E.: Hogyan fér össze a pszichológia más diszciplínákkal?**

– Úgy, hogy a pszichológia sok szempontból határtudomány. Az egyik lábával a természettudomány talaján áll, a másikkal a társadalomtudományokban. De tárgykörén osztozik a filozófiával is, hiszen a filozófia egész története folyamán az emberi megismerés, a gondolkodás, a tudat, a lét és nemlét problémáival foglalkozik. Osztozik a néprajzzal és irodalommal is, nem kevésbé a vallással.

Az ember mibenlétének kérdése határtalan, nincs rá kielégítő magyarázatunk.

Beletartozik a pszichikai funkcióknak és a neurológiai struktúráknak a vizsgálata, az agy biokémiai és neurológiai folyamatainak megismerése, a társas viselkedés biológiai (genetikai) és kulturális aspektusának feltárása, a személyek, családok, csoportok, közösségek tanulmányozása.

Sokan úgy vélik, hogy nem is lesz rá magyarázat, amíg a megismerés különböző diszciplínákra van felosztva, mert a sok bába közt elvész a gyerek. Ahhoz, hogy áttörést érjünk el, vélhetően össze kell vonni a különböző diszciplínákat, aztán az egészet újra össze kell kapcsolni a filozófiával. És valahogy kamatoztatni kell azt is, amit az ember megismeréséhez a művészet és a tudomány hozzáad.

A problémakör nemcsak több irányú megközelítést kíván, hanem több irányú érdeklődésű kutatókat is. Az interdiszciplináris együttműködést létre lehet hozni, a különböző tudományterületen dolgozó kutatók azonban nem biztos, hogy meg tudják érteni egymást. Lehetséges, hogy a jövőben szükség mutatkozik olyan emberekre, akik valamilyen értelemben és valamilyen szinten minden diszciplínában otthonosan mozognak. A jelenlegi trend azonban nem ilyen irányba mutat, és a felhalmozott hatalmas ismeretanyag miatt nem is valószínű, hogy ez megvalósítható.

■ **G. E.: Ha visszatekint eddigi pályájára, elégedett-e munkájával?**

– Minden ember élete erőfeszítések, kiállások, viták, kompromiszsumok, bukások, újrakezdések közepette zajlik. Ez fokozottan igaz azokra, akik értelmiségi szerepre vállalkoznak, akik akarva, nem akarva intellektuális szerepet játszanak szűkebb vagy tágabb közösségük életében, szellemi befolyásolásában, vagy egy-egy nemzedék szakmai szocializációjában. Néha, ha megfeszülünk, a dolgok akkor sem kedvünk szerint alakulnak. Értelmiségiként úgy érzem, hogy nem tudtam megfelelő hatást gyakorolni szellemi életünkre, illetve újabban nem azok a nézetek, szemléletek, gondolatkörök, törekvések erősödnek fel, amelyeket én műveltem, és amelyeket ma is képviselek.

A közéleti és kisebbségi politikai szerepvállalásomat nem tartom teljesen feleslegesnek, hiszen a legjobb tudásom szerint megtettem azt, ami tőlem tellett, az eredményesség felől nézve azonban sikertelennek kell elkönyvelnem erőfeszítéseimet. Hozzá kell tennem, hogy nem érzek lezártnak még semmit, a dolgok sokféleképpen alakulhatnak, de ez, ami most van, nem az én időm...

A pszichológia segítő foglalkozás. Nemes hivatás, számtalan lehetőség áll az ember rendelkezésére, hogy segítsen, az emberek és a társadalom igényei ebben a vonatkozásban igen széles körűek, kimeríthetetlenek, teljesíthetetlenek... Teljesíthetetlenek, mert az emberekkel való foglalkozásra az egyetemi tanulmányok nem készítének fel senkit, a gyakorlat során kell a szükséges ismereteket, tapasztalatot megszerezni, ami rengeteg időt és energiát igényel. Továbbá az adott társadalmi-politikai körülmények között soha nem kerültem olyan helyzetbe, olyan beosztásba, ahol vezető szerepem lett volna a pszichológiai kérdések kezelésében, ahol elő tudtam volna terjeszteni és el tudtam volna fogadtatni azokat az elveket, amelyeket szakmailag helyesnek tartottam, és a helyzet jobbítását szolgálták volna. A pártállam idején sokszor nagyon buta emberek kerültek vezető pozíciókba, és ez, sajnos, ma sincs másként. Túl nagy sikerekről gyakorló pszichológusként sem számolhatok be. Ha arra gondolok, hogy a politikai, gazdasági, kulturális változásokat követően ma az emberek életminősége, lelki-egészségi helyzete sokkal rosszabb, mint harminc évvel ezelőtt volt, amikor dolgozni kezdtem, nem is tudom, hogy nem volt-e teljesen hiábavaló a fáradozásom. A hiábavalóság-érzés ellenére nem mondom azt, hogy bármit megbántam volna, és ha ma kezdhetném a pályámat, más hivatást választanék magamnak, másba fektetném energiámat. Ma is bennem van a segítő szándék, ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkoznék, bár az időmmel okosabban gazdálkodnék.

Elméleti munkáimat illetően egy kicsit jobb a helyzet. Húsz önálló könyvem jelent meg, további húsz könyvnek szerkesztője és/vagy társszerzője vagyok, mintegy háromszáz cikket, tanulmányt, esszét jelentettem meg, nem nyomaszt annyira a fentebb említett sikertelenség vagy hiábavalóságérzés. Ráadásul – és ez sokkal fontosabb – nem érzem úgy, hogy elméleti munkásságomat illetően a múlt lezárult volna, izgat a jövő, tele vagyok tervekkel. A nagyobb „sikerélményt” azzal magyarázom, hogy az alkotó munka során kisebb közegellenállásba ütközöm, mintha, teszem azt, közösségsszervezéssel foglalkozom. Egy tanulmány vagy könyv megírása elsősorban az én motiváltságomon és kitartásomon múlik.

Bízom benne, hogy a főbb műveket még csak ezután írom meg. Mivel szakmai és politikai „karrierre” nem vágytam – ilyen szempontból a kisebbségi lét különben is behozhatatlan hátrányt jelent –, a kitérőket nem sajnálom. Azt, amit a politika, a közélet, az életminőség színvonalasése miatt a gyakorlati élet szempontjából veszteségként élek meg, elméleti téren kamatoztatható, hiszen afféle „szellemi tőkefelhalmozásnak” tekinthető. A magam útját járom, féltve őrzöm függetlenségemet, szellemi autonómiámat. Gondolkodásomat sohasem szabályozták merev útjelzők, számomra nem léteznek szent tehenek, nincsenek tabuk, mindennekfelett álló szakmai tekintélyek.

